

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IULIE 2012

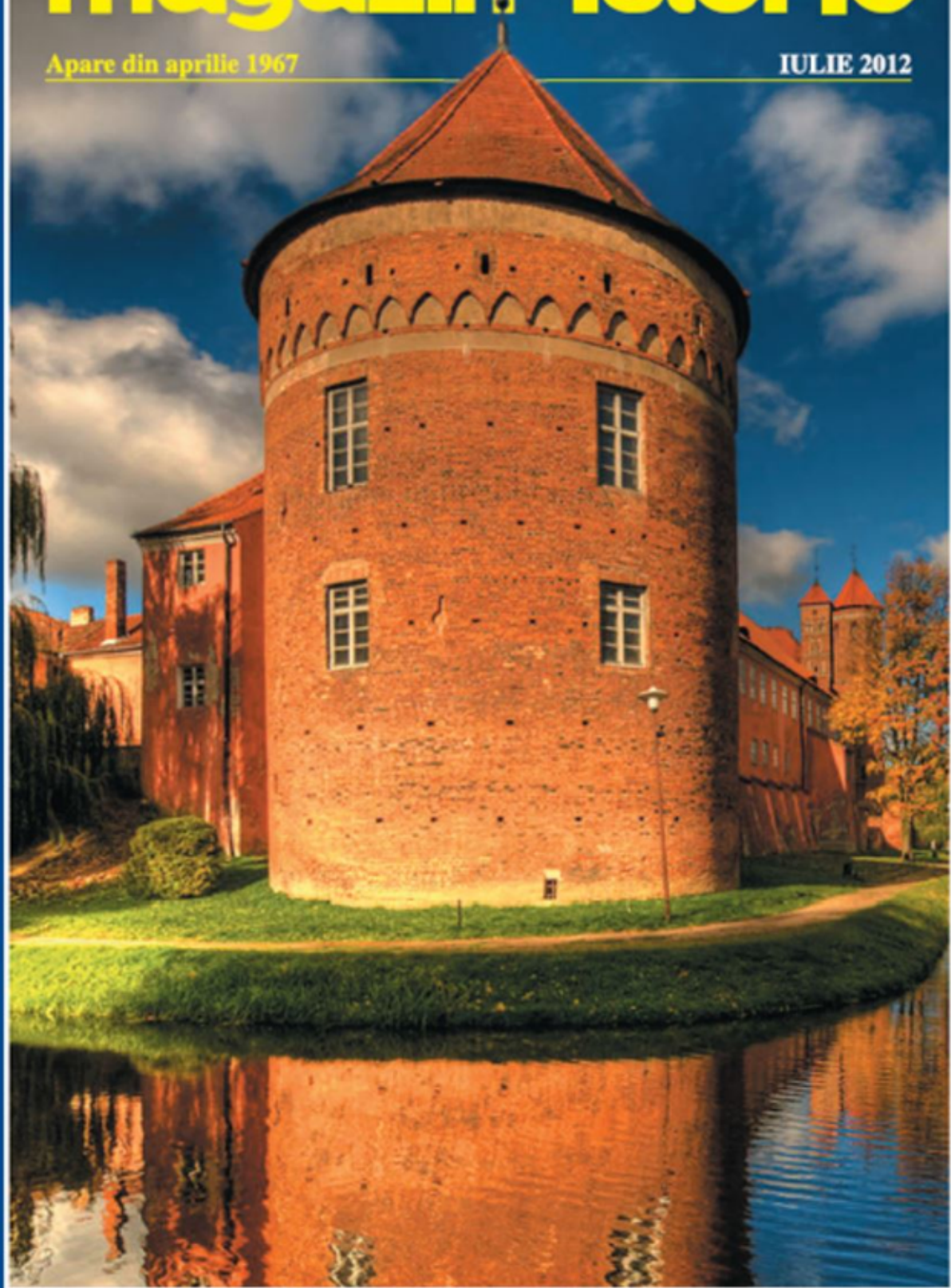

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

IULIE 2012

SUMAR

**iulie
2012**

4 Vrem o carte.
Cum procedăm?

G. TOPÂRCEANU

**DIPLOMAȚIA
ROMÂNĂ – 150 ANI**

5 Cuza –
Întemeietorul

D. BERINDEI

8 Din echipa
lui Nicolae Titulescu
Vespasian V. Pella

AL. GHIȘA

**MICROARHIVA
MAGAZIN ISTORIC**

12 Securistul,
secretarul de partid
și popa

T.D. LAZĂR

13 Povestea
„Steagului
presărat cu stele“

N. MĂRUNȚELU

EXCLUSIVITATE

17 Cine deschide
ușa Rusiei?

H. CARRÈRE
D'ENCAUSSE

26 Întâmplări
cu pirați

P. AUCHTERLONIE

18 Nesupusa
Polonie și orgoliosul
Imperiu Roșu

V. SOLOVIOV,
E. KLEPIKOVA

**AVANPREMIERĂ
EDITORIALĂ**

21 Addenda
et corrigenda Brâncuși

P. REZEANU

**PASTILA
DE CUVINTE**

30 Lipitoare
cu parfum de liliac

M. SALA

CLIO ANUNȚĂ

32 Din Chile
la Botoșani

A. MELNICIUC

magazin istoric

Anul XLVI – serie nouă – nr. 7 (544)

iulie 2012

www.magazinistoric.ro

e-mail: mistoric1967@yahoo.com; mistoric@gmail.com

Revista figurează în baza de date EBSCO, din S.U.A.

1 Între monumentele Poloniei se numără și castelul din Lidzbark-Warminski, ridicat în intervalul 1350-1401. Posesiune a cavalerilor teutoni, este încorporat Regatului Polon după Pacea de la Torun, din 1466. La granița dintre secolele XV-XVI, acolo a locuit o vreme și Nicolaus Copernic, care și-a redactat aici teoria heliocentrică, ce pune Soarele în centrul Universului. La sfârșitul secolului al XVI-lea, pierzându-și rolul defensiv, ca urmare a dezvoltării armelor de foc, a devenit un centru cultural important. Epoca lui de strălucire a apus după prima împărțire a Poloniei, când a fost integrat în Regatul Prusiei

2 Vespasian V. Pella – tablou din colecțiile Ministerului de Externe al României, care își aniversază în această lună cei 150 de ani de existență

3 O mare expoziție retrospectivă dedicată bicentenarului nașterii lui Carol Popp de Szathmari – rămas în istoria artei românești drept unul dintre cei mai importanți artiști documentariști, atât ca pictor, cât și ca fotograf – poate fi vizitată până la 10 august la Muzeul Național Cotroceni. Imaginea reprezintă Mănăstirea Curtea de Argeș; este o acuarelă, semnată de artist, nedată, și aparține Muzeului de Artă Cluj-Napoca

4 Occidentul medieval și modern a excelat prin cruzimea și rafinamentul pedepselor aplicate. O victimă celebră: demna și curajoasa regină Maria-Antoaneta, care a compărut în fața Tribunalului revoluționar în 14 octombrie 1793, pentru ca două zile mai târziu să fie ghilotinată (pictură de Elisabeth Vigée-Lebrun, contemporană suveranei)

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician
DINU C. GIURESCU,
academician
IOAN-AUREL POP

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:
Theo Stănescu-Stanciu,
Irina Țăranu

Secretar de redacție
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Corectura
Georgeta Apreotesei

Secretariat
Constanța Avram

Difuzare
Constantin Petrescu

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau strada Victor Eftimiu, nr. 2, etaj III,
camerele 283 (secretariat și difuzare), 285, 287,
Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 15, Căsuța poștală 15-702, Cod 010155, Telefon, Fax:
021.315.09.91, 021.312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A. București

CUM SE FACE O BIBLIOTECĂ?

GEORGE TOPÂRCEANU

Dintre toate ofensivele care se pregătesc astăzi în Europa, cu tancuri și cu mitraliere, desigur că ofensiva Cărții este cea mai inofensivă, ca să zicem așa. Numai atâta că d-voastră nu trebuie să vă țineți prea în defensivă cu mâna la buzunare (căci în definitiv cam într-acolo se îndreaptă ofensiva aceasta). Și tare mă tem că mulți dintre d-voastră, mirosind cam despre ce-i vorba, au pornit de acasă cu buzunarele cusute gata pe din afară, ca să nu fie pricină.

Ce este Cartea, doamnelor și domnilor? Pun această întrebare pentru aceia dintre d-voastră care poate n-au avut ocazie niciodată în viața lor să vadă o carte mai de aproape (se-ntâmplă!).

Cartea, mai întâi, e făcută de tipografi și de editori. Acestora le dau o mână de ajutor scriitorii, nu de alta, ci doar așa, ca să se afle și ei în treabă, fără să aștepte cine știe ce recompensă drept recunoștință. Căci scriitorul român e un fel de om curios, care și-a ales această carieră dintr-un simplu capriciu, cu toate că putea să-și aleagă și alt mijloc de sinucidere.

Cartea e un obiect neînsuflețit: adică nu vine niciodată la om, ci omul trebuie să se ducă la ea... Nu-i vorbă, când ai prieteni mulți, se poate întâmpla un fenomen supranatural: toate cărțile din biblioteca ta încep să facă picioare. Și dacă au apucat a

(c) Radio Jasi Romania

fugi, apoi cu greu le mai poți aduna iar la un loc.

Ca să-ți refaci biblioteca, cel mai bun lucru este să te duci și tu la rândul tău pe la prieteni, să te dai așa, ca din întâmplare, pe lângă raftul cu cărți, să pui ochii pe câte una mai scumpă și s-o ceri împrumut, numai până mâine. Dacă prietenul e slab de înger, treaba e ca și făcută. Scrii pe carte într-un colț: *Ex meis libris*, te iscălești dedesubt – și gata! Nici Curtea de Casație nu ți-o mai poate scoate din mână.

Cam asta este originea celor mai multe

biblioteci particulare din târgul nostru.

In calitatea de scriitor, mă simt obligat să le spun concetățenilor mei, care își procură cărți numai pe această cale, un secret: mai există și alt mijloc prin care se poate procura o carte frumoasă. O cumperi. E un mijloc mai fistichiu, mai bizar dacă vreți, care mă poate face să trec în ochii lor drept nebun, drept un mână-spartă care trebuie pus sub interdicție. E, totuși, un mijloc accesibil tuturor, cu puțină bunăvoință. Căci există în acest oraș niște magazine suspecte, numite librărie; iar acolo, pe lângă creioane de buze, sinteticon și hârtie de muște, oricât de extraordinar ni s-ar părea, se găsesc și cărți de vânzare.

(Pagini de proză, *Sărbătoarea cărții*, Editura Junimea, 1985)

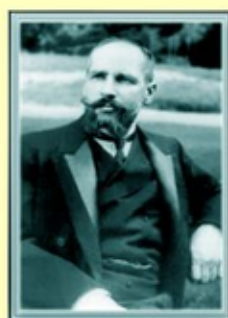
73 Szathmari
pe simezele Cotrocenilor
A. RENȚEA

33 O teorie
și câteva ciudățenii
N. DJUVARA

**EȘTI FLOARE
DE DOR,
BASARABIE!**

37 Oameni noi,
obiceiuri vechi
I. POPA

41 Cu complicitatea
cenzurii
I. VARTA

45 Pedepse și cazne
L. ZAMANI

50 „Rex“, mândria
lui Mussolini
D. MIHALCEA

53 Tehnici
interbelice
de deznăționalizare
*Aromânii din Macedonia
sârbească*
I.G. ANDREI

**AȘA VĂ PLACE
ISTORIA?**

58 Pușkin și-a sfidat
superstițiile
F. DOLGHIN

61 Despre datoria
Germaniei
R. GOLBAN

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Îmbogățit
din pistoale
Samuel Colt
I.I. SCAFES

69 În România
acum 100 de ani
G. FILITTI

RUBRICI

68 Pentru biblioteca
dumneavoastră

**25; 31; 75;
76** Blitz... Concurs;
Blitz 200; Rebus;
Dialog

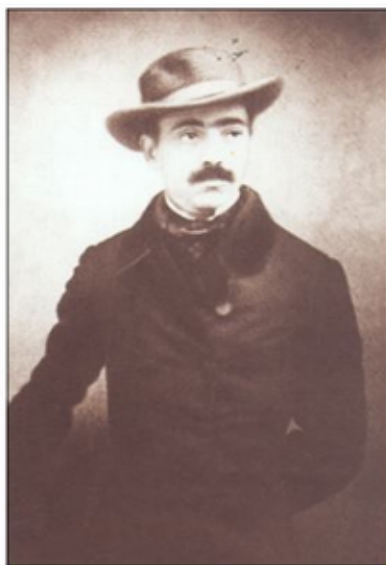
**AL XX-LEA
SIMPOZION ANUAL
DE ISTORIE
ȘI CIVILIZAȚIE
BANCARĂ
„CRISTIAN
POPIȘTEANU“**

77 Marea criză
economică
din 1929-1933

să mai întârzie până să fie desăvârșită, și, de asemenea, au fost organizate și purtate ca și cum ar fi fost vorba despre un stat independent, deși atât suzeranitatea otomană cât și garanția colectivă a marilor puteri ființau încă. A mai fost vorba despre o activitate oficială, desfășurată neîntrerupt și reprezentând statul național, chiar și înainte ca toate structurile acestuia să fi fost deplin unificate.

Noul domnitor a fost cel dintâi purtător de cuvânt al acestei activități diplomatice unitare timpurii, căreia el i-a dat întreaga însemnătate, înțelegând că pe această cale se putea obține și mai lesnicios schimbarea statutului internațional al țării. După alegere, el a realizat o corespondență la înalt nivel, între altele și cu împăratul Napoleon al III-lea. De asemenea, a utilizat misiunile speciale, menite a înlocui operativ absența unui corp modern diplomatic și a unor reprezentanțe românești externe. În țară a preluat pe seama sa delicatele operații de relații externe, întocmindu-și un cabinet princiar, în fruntea căruia l-a așezat pe Baligot de Beyne, ziarist cu state de serviciu în presa din Istanbul, care avea să-l slujească cu credință și eficiență. Acest cabinet domnesc se motiva prin asumarea de către principe a activităților politice externe, iar în primii ani și de necesitatea existenței unui organism unitar pentru ambele țări.

În exterior, reprezentantul pe lângă Sublima Poartă a fost

Vasile Alecsandri

desemnat Costache Negri, încercat pașoptist luptător pentru Unire și prieten al domnitorului, căruia i s-a cerut, încă din 1859, când i s-a încredințat importanta și delicata funcție, să reprezinte atât Moldova cât și Țara Românească, deși unificarea politico-administrativă nu avusese încă loc. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza au mai fost create agenții diplomatice oficioase – dată fiind situația de vasalitate a țării! – în Franța (1860) și Serbia (1863). Titularul agenției de la Paris a fost Ioan Alecsandri, fratele poetului, iar la Belgrad Teodor Callimachi. Vasile Alecsandri și Dimitrie Bolintineanu au acționat și ei, în anumite momente, în cadrul agențiilor de la Istanbul și a celei de la Paris. Prin cabinetul princiar și agenții se desfășurau acțiunile externe ale Principatelor Unite.

Misiunile speciale, mai ales la începutul domniei lui

Alexandru Ioan Cuza, au avut un rol decisiv, prin ele putându-se acționa și chiar determina marile puteri garante să accepte pozițiile și punctele de vedere românești. „Timpul singur, scria chiar în noiembrie 1859 Vasile Alecsandri, va demonstra partea de succes care revine în această împrejurare reprezentantului Moldovei și mai târziu celui al Țării Românești“, el referindu-se la sine și la Ștefan Golescu și la rolul pe care-l avuseseră în obținerea recunoașterii dublei alegeri de către puteri. Misiuni speciale au fost utilizate și în anii următori unificării politico-administrative, de exemplu, în 1862 la Istanbul, pentru a felicita pe noul sultan ori pentru a saluta la Livadia, în Crimeea, pe țarul Alexandru al II-lea.

In februarie 1859 au fost luate Secretariatul de Stat al Țării Românești, căruia i se va da titulatura de Minister de Externe, unele atribuții interne, el încetând totodată de a fi intermediarul celorlalte ministere, decretul specificând că înceta „de a mai fi centrul tuturor treburilor publice“. În luna iulie 1859, tot în Țara Românească un alt decret ne arată că Ministerul de Externe continua totuși să mai aibă și atribuții interne, el având două divizii, cea „a afacerilor de stat“, cu patru birouri – administrativ, cel al petițiilor, cel al *Monitorului oficial* și cel central al expedițiilor – și diviziunea afacerilor străine, cu două birouri, cel al corespondenței din

Ministerul Afacerilor Externe - 150 ani

De la dreapta la stânga: Elena Cuza, Al. I. Cuza, Mihail Kogălniceanu și Costache Negri, în prețuia loviturii de stat din 2 mai 1864 (tipăritură de secol XIX)

ÎNCEPUTURILE

Academician DAN BERINDEI

Tratatul de la Paris din 1856 și Convenția de la Paris din 1858 au reprezentat premisele fundamentale ale procesului de constituire a statului național modern. Ele au oferit un cadru prielnic, dar construcția noului stat pe toate palierele le-a revenit românilor. De altfel, chiar și în perioada elaborării celor două acte internaționale fundamentale, participarea a fost remarcabilă, deși, într-o primă fază, ea a putut fi exprimată în cea mai mare măsură doar de revoluționarii pașoptiști exilați. Căile urmate în această privință de aceștia au fost bine alese și inteligent folosite. Întrevederi și audiențe, articole în presa occidentală, de preferință franceză și engleză, reprezentând cele două mari puteri biruitoare în Războiul Crimeii, scrise de ziariști atrași de partea cauzei românești, dar uneori chiar de românii în acel timp aflați în exil, ca și cărți și broșuri, la care s-au adăugat memoriile adresate factorilor de decizie ai marilor puteri au fost căile principale de acțiune, dublate de dăruire nețărmuită.

Deciziile marilor puteri privind Principatele nu au fost totdeauna cele mai potrivite, dar aceloră dintre români cărora le-au revenit răspunderile au știut cum să

le folosească, să le interpreteze, chiar să le corecteze și să le întregască, punând puterile garante în fața unor situații ireversibile, pe care acestea sfârșeau prin a le

accepta. În fapt, în privința relațiilor externe, două au fost realizările de bază: au reprezentat unitar statul român, cu toate că unificarea deplină politico-administrativă avea

Palatul Comisiei Europene a Dunării, din Sulina

UN DIPLOMAT ÎN SERVICIUL PATRIEI VESPASIAN V. PELLA

Dr. ALEXANDRU GHIȘA

În 1997, domnul Constantin Turcu, fost director al Arhivelor Diplomatice din cadrul Ministerului Afacerilor Externe, evoca în Magazin istoric personalitatea lui Vespasian V. Pella (17 ianuarie 1897-24 ianuarie 1952), la împlinirea a 100 de ani de la naștere, calificându-l „un mare european”. Astăzi, în anul aniversării a 150 de ani de la înființarea instituției diplomatiei române, putem afirma că Vespasian V. Pella a fost în primul rând un mare român. Ca diplomat se va înregimenta în serviciul patriei, România. Semnificative, în acest sens, sunt foile de jurământ păstrate în dosarul său personal, prestat față de regele Carol al II-lea, la 7 martie 1938, față de regele Mihai I la 19 septembrie 1940, dar și față de Republica Populară Română, semnat la 1 ianuarie 1948, pe când se afla la Legația română de la Washington, cu însărcinări speciale la Organizația Națiunilor Unite (A.M.A.E., Fond Problema 77-Dosare personale, P-131 V.V. Pella).

Încadrat în Ministerul Afacerilor Străine (1 decembrie 1933), diplomatul Vespasian V. Pella se va remarca odată cu nominalizarea sa ca delegat al României în Comisia Internațională a Dunării (C.I.D., care gestiona Dunărea fluvială), el devenind ulterior unul dintre experții

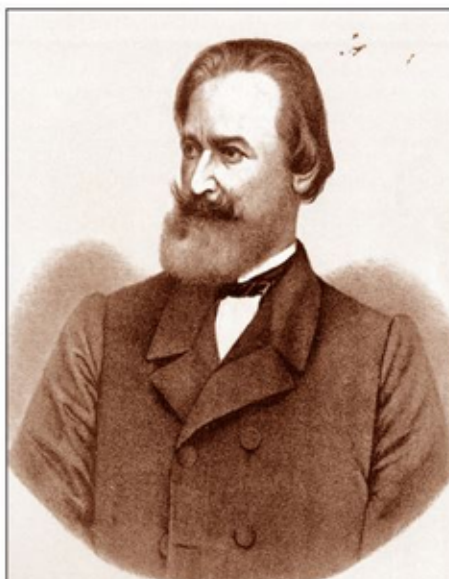
români în această problemă. În 1936 va participa ca delegat al României la Conferința de la Montreux pentru revizuirea regimului Strămtorilor, unde va face echipă cu Nicolae Titulescu. A îndeplinit și înalta misiune de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Haga

(15 martie 1936-1 octombrie 1939) și Berna (1 septembrie 1943-1 octombrie 1944).

Profesionalismul său se va dovedi extrem de util României în anii războiului mondial, când devine delegat titular atât la Comisia Internațională a Dunării (C.I.D., pentru Dunărea fluvială), cât

afară și cel al corespondenței dinăuntru. În vara anului 1861, diviziunea s-a transformat în Direcția Treburilor Externe, titularul ei devenind director al departamentului, funcția cea mai înaltă după cea de ministru.

La 27 iulie 1862, ca urmare a realizării Unirii politico-administrative, o jumătate de an mai înainte, s-a efectuat o reorganizare fundamentală a Ministerului de Externe, rezultat din contopirea celor două ministere, moldovean și muntean. Ministerul urma să cuprindă secretariatul Consiliului de Miniștri și, de asemenea, trei secțiuni: cea a afacerilor consulare, cea politică și cea a contenciosului și a treburilor statului. În fapt, „marea” politică externă continua să se afle sub controlul domnitorului, care o realiza prin cabinetul său și prin agenții de peste hotare și, când era cazul, prin misiuni speciale. Cu toate acestea, Ministerului de Externe îi revenea relația directă cu supușii străini și cu consulatele ce-i reprezentau. „Avem șapte consulate, care neconținut citează tractate și dreptul ginților – a spus atunci Kogălniceanu în cursul dezbaterii din Adunare – și prin urmare e nevoie să fie oameni capabili în acest Ministeriu [...] ceea ce urma în trecut pentru binișe și antirie, astăzi se face pentru interesele țării și apărarea drepturilor ei!” Cu toată această intervenție, din motive probabil și de economie, s-a procedat la con-

Costache Negri

topirea secției I cu a III-a, deci problemele consulare și cele ale contenciosului și treburilor statului se rezolvau de o singură secție, cu următorul personal: un conservator al bibliotecii și un „adiunt de corespondență”, șase copişti clasa I, patru copişti clasa a II-a, un arhivist, un contabil și se mai adăuga aceleiași secții personalul *Monitorului oficial*, condus de un redactor. Copiștii aveau să fie înlocuiți în viitor prin dactilografe!

A doua secție, politică, a reorganizatului Minister de Externe urma să se ocupe de relațiile externe, neacceptându-se de Adunare să se organizeze și o secție, care să nu se ocupe cu problemele curente ale corespondenței cu reprezentanțele consulare ori cu cetățenii străini, ci cu „lucrările cele mai serioase și de o mare importanță”; acestea urma „să rămână secrete” și să se efectueze „de

oameni competenți, căci atunci e și rapiditate și o meditare mai matură în lucrări”. În cadrul ei lucra un secretar de limbă franceză, având leafa dublă decât șeful de secție; mai figurau un șef de birou, expeditorul de pașapoarte, un translator de limbă turco-osmană, altul de limbă germană și altul de rusă, doi copişti, un caligraf de limbă franceză și un arhivist. Tot în cadrul Ministerului mai funcționa registratura generală, cu un registrator și un copist, și secretarul Consiliului de Miniștri, cu un șef de birou, un adjunct al acestuia, cu patru scriitori, un registrator și un arhivist. Se mai adăuga personalul de deservire (odăiași, îngrijitori, ușieri, lipcani și dorobanți).

În mod semnificativ și învățător și pentru zilele noastre, după un veac și jumătate, era prevăzut și un fond de 4.000 lei pentru bibliotecă, alți 4.000 pentru abonamente la jurnale externe, sume însemnate dacă ținem seama că pentru lemne și lumânări (iluminat!) erau alocați doar 6.000 de lei. Se mai adăugau cheltuielile pentru agențiile externe și 160.000 lei pentru indemnizațiile de drum și „cheltuielile diplomatice și de presă”. În ansamblu, era vorba fără îndoială despre prevederi modeste, dar bine chibzuite și repartizate, ale unui început de drum! Peste veac, organizarea de început a acestui important și esențial Minister de Externe este pilduitoare și învățătoare! ■

Eduard Mezincescu

misia Europeană a Dunării (A.M.A.E., *Fond 71/URSS 1940*, vol. 93, pp.470-471). Un prijin, indirect, pentru România vine de la Berlin, unde, în zilele de 12 și 13 noiembrie 1940, are loc vizita șefului diplomației sovietice, Viaceslav M. Molotov, primit de omologul său german, Joachim von Ribbentrop, și de liderul nazist, Adolf Hitler. Neînțelegerile intervenite prin refuzul german la cererile maxime sovietice de acces în zona pontică și a Gurilor Dunării, precum și de anulare a garanțiilor germano-italiene acordate României la Arbitrajul de la Viena (30 august 1940) au dus și la eșecul întâlnirii de la București. Pe drept cuvânt, Vespasian V. Pella a reușit să transforme eșecul Conferinței asupra Dunării maritime de la București într-un succes al diplomației române.

Travaliul lui V.V. Pella în chestiunile Dunării nu se încheie aici. În condițiile în care în relația sovieto-nazistă s-a trecut de la neagresiune la starea de război (din 22 iunie 1941), Germania mai

încearcă o dată, în 1942, să schimbe regimul Dunării maritime prin desființarea C.E.D. și crearea unei Comisii unice a riveranilor pentru Dunăre, fără U.R.S.S., care pierduse calitatea de riveran după eliberarea Basarabiei de către armata română. Nici de această dată nu s-a ajuns la un acord, deoarece punctele de vedere complet opuse, român și german, nu au putut fi conciliate. Vespasian V. Pella a susținut atunci ca problema desființării C.E.D. să fie amânată până la sfârșitul războiului (A.M.A.E., *Fond Protocol*, vol. 29-Dosar Comisia Dunării, *Raport Regimul Dunării*, p. 9, nota 2 subsof). Într-un amplu raport strict confidențial, din 1942, înaintat profesorului de drept internațional Mihai Antonescu, ministru al Afacerilor Străine în exercițiu, privind propunerile germane pentru schimbarea regimului Dunării maritime, Vespasian V. Pella își explică pozițiile legate de „principiul provizoratului” și încrederea în Conferința

Păcii de după război. (A.M.A.E., *Fond Conferința Păcii, Paris 1946*, vol. 84, *Raport nr. 297/22 octombrie 1942*, p. 301).

Încrederea lui Vespasian V. Pella în Conferința de după război rezultă și din activitatea sa în domeniul dreptului internațional penal, al codificării „criminalității statelor” și „terorismului”, condamnării războiului și în slujba construcției păcii.

Încă din 1940, în plin război european și mondial, Vespasian V. Pella este printre inițiatorii „Comisiei de studii asupra problemei viitoare a păcii” în cadrul Ministerului Afacerilor Străine. Într-o expunere făcută în fața acestei Comisii, V.V. Pella atrage atenția că, din informații obținute de el în Franța, Elveția și Italia, rezultă că la Quai d'Orsay și Foreign Office, dar și la Washington și Berlin au fost constituite, încă din ianuarie 1940, Comisii care să studieze problema organizării viitoare a păcii. În concepția sa, extinderea războiului în „spațiul

Ministrul de Externe al Cehoslovaciei îi aprinde țigara omologului său din România, Ana Pauker (fotografie din revista *Time*)

Întâlnirea de la Berlin, din noiembrie 1940,
dintre Molotov și von Ribbentrop

și la Comisia Europeană a Dunării (C.E.D., care gestiona Dunărea maritimă), cu data de 1 octombrie 1939. Vespasian V. Pella preia această importantă funcție la scurt timp după semnarea la Moscova, la 23 august 1939, a Pactului Ribbentrop-Molotov (*Magazin istoric*, nr. 12/1989).

Dacă în „problema poloneză” înțelegerea sovieto-nazistă a funcționat la parametri optimi, nu același lucru se poate spune în „chestiunea Dunării”. Declanșarea războiului a avut ca primă urmare recunoașterea Germaniei ca membră a C.I.D. În același timp, Uniunea Sovietică reîntră în scenă în vara anului 1940, când, prin ocuparea Basarabiei, devine din nou țară riverană Dunării. Din acel moment, U.R.S.S. declară că nu poate rămâne indiferentă față de regimul Dunării și va participa la deciziile referitoare la fluviu. U.R.S.S. va anunța partea germană că aprobă lichidarea C.I.D., dar că pretinde și desființarea C.E.D., propunând crearea unei Comisii Dunărene unice pentru tot fluviul, din care să

facă parte numai statele riverane. În aceste condiții de dispută acerbă pe regiunea Dunării, Germania convoacă pentru 24 octombrie 1940 o conferință la București pentru reglementarea navigației pe fluviu și lichidarea C.E.D., cu participarea sa, a Italiei și a României. Uniunea Sovietică își anunță ultimativ participarea, iar Germania, în virtutea Pactului Ribbentrop-Molotov, nu poate fi decât de acord.

In calitate de președinte al Conferinței Diplomatice care avea să dezbată regimul Dunării maritime este nominalizat Vespasian V. Pella. Acesta își asumă dificila sarcină de a apăra pozițiile câștigate de România prin „Aranjamentul de la Sinaia” din 18 august 1938, când Anglia, Franța și apoi Italia au acceptat instituirea suveranității românești la gurile Dunării în raport cu C.E.D., dar și de a salva C.E.D. și a menține caracterul de fluviu internațional al Dunării. Cunoscut și respectat în domeniul dreptului internațional, V.V. Pella reușește să impună partene-

rilor germani, apoi și celor sovietici, principiul provizoratului în modificarea regimului Dunării, invocând starea de război în Europa.

România a mers la negocieri pe ideea că regimul anterior al Dunării a fost stabilit prin tratatele de pace de după Primul Război Mondial și nu putea fi modificat decât prin noi tratate de pace de după războiul aflat în derulare. Pe deplin conștient de dificultățile sporite ce vor apărea la Conferința Dunării de la București (octombrie-decembrie 1940), în condițiile prezenței atât a Germaniei naziste, cât și a Uniunii Sovietice comuniste, V.V. Pella va urmări menținerea regimului internațional în vigoare pentru Dunărea maritimă și va proceda numai la adaptări strict necesare, rezultate din plecarea Angliei și Franței din C.E.D., înlocuite prin aderarea Germaniei și reîntrirea U.R.S.S.

La Conferința Dunării de la București, prezidată de Vespasian V. Pella, problemele se vor acutiza prin cererea insistență a U.R.S.S. de a stabili pe Dunărea maritimă o administrație mixtă româno-sovietică. Acest „condominium sovieto-român” era net în defavoarea României și ar fi anulat tot ceea ce s-a câștigat până atunci în restabilirea suveranității țării noastre asupra propriului teritoriu din Delta Dunării. Reprezentanții României la Conferință, Vespasian V. Pella și Alexandru Crutcescu, pun condiția expresă ca acest „condominium sovieto-român” să fie pus sub controlul unui organ superior, din care să facă parte Germania, Italia, România și Uniunea Sovietică, respectiv statele care formau atunci Co-

Microarhiva Magazin istoric

CE FACE POPA DIN SAT?

TRAIAN D. LAZĂR

Gheorghe Pintilie
(Pantelimon Bodnarenko)...

La 30 august 1948 a fost creată Direcția Generală a Securității Poporului, în cadrul Ministerului de Interne (Magazin istoric, nr. 11, 12/1998). Conducerea superioară a Securității era controlată de agenți ai serviciilor de securitate sovietice, respectiv Gheorghe Pintilie (Pantelimon Bodnarenko) și Alexandru Nicolski (Boris Grünberg). Potrivit decretului de înființare nr. 221, din 30 august 1948, rolul Securității era de „a apăra cuceririle democratice și a asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva complotului dușmanilor externi și interni“. Aceasta

...și Alexandru Nicolski
(Boris Grünberg)

însemna menținerea și consolidarea poziției P.M.R. de forță politică conducătoare în stat.

Pentru supravegherea populației, direcțiile regionale au folosit informatori, în rândul cărora secretarii organizațiilor P.M.R. din întreprinderi și localități erau socotiți surse de încredere. Prin intermediul acestora era urmărită activitatea suspectilor, între care se numărau și preoții. Existau însă și cazuri în care legăturile personale se dovedeau mai puternice decât cele ideologice ori în care secretarul P.M.R. socotea degradant rolul de informator. O probează documentul reprodus în continuare, cu ortografia originală, aflat la Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Prahova, Fond Inspectoratul Județean al Ministerului de Interne, dosar nr. 27 din 1940, f. 166.

19-VII-1949. Notă informativă

Vă informez că în com. Alex. Odobescu secretarul org. de Bază se află numitul Stoica B. Radu fiind membru P.M.R. Acest locuitor în trecut a fost legionar lucru pentru care a fost identificat mai târziu.

În calitate de secretar al org. de bază P.M.R. i-au fost solicitate de către acest birou [al Securității - n.n.] unele informații din comuna respectivă ce ar interesa securitatea Poporului.

Printre altele a fost întrebat ce face Popa din sat și cine-l mai vizitează sau invers. Mi s-a răspuns că nu știe dar o să se intereseze și are să-mi aducă la cunoștință.

Acest locuitor ducându-se acasă s-a dus direct la Popa din sat și i-a adus la cunoștință spunându-i că securitatea din Dimitrești s-a interesat de el.

Atunci Popa a scos o mie de lei din buzunar și i-a dat-o lui Stoica B. Radu.

Prin informații acest locuitor a fost schimbat din această funcție pe data de 17 Iulie 1949.

Față de cele de mai sus rugăm a se aduce la cunoștința Partidului să-l aibă în vedere cu ocazia verificărilor această problemă se urmărește în cadrul acestui birou și vom raporta orice rezultate.

slt. de securitate"

În perioada noiembrie 1948-mai 1950 s-a desfășurat procesul de „verificare“ a calității de membru al P.M.R., vizând eliminarea elementelor „carieriste și oportuniste“. A fost oare Stoica B. Radu unul dintre cei 192.000 membri excluși din P.M.R., ca „elemente exploatare și dușmănoase?“ Nu știm. Verificarea lui a dovedit că acuzația de a fi fost legionar era reală, dar nu luase parte la rebeliunea din ianuarie 1941 (Magazin istoric, nr. 1/2007). Mai grav, în ochii verificatorilor, era faptul că nu colaborase cu Securitatea. Dacă ar fi acceptat rolul de informator, Securitatea nu și-ar mai fi adus aminte că fusese legionar! ■

dunărean și balcanic al Europei" iese din cadrul așa-ziselor „eventualități de neînălțat” și atrage atenția că „oricare ar fi soarta și durata războiului”, România „va avea cu siguranță de înfruntat o ofensivă din cele mai puternice la viitoarea Conferință de Pace”. El face trimitere la influența pe care o are în mari capitale europene propaganda revizionistă din Ungaria și Bulgaria. Prezintă un inventar al instituțiilor de cercetare științifică angrenate de statele implicate în război în efectuarea de studii asupra păcii, pentru documentarea acestor Comisii, subliniază necesitatea sprijinirii instituțiilor românești de nivel academic pentru a stabili relații în afara frontierelor și a face cunoscute argumentele românești. „Este mult mai ușor afirma V.V. Pella să înrăurim orientarea lucrărilor sau, cel puțin, să atenuăm efectele unor doctrine periculoase, chiar în laboratoarele unde se prepară viitoarele planuri de pace, decât să determinăm o schimbare a unor asemenea planuri, când ele au fost deja elaborate în mod definitiv de către Comisiile oficiale de studii și când au fost apoi înșușite

de către guvernele respective” (A.M.A.E., *Fond Problema 77-Dosare personale*, P-131 V.V. Pella, Comisia de studii a M.A.E. – Expunerea d-lui V.V. Pella).

Finalul războiului și atitudinea învingătorilor față de România aveau să-l dezamăgească pe Vespasian V. Pella. La sfârșitul războiului, fosta U.R.S.S. revine în forță ca stat învingător și își asumă un rol dominant în afacerile dunărene. Uniunea Sovietică a convocat o Conferință a Dunării la Belgrad, pentru perioada iulie-august 1948. Diplomația română apelează din nou la V.V. Pella pentru pregătirea conferinței, deși el se afla în S.U.A., ca expert ce participa la construcția O.N.U. Pella transmite în Centrala M.A.S., prin Ambasada R.P.R. la Washington DC, o informare în „Chestiunea Dunării”, așa cum știa el să aprobe interesele României.

Noua conducere comunistă de la București, în frunte cu Ana Pauker ca ministru al Afacerilor Străine, nu apreciază la justa lor valoare considerațiile și recomandările făcute de el. Profund afectat,

Vespasian V. Pella nu lasă fără răspuns o asemenea evaluare a muncii sale. El adresează secretarului general al M.A.S., Eduard Mezincescu, o scrisoare personală în care își expune activitatea în serviciul patriei, expertiza în „Chestiunea Dunării”, în domeniul relațiilor internaționale, în dreptul penal internațional – menite a argumenta pozițiile propuse a fi luate de delegația română la Conferința Dunării de la Belgrad. Expertiza sa nu mai era însă apreciată la București.

În consecință, Ana Pauker, obedientă Moscovei, semnează „Convenția privind regimul navigației pe Dunăre” și acceptă noul organism impus de fosta U.R.S.S., „Comisia Dunării”, care va administra fluviul de la Bratislava la Sulina. Prin această atitudine s-a distrus complet, în timp de pace, tot ceea ce Vespasian V. Pella construise pentru România în regiunea Dunării în anii grei ai celui de Al Doilea Război Mondial. La scurt timp după Belgrad, „tovarășa Ana” va proceda la disponibilizarea lui Vespasian V. Pella, prin pensionare. ■

VICTORIE
Triverb: 9, 2, 7

V S B A L

Laurian BUTURE

Soluție rebus **AVRAM IANCU**, din nr. 6/2012

C – E – V – I – I – T – TRANSILVANIA –
ACORD – ICTER – CIOT – RA – TRIA – UL –
CAMP – M – SLOBOD – IV – HO – M –
ETERN – SOT – SUCESE – TARI – NAI –
UNDE – EL – ATM – ASTA – TAO – IPON –
ACTE – R – CLESTE – IUBI – ONOARE –
REAL – CRIS – ADUNARE.

Soluția jocului **Organe de presă**, din nr. 6/2012

ZIARE SINDICALE

(Z – I – ARE/S – ÎN – D/I – CA – LE).

a marinarilor americani în forțele navale britanice.

Embargoul s-a dovedit a fi un dezastru financiar pentru americani, care nu-și mai puteau exporta mărfurile în Europa. Pretutindeni în porturile americane de pe întreaga coastă a Atlanticului echipajele navelor suferau din cauza lipsei de activitate. De cealaltă parte, britanicii au început pregătirile de război. Astfel s-a declanșat așa-numitul Război din 1812. Luptele s-au dat pe trei teatre de operațiuni: în Atlantic, în zona Marilor Lacuri și în sudul Americii (Alabama, New Orleans).

Marina britanică era de departe cea mai puternică forță navală a lumii, având 175 de nave de linie și 600 de nave de sprijin, cu un total de 140.000 de marinari, așa încât și-a permis să trimită în apele teritoriale americane 85 de nave, dintre care 19 erau nave de linie, cu câte 38 de tunuri la bord. Englezii erau superiori și în artileria navală. Vasele „Terror“, „Volcano“, „Meteor“, „Devastation“ și „Aetna“ puteau trimite pro-

iectile la distanța de 2,8 km. Vasul „Erebus“ era dotat cu lansatoare de rachete „Congreve“, o formă incipientă de proiectile lansate, prin reacția arderii unei încărcături de pulbere neagră, la distanța de aproape 3 km. E drept, distanța era mare, dar precizia loviturilor lăsa mult de dorit. Totuși, datorită efectului incendiar în punctul de cădere, proiectilele aveau un efect psihologic foarte mare.

În august 1814, cu o forță de invazie de 5.000 de oameni, britanicii plecați din portul Bermuda au atacat capitala Washington, i-au pus pe fugă apărătorii – slab echipați și prost instruiți –, au ars Casa Albă, Capitolul, Trezoreria și Congresul American și au jefuit locuitorii și vasele comerciale din șantierul naval Washington, de pe râul Potomac. Cu toate că în armata britanică existau legi care pedepseau sever orice distrugere provocată populației civile și orice jaf în teritoriile ocupate, de această dată superiorii englezi au închis ochii și au considerat că actele de barbarie erau represalii la jaful și dis-

trugerile practicate de americani cu un an înainte, când atacaseră zone din Upper Canada (Toronto) și Lower Canada (Quebec).

Momentul crucial al războiului este considerat bătălia pentru Baltimore, din septembrie 1814. Pentru apărarea orașului, încă din anul 1798 a fost construit, în nordul estuarului, Fortul McHenry. Pe zidurile în formă de stea cu cinci colțuri au fost amplasate baterii de tunuri, menite să țină la respect vasele de război inamice care ar fi intenționat să treacă spre nord, să atace orașul Baltimore. Fortul era apărat de trupe de voluntari și de gărzii civile, așa-numitele miliții de cetățeni recrutate dintre locuitorii orașului, oameni cu o sumară pregătire militară, dar cu un entuziasm ieșit din comun.

Înainte de bătălie pentru Baltimore, la comanda Fortului McHenry este numit maiorul George Armistead. Imediat, noul comandant a trecut la pregătirea garnizoanei și a celor aproape 1.000 de luptători pentru a face față unui lung asediu. Depozitele au fost aprovizionate cu suficiente proiectile și praf de pușcă, iar punctele medicale au fost încadrate cu personalul necesar pentru acordarea asistenței sanitare răniților. Maiorul Armistead a ordonat, între altele, să se confecționeze un drapel american cu dimensiunile de 9 m și, respectiv, 12 m, care să fie instalat în așa fel, încât să poată fi văzut, de departe, și de trupele britanice sosite în zonă.

Un personaj cheie al evenimentelor evocate a fost dr. William Beanes, respectabil cetățean al statului Maryland. Născut din părinți scoțieni,

Fortul așa cum arată azi
(fotografia autorului; și în pagina următoare, jos)

● Al doilea război de independență ● Navă dotată cu lansatoare de rachete ● Casa Albă și Capitolul, arse și jefuite
● Un drapel pe care să îl vadă toată lumea ● Doctorul luat ostatic ● Un atac care a durat 25 de ore ● Furtuna salvatoare
● Versurile născute în focul luptei ● Momentul pe care toți americanii îl respectă cu sfințenie

Maiorul George Armistead și drapelul desfășurat deasupra fortului

FORT MCHENRY, LOCUL UNDE S-A NĂSCUT IMNUL NAȚIONAL AMERICAN

NICOLAE MĂRUNȚELU

Baltimore este unul dintre cele mai mari porturi maritime de pe coasta americană a Atlanticului. Construcția acestuia a început în anul 1706, pentru a facilita transportul uriașelor cantități de tutun aduse de pe întinsele ferme din Maryland, dar și din Virginia și Pennsylvania. Orașul s-a dezvoltat pe malul estuarului Chesapeake (imensul rezervor de apă în care se varsă cele peste 150 de râuri din zonă), ajungând, în scurt timp, un puternic centru economic, care avea să joace un rol important în istoria Statelor Unite. Aici s-a desfășurat, în anul 1814, o mare confruntare armată, cunoscută sub denumirea de Bătălia pentru Baltimore.

În iulie 1807, sub pretextul căutării dezertorilor din marina britanică, vasul de război britanic „Leopold” a atacat fregata americană „Chesapeake”, aflată în apele por-

tului Norfolk, statul Virginia. Vasul american s-a predat și patru marinari, considerați dezertori, au fost capturați. La presiunea opiniei publice americane, președintele Tho-

mas Jefferson a impus embargoul economic asupra Marii Britanii, a interzis prezența vaselor de război britanice în apele teritoriale americane și a abolit umilitoarea recrutare

Fortul sub loviturile britanicilor

s-a pornit chiar în momentul asaltului, au reușit să oprească elanul britanicilor.

Prizonier și martor al canonadei britanice de pe vasul „Tonnant” și de pe celelalte vase desfășurate în poziție de tragere, avocatul Key a trăit o noapte de neuitat. Cu urechile asurzite de zgomotul salvelor de tun și al rachetelor lansate de pe vasul „Erebus” asupra fortului, cu fața și hainele negre de funinginea pulberii tunurilor, odată cu revărsarea zorilor a văzut cu uimire imensul steag american ridicat pe catargul din fortul McHenry. Nu-și putea închipui că apărătorii mai erau în viață după un asemenea atac. Emoționat, s-a apucat să scrie chiar pe paginile albe ale scrisorii Consiliului orașului câteva versuri, pe care le-a intitulat *Apărarea Fortului McHenry*. Nici prin gând nu-i trecea că acele versuri aveau să devină

imnul național al Americii: *The Star-Spangled Banner* (Steagul presărat cu stele).

Poemul lui Key a fost pus pe muzica unei vechi melodii populare printre americani a compozitorului John Stafford Smith, *The Anacreontic Song*, și a fost publicat pentru prima dată la 20 septembrie în ziarele *Baltimore Patriot* și *The American*, sub titlul *Anacreon in Heaven*. Curând, cântecul cunoaște un succes atât de mare, încât nu era adunare populară la care să nu fie intonat, inclusiv în timpul celebrărilor din 4 Iulie, Ziua Independenței. Printr-o rezoluție a Congresului din 3 martie 1931, semnată de președintele american Herbert Hoover, *The Star-Spangled Banner* a devenit imnul național american. De la acea dată, el avea să fie intonat ori de câte ori se ridică steagul american.

Grav rănit în timpul asediului, maiorul Armistead

a fost avansat la gradul de locotenent-colonel. Murea la vârsta de 38 ani, la trei ani după evenimentele evocate.

În decembrie 1814, Pacea de la Ghent (Belgia) a pus capăt conflictului. Singurii perdanți au fost indienii americani, care au luptat de partea britanicilor, în speranța că vor reuși să oprească expansiunea americanilor în teritoriile din vestul Americii.

Am avut șansa, „în timpul și din cauza serviciului”, cum îmi place să spun, să fiu prezent de nenumărate ori în unități militare americane și să asist, în fiecare zi, la ora 6 dimineața și la 6 seara, la ridicarea și la coborârea, pe catarg, a drapelului american, în acordurile imnului național, răsunând din difuzoarele instalate în perimetrul unităților. Este un moment solemn pe care militarii americani îl respectă cu sfințenie. Preț de câteva minute, orice mișcare, orice deplasare încetează. Întregul personal civil și militar se întoarce cu respect către locul unde se află catargul drapelului. Cu mâna dreaptă pe piept, în dreptul inimii, toți dau onorul Drapelului și Imnului. Militarii în uniformă salută. Nimic nefiresc în aceste gesturi. Totul pornește din inimă, din respect pentru țara lor, pentru valorile lor, pentru eroii lor! Ca român, am rămas impresionat și m-am întrebat de multe ori de ce, oare, noi, românii, nu știm să ne respectăm așa cum se cuvine simbolurile naționale. Imnul și drapelul fac parte din simbolurile unui stat și este o obligație și o onoare, în același timp, pentru cetățenii săi să le acorde respectul cuvenit. ■

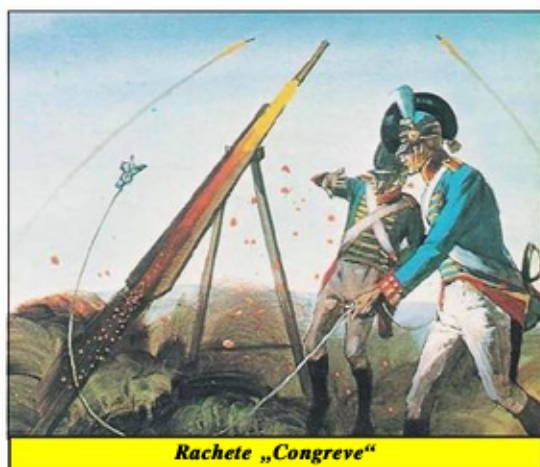
Anacreon (582-485) a fost unul dintre marii poeți ai Antichității grecești, faimos pentru poemele și imnurile dedicate dragostei și vinului. Poeziile sale sunt scrise în metru anacreontic, ce alterna silabele scurte cu cele lungi, în număr de șapte într-un vers.

Beanes a cumpărat un teren în zona Marlboro (Maryland), unde și-a ridicat o casă, ocupându-se cu agricultura, mărșăritul, practicând și medicina. În timpul acțiunilor militare din august 1814, când trupele engleze au declanșat atacul asupra Washingtonului, reședința Beanes a fost rechiziționată de ofițerii britanici. Doctorul (loial jurământului lui Hipocrate) le-a acordat îngrijiri medicale atât ofițerilor cât și soldaților invadatori, răniți în lupte. La plecarea trupelor britanice spre Baltimore, dr. Beanes s-a opus soldaților britanici care au rămas în urmă intenționat, pentru a jefui. Aceștia l-au luat cu ei și l-au prezentat viceamiralului Sir Alexander Cochrane, comandantul forței expediționare, care a decis să fie arestat și judecat pentru că s-a opus trupelor britanice. Și astfel dr. Beanes a ajuns prizonier pe „Tonnant”, vasul portdrapel al trupelor britanice.

Aflând despre acest caz, Consiliul orașului Baltimore le-a încredințat tânărului avocat Francisc Scott Key și colonelului John Skinner misiunea de mediere pe lângă comandantul trupelor britanice pentru eliberarea dr. Beanes, care se bucura de o bună reputație în rândul locuitorilor. În după-amiaza zilei de 12 septembrie 1814, delegația s-a prezentat la bordul vasului „Tonnant” cu o scrisoare din partea

Consiliului orașului Baltimore, prin care cerea viceamiralului Sir Alexander Cochrane eliberarea prizonierului. Scrisoarea cuprindea și mărturii ale ofițerilor britanici răniți care s-au bucurat de îngrijirea medicală a chirurgului. Viceamiralul a fost de acord cu eliberarea prizonierului, dar numai după încheierea atacului decisiv asupra Fortului McHenry, deoarece s-a considerat că atât delegația americană cât și prizonierul Beanes cunoșteau prea multe detalii despre ofensiva care urma să aibă loc și deci nu puteau fi lăsați liberi.

În zorii zilei de 13 septembrie, la ora 6 dimineața, a început atacul, care a durat până a doua zi, la ora 7 dimineața. Vasele britanice au lansat asupra fortului peste 1.500 proiectile și nenumă-

Rachete „Congreve“

rate rachete „Congreve“. Cu toate acestea, distrugerile suferite de fort au fost minore. Flota britanică s-a depărtat de fort și, ieșind din raza de bătaie a artileriei americane, a declanșat un nou atac cu toată artileria navală cu bătaie mai mare decât cea a apărătorilor. După căderea întinericului, viceamiralul Cochrane a ordonat colonelului Brooke să debarce cu un grup expediționar și să atace fortul din partea opusă, unde se credea că rezistența era mai slabă. Dar planurile atacatorilor au fost date peste cap de apărători, care, ajutați și de o furtună ce

În lumina timpurie a zorilor,
Ceea ce cu atâta mândrie salutăm noi
În ultima licărire a crepusculului
Ale cărui largi dungi și stele briliante,
În timpul periculoasei lupte,
Le vedeam deasupra meterezelor,
Atât de elegant fluturând?
Și strălucirea roșie a rachetelor,
Bombele explodând în aer,
Probând, de-a lungul nopții,
Că steagul nostru era încă acolo.
O, spune, drapelul cu dungi și stele
Tot mai flutură oare
Peste pământul celor liberi
Și peste casa celor viteji?

(traducerea Cristian Petru Bălan)

Iată și ultima parte a capitolului publicat din cartea La Kremlin, apărută în limba engleză în S.U.A., în 1986, în revista Iskusstvo kino, nr. 10/1990.

Papa Ioan Paul al II-lea și cardinalul Stefan Wyszyński

Generalul Wojciech Jaruzelski

O DILEMĂ HAMLETIANĂ LA KREMLIN: POLONIA – A FI SAU A NU FI SUVERANĂ?

VLADIMIR SOLOVIOV, ELENA KLEPIKOVA

La mai puțin de trei săptămâni după împușcăturile de la Roma, la 25 mai 1981, Brejnev a fost adus la sediul KGB din Piața Dzerjinski. Nici unul dintre predecesori – nici chiar Stalin –, nici măcar o dată, nu se hotărâse să treacă pragul clădirii, cea mai sinistă din Moscova și, poate, din întreaga lume. De-ar fi fost după voința proprie, nici Brejnev nu ar fi făcut-o vreodată – așa cum nu o făcuse în toți cei 17 ani de când se afla la conducere. Acum nu mai era stăpân nu numai al țării, dar nici al propriului program – călătorea acolo unde era dus și depindea, complet, de ghizii săi. La Praga, în aprilie, venise cu avionul din însărcinarea tovarășilor, iar la KGB a fost adus de adversarul și rivalul său, ce-i arătase, unui Brejnev și așa deja intimidat, „curiozitățile” tainicului său castel. A doua zi, ziarele sovietice au scris, pe scurt, despre neobișnuita vizită a șefului statului, subliniind tocmai noua însemnătate a Comitetului Securității Statului (KGB) și a șefului organizației în ierarhia conducătoare.

„CHEIA ESTE POLONIA“

La 14 mai, doamna HÉLÈNE CARRÈRE D'ENCAUSSE, istoric francez de origine georgiană, specialistă de o viață în istoria Rusiei, căreia i-a dedicat 25 de volume (multe traduse și în românește), membru din 1991 al Academiei Franceze și secretar permanent al venerabilei instituții, a susținut în aula Academiei Române o conferință intitulată Spre o nouă societate politică în Rusia?. A doua zi, a devenit Doctor Honoris Causa al Universității București, unde a conferențiat despre Academii în Franța: istoria și locul lor în viața intelectuală.

Am audiat-o în prima zi, la Academia Română, unde ne-a creionat tabloul unei Rusii dinamice, în profundă schimbare, cu spirit de inițiativă și conștiință de sine. Am întrebat-o, presați de timpul aflat la dispoziția conferențierei, asupra căruia veghea nemilos domnul Stanislas Pierret, directorul Institutului Francez din București, ce crede despre relațiile Rusiei cu țările Europei de Est.

– În mod natural, aceste relații sunt diferite de la țară la țară. Rusia a făcut totul nu pentru a le împiedica să intre în Uniunea Europeană, asta chiar nu-i pune nicio problemă. NATO, da, i-a pus în mod incontestabil, amplasarea rachetelor, da, îi pune. Există țări care nu sunt membre ale NATO și cu care Rusia are chiar relații amicale, cu câteva confruntări legate de problemele energetice. Dar mi se pare că țara cea mai importantă în această ecuație este Polonia, pentru că Polonia este cheia relației între Rusia și Europa. Polonia este chiar cheia relației între Rusia și Ucraina. Da, da, chiar așa.

În urmă cu câțiva ani am discutat cu domnul Kwasniewski, președintele polonez, și i-am pus această problemă: acum, că ați intrat în Uniunea Europeană, sunteți liniștiți în ce privește NATO, acum puteți baliza terenul pentru apropierea Rusiei de Europa. Domnul Kwasniewski mi-a răspuns: nu avem decât o ambiție, să aducem Ucraina în Europa, nu de ruși suntem interesați.

Polonia a înțeles în mod incontestabil că poziția ei în Europa va fi întărită dacă este țara care deschide ușa. Și nu e vorba ca Rusia să devină membră a Uniunii Europene, asta nu prezintă interes – și nici nu ar avea sens –, dar trebuie, fără îndoială, găsit un statut al relațiilor ruso-europene fără de care Europa nu este completă. Este o problemă

fundamentală, care trebuie reglementată, iar Polonia, jucând acest rol azi, are în mod cert un statut formidabil. Ea este astăzi țara-cheie a ceea ce numim cealaltă Europă. Cu Rusia, Polonia a avut relațiile cele mai tragice. Nu se poate spune la fel în cazul României, cu care Rusia a avut relații vechi, istorice, cu momente dificile, dar nu cu tragedii. La fel, cu Bulgaria. Rusia are probleme doar cu țările NATO și peste asta nu se poate trece decât rezolvând problemele cu cea mai importantă dintre ele, care este Polonia.

Așa că putem spune că există o schimbare clară de climat, care va fi favorabilă tuturor țărilor celeilalte Europe și, în special, în plan energetic. Nu se poate imagina în perioada ce urmează, cu Vladimir Putin președinte, ca o țară atentă să-și conserve o alură respectabilă să facă șantaj energetic, ca în trecutul recent. Rusia va adopta și mai mult un comportament de mare putere. Este pe cale de a se debarasa de aceste ultime resturi de comportament imperial. S-a debarasat deja acum 20 de ani, deliberat. Șantajul energetic s-a terminat. Și toate astea pentru că există o societate care contează și Vladimir Putin – se vede în pozițiile luate chiar înainte de noua accedere la președinție – simte că de acum înainte imaginea Rusiei trebuie să fie diferită.

A consemnat
Florentina DOLGHIN

Tancuri pe străzile Varșoviei, în decembrie 1981

propria sa situație – între o frazeologie patriotică și un pragmatism patriotic. Profund moral în esență, sprijinul acordat generalului Jaruzelski, salvatorul patriei comune, i-a adus lui Ioan Paul al II-lea reproșuri tocmai de amoralitate.

Unul dintre cei mai influenți ziariști ai Americii, William Safire, îl numea pe Jaruzelski „o marionetă a rușilor”; ministrul american al Apărării, Caspar Weinberger, îl considera „un general rus în uniformă poloneză”, iar, la Casa Albă, Polonia însăși era denumită „Auschwitz”. Astfel, ignoranța politică împingea Polonia, cu toate puterile, înapoi în lagărul sovietic.

În reacția emoțională stârnită de lovitură de stat militară din Polonia, puțini au acordat atenție faptului că inițiatorul a fost nevoit să lupte simultan pe două fronturi: cu anarhia internă, dar și cu puterea Rusiei; cu anarhia din Polonia – pentru a neutraliza puterea Rusiei. Altfel spus, a trebuit să creeze o Polonia puternică, cu capacitatea de a se împotrivi singură Rusiei, căci nimeni n-o putea înlocui în acea, geografic inevitabilă, poziție de confruntare: nici ziariștii americani, nici Pentagonul, nici chiar Vaticanul, în frunte cu un Papă polonez. Acesta era tristul paradox al Poloniei, urmare a nefericitei așezări geografice: prin orientarea pro-occidentală, Polonia ar prefera să treacă sub protecția po-

litică, economică și militară a Americii și a Europei de Vest, decât să rămână într-o stare de dependență de Imperiul Rus, nesigură economic, străină ideologic și ofensatoare politic și istoric. Dar se punea o mare întrebare: era pregătit oare Occidentul, dacă era cazul, să-i acorde acea protecție? (Totuși, Polonia nu putea rămâne complet neutră și

independentă, după modelul Austriei, sau, în cel mai rău caz, al Finlandei, așa cum nu putea rămâne „nealipită” o bară de fier, plasată în câmpul magnetic dintre cei doi poli opuși.) Jaruzelski a cântărit cu luciditate potențele celor două părți interesate – forța dorinței sovieticilor de a păstra Polonia în sfera de atracție a imperiului și forța dorinței occidentalilor de a desprinde Polonia de imperiul sovietic. Cele două forțe se manifestaseră deja de câteva ori, cel mai pregnant în timpul Revoluției ungare din 1956 și al „Primăverii de la Praga” din 1968. În ambele cazuri, Uniunea Sovietică a dovedit o mai mare voință pentru păstrarea a ceea ce acaparase, decât Occidentul pentru recuperarea țărilor și restabilirea dreptății istorice. Altfel spus, la fel ca odinioară, Poloniei nu-i rămânea nimic de făcut, decât să se bizuie pe ea însăși.

Imaginea Poloniei este colorată în nuanțe tragice, de martir, iar, cu acea aură de sacrificiu, poporul chiar se mândrește, numindu-se „nația lui Hristos”. Și, totuși, în însăși acea mândrie poloneză există un element de declin, privațiune și neajutorare – sentimentul de mândrie nu este generat de o viață bună, dincolo de fațadă, ascunzându-se complexe naționale acumulate în decursul istoriei. Dacă nu ar fi fost Wojciech Jaruzelski, Polonia ar fi înscris în istorie încă o pagină eroică – nu-i exclus cu cel mai

pregnant aspect eroic. Meritul istoric al generalului polonez este că el și-a privat țara de însăși posibilitatea de a mai juca eroicul rol de sacrificiu, tradițional, pentru Polonia. Prea mult sânge fusese vărsat în trecut, pentru a îngădui să mai fie vărsat încă o dată!

Post-scriptum al autorilor (1990)

Cartea *La Kremlin* a apărut cu mult înainte de acea furtună revoluționară care a trecut peste Europa de Est și a provocat căderea regimurilor comuniste din zonă. Totuși, să nu uităm că, din Polonia, a și început totul, dar a început în acea vreme când nicio altă țară din Tratatul de la Varșovia nu putea nici să se gândească la ceva asemănător. Evenimentele din Polonia s-au desfășurat în contextul istoriei sovietice, în care Europa de Est fusese implicată în mod forțat. Acum factorul rusesc a dispărut, dar, atunci, amenințarea unei intervenții a fost pe deplin reală, sabia lui Damocles, ținută de Kremlin, atârna deasupra revoluției poloneze. În acele împrejurări excepționale, pentru a salva independența patriei și cuceririle revoluției, generalul Jaruzelski a luat în propriile mâini întreaga putere și, totodată, și întreaga răspundere pentru soarta Poloniei. Noi ne-am pronunțat în sprijinul său în presa americană și înainte și după lovitură de stat militară. Despre caracterul acelor articole se poate judeca după titluri: „Polonia: este timpul pentru un salvator al patriei”, „Generalul: dictator sau erou?”, „În apărarea generalului Jaruzelski”, „Un război ruso-polon: rezultat necunoscut”, „Generalul un erou național al Poloniei”...

De atunci, noi nu ne-am schimbat punctul de vedere. ■

Adaptare
de Tudor IORGA

Leonid Ilici Brejnev...

Generalul Jaruzelski a înțeles că, la Moscova, sunt oameni care nu se vor opri de la nimic pentru a reprimă Polonia, dacă nu cu ajutorul armatei, atunci, prin acțiuni subversive, ce trebuie preîntâmpinate cu orice preț. Și, astfel, în chiar toiu amenințării sovietice, când deja era imposibil să se mai deosebească șantajul de realitate, în noaptea de duminică, 13 decembrie 1981, generalul Jaruzelski, după ce, în prealabil, închisese granițele Poloniei cu U.R.S.S.-ul și sateliții săi, a înfăptuit o lovitură de stat militară, suspendând toate libertățile cetățenești, interzicând activitatea atât a *Solidarității*, cât și a Partidului comunist și concentrând în mâinile sale întreaga putere.

● vizită într-un tainic castel

„Mare păcat că natura umană este obligată să recurgă la violență, dar, pe de altă parte, nu se poate nega că acesta este cel mai ridicat tribut pentru adevăr și dreptate” – cuvintele lui José Ortega y Gasset i se potrivesc pe deplin generalului polonez. Plătind cel mai ridicat tribut pentru adevăr și dreptate, el și-a salvat țara de la o invazie străină: făcând ceea ce nu au putut face pentru țările lor nici disidenții din Europa de Est – ungurul Imre Nagy și slovacul Alexander Dubcek –,

nici succesorii lor – conformiștii János Kádár și Gustáv Husák –, generalul Jaruzelski a rezistat în înțeleștarea cu Kremlinul și a reputat victoria.

Armata, în frunte cu generalul Jaruzelski, a preluat puterea numai după ce s-a convins că *Solidaritatea* nu era capabilă să-și îndeplinească programul de reforme fără să pună în pericol însăși existența Poloniei. *Solidaritatea* a putut să zdruncine terenul de sub vechea putere, dar s-a dovedit incapabilă să-i succedă la conducere. Anihilând autoritatea partidului, i-a netezit drumul armatei. Prin lovitură de stat militară de la 13 decembrie 1981, ea și-a asumat răspunderea pentru soarta republicii, revoluția poloneză trecând din mâinile muncitorilor în cele ale militarilor. După ce a jucat rolul principal în actul precedent al dramei poloneze, Lech Walesa s-a depărtat, împreună cu tovarășii, în spatele scenei.

După 19 luni de la instaurarea dictaturii, ea a fost înlăturată, cu toate că militarii nu le-au restituit comuniștilor puterea. Rămâne adevărat însă și că Jaruzelski avea carnet de partid, dar aceasta nu era mai mult decât o fațadă îndreptată spre bănuitoarea Meccă – Moscova (menționăm că și dictatorul antebelic al Poloniei, mareșalul Pilsudski, fusese considerat socialist). Cu toate că, pentru a salva independența țării, Jaruzelski sacrificase o serie de libertăți obținute de *Solidaritatea*, Polonia rămăsese cea mai liberă țară din Europa de Est: cu demonstrații antigvernamentale; cu dreptul oficial la grevă; cu ferme agricole particulare; cu o biserică independentă și, adeseori, în opoziție cu regimul; cu călătorii aproape libere

în străinătate pentru simpli cetățeni. Meritele lui Jaruzelski au fost recunoscute chiar și de oponenți. Unul dintre foștii conducători ai *Solidarității*, Janusz Smuszewicz, a denumit regimul din Polonia ca fiind un „totalitarism cu față umană”. Ne amintim cum s-a sfârșit „socialismul cu față umană” al lui Alexander Dubcek și al coautorilor „Primăverii de la Praga”. Poate că „totalitarismul cu față umană” a fost mai sigur și mai bine justificat, istoricește, în împotrivirea față de Uniunea Sovietică?

● înțelegere istorică

Pentru Jaruzelski, încă mai importantă a fost recunoașterea regimului de către Papa Ioan Paul al II-lea.

În loc să zdruncine regimul, cum contau extremiștii de diferite culori, vizita Papei în țara natală, din vara anului 1983, a consolidat baza patriotică a dictaturii militare și capacitatea acesteia de a se împotrivi presiunilor Kremlinului. În urma a două întâlniri secrete, Jaruzelski a reușit să-și asigure sprijinul deplin al Papei.

În timpul pelerinajului, anunțat ca religios, Papa s-a manifestat mai mult ca un înțelept om politic, făcând o alegere – destul de dificilă în

... a făcut o vizită la Lubianka,
unde nu mai fusese niciun prim-secretar
sovietic înainte

Elev la Școala de Meserii

Întâi la München, apoi la Paris

Prima întrebare pe care ne-am pus-o a fost: Brâncuși a plecat singur la Viena, fără să știe un cuvânt în limba germană? De aici au urmat alte întrebări: cine l-a propus, l-a ales să plece în străinătate; apoi, avea nevoie de pașaport, îi trebuia bani de drum ș.a. Oricum, în vara anului 1897 Brâncuși avea împliniți, de câteva luni, 21 de ani, deci i se putea elibera pașaport. Întâmplarea a făcut să descopăr că pe aceeași stradă cu școala unde el era elev trecut în ultima clasă se afla consulatul austriac din Craiova. Acum, școala se află la nr. 11, iar consulatul se afla la nr. 6. Deci, aproape vizavi. Până la noi, nimeni n-a știut lucrul acesta. Consultând catalogul clasei lui Brâncuși, am constatat că mai toți profesorii săi, dacă nu chiar toți, erau austrieci, în afară de director, care era român. Presupunem că aceștia vorbeau între ei și adesea se adresau elevilor în limba germană. Mai mult, în a doua

jumătate a secolului al XIX-lea la Craiova trăiau meseriași austrieci și germani, în oraș funcționa o școală germană, exista o biserică evanghelică etc. De asemenea, presupunem că încă înainte de a deveni elev la Școala de Meserii, ca băiat de prăvălie sau mai știm noi cum și când, Brâncuși să fi intrat în contact cu vorbitori de limba germană, așa că e posibil să fi învățat încă de atunci câteva cuvinte în această limbă.

Câteva. La școală a mai învățat, în mod sigur, ceva germană, astfel că unul dintre profesorii săi a avut încredere în el și l-a propus să plece la Viena. Cum Brâncuși era bursier, n-avea deci bani nici de drum, nu putea să se descurce cu eliberarea pașaportului. A fost ajutat. Așa a ajuns la Viena în vara anului 1897.

Dar lucrurile nu s-au oprit aici. La Școala Națională de Arte Frumoase din București, Brâncuși a avut profesor de sculptură pe Vladimir Hegel și profesor de anatomie artistică pe Dimitrie Gerota. A fost

apropiat de ambii și ambii erau vorbitori de limba germană. Bănuim că prin ei a mai învățat ceva germană.

După terminarea școlii, când Brâncuși urma să se hotărască unde să-și continue studiile, presupunem că atât Vladimir Hegel, cât și Dimitrie Gerota l-au îndrumat spre München. La acestea, credem, s-a adăugat și sfatul sculptorului Frederic Storck, care era doar cu câțiva ani mai în vârstă ca el și cu care, de asemenea, era în relații de prietenie. În plus, la München se afla și își continua studiile fostul său coleg și prieten Petre Neagoe. Brâncuși spera să-l întâlnească, să-l ajute, să-l îndrume. Deci, pe lângă limba germană, în care cât de cât se descurca, Petre Neagoe era încă un motiv să opteze pentru München.

De Paris, ce să spunem. Rămânea vag, în rezervă. Limba franceză îi era total străină, iar singura sa cunoștință acolo era prietenul Daniel Poiană, plecat cu aproape un an înainte și despre care nu știa cum se descurcă sau cum ar putea să-l ajute.

A mers deci la München, cu trenul. De bani de drum făcuse

Cu colegii de la Școala de Arte Frumoase

Avanpremieră editorială

Domnul Paul Rezeanu pregătește pentru tipar o lucrare despre Constantin Brâncuși (1876-1957), ce urmează să apară în toamna acestui an. A avut amabilitatea să ne încredințeze, în avanpremieră, paginile ce urmează.

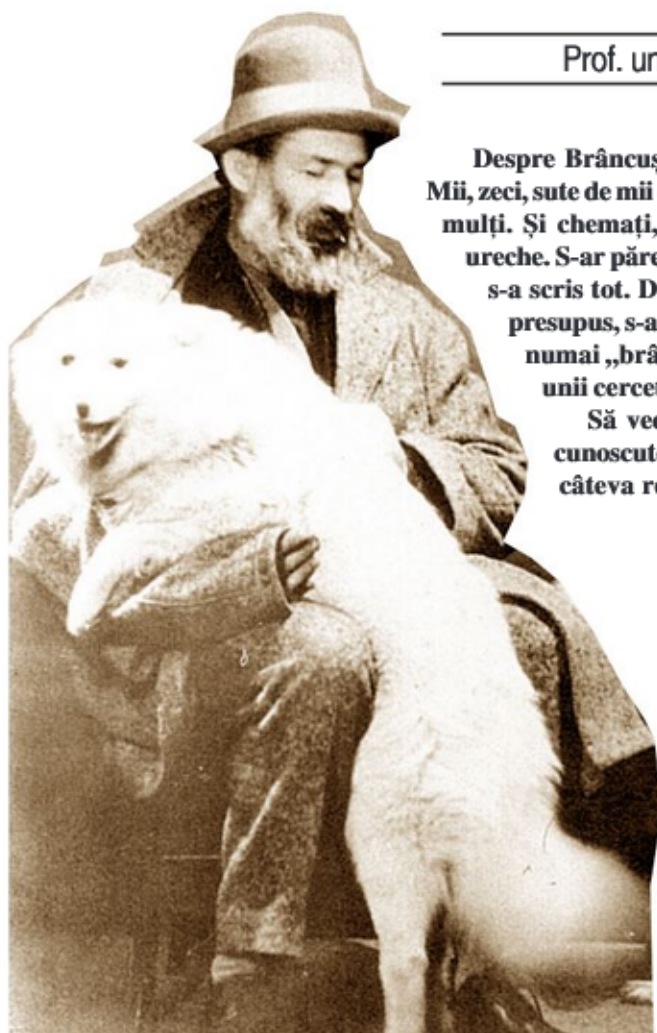
BRÂNCUȘI DATE NECUNOSCUTE ȘI RECTIFICĂRI

Prof. univ. dr. PAUL REZEANU

Despre Brâncuși s-au spus multe și s-a scris enorm. Mii, zeci, sute de mii de pagini. Dumnezeu știe câte. Au scris mulți. Și chemați, și nechemăți. Dar, de regulă, după ureche. S-ar părea că despre marele sculptor s-a spus și s-a scris tot. Da, dar ce s-a știut s-a scris, ce nu, s-a presupus, s-a inventat. Și lucrul acesta l-au făcut nu numai „brâncușologii de ocazie“, impostorii, ci și unii cercetători de renume.

Să vedem deci câteva momente mai puțin cunoscute din biografia lui Brâncuși și să facem câteva rectificări.

Se știa că în vara anului 1897 Brâncuși a fost trimis timp de două luni să lucreze la o fabrică de mobilă din Viena. Se știa, de asemenea, că la Viena a plecat singur cu vaporul, pe la Turnu Severin, că acolo a lucrat la un anume Herr Roth și că la sfârșit i s-a eliberat un certificat. Nimeni nu și-a pus însă vreo întrebare asupra acestei călătorii, toți biografii au relatat sec doar faptele. Noi ne-am pus însă o serie de întrebări și le-am căutat răspunsurile.

În 1922

**În atelier, în preajma
Primului Război Mondial**

câteva clipe și la cele în care, indiscutabil autentice, Brâncuși apare în mijlocul colegilor săi de la Școala Națională de Arte Frumoase din București sau chiar la École Nationale des Beaux-Arts de la Paris. Peste tot Brâncuși apare bine îmbrăcat, poartă costum sau redingotă, lăvăleră sau papion, gambetă pe cap și e încălțat în ghetete fine. Nu, acesta nu-i un sărăntoc, un student care își duce existența la limită. Mai mult, încă din 1905, la Paris, îl găsim făcându-și cărți de vizită cu adresa clară pe ele și chiar ilustrate-vederi, cu imagini după lucrările sale, care se vindeau la chioșcuri. Pe unele Brâncuși a scris câteva cuvinte și le-a trimis la prieteni în România.

A vorbit tot timpul românește

Nelămurite sau mai puțin cunoscute au fost și perioadele din timpul Primului și al celui de Al Doilea Război Mondial. Natalia Dumitrescu și *Dațiunea Brâncuși* le clarifică în mare măsură. Nu ne oprim asupra subiectului.

Interesantă, de remarcat, ni se pare totuși schimbarea poziției sculptorului față de Germania. Devenit filofrancez, întrucât trăia de mai bine de zece ani la Paris, Brâncuși își păstra totuși stima și prețuirea față de cultura poporului german. Începerea Primului Război Mondial și mai ales bombardarea Parisului de către nemți i-au schimbat poziția față de Germania, ca țară. Prin 1930, când îl cunoaște pe Petre Pandrea, care venea de la Berlin, ca diplomat român, și-i propunea o expoziție personală în capitala Germaniei, Brâncuși a vorbit cu plăcere cu acesta în limba germană. Dar expoziția a refuzat s-o facă. Apoi, când a început Al Doilea Război Mondial și Franța a fost ocupată de Germania hitleristă, Brâncuși, care era un artist modern și deci neagreat de ocupant, a refuzat categoric să părăsească Parisul. Risca? El spera că nu, spera să se descurce, să n-aiă probleme. Și-ntr-adevăr, n-a fost niciodată deranjat de hitleriști. Pentru ei, bătrânul, ciudatul artist româno-parizian n-a existat.

Ultimii zece ani din viața lui Brâncuși sunt complicați, greu de descris. Dintre cele peste 20 de persoane care l-au cunoscut pe sculptor și cu care am stat de vorbă, s-au detașat, indiscutabil, V.G. Paleolog și sculptorul, profesorul Constantin Antonovici. Dar dacă V.G. Paleolog a improvizat, a spus multe lucruri pe care nu putem pune bază, Constantin Antonovici a fost o adevărată mină de aur. De altfel, acesta l-a cunoscut mai bine pe Brâncuși, iar amintirile sale erau mai bogate și mai recente, nu au fost sărăcite și estompate

de timp ca în cazul lui Paleolog.

Când Antonovici l-a cunoscut pe sculptor, Brâncuși împlinise 70 de ani. Îmbătrânise, nu mai era el cel de altădată, lucra mai puțin, ca să nu spunem că mai mult se făcea că lucrează. Era neplăcut marcat de vârstă, era nervos, devenea tot mai dificil. Trecea printr-un moment de cumpănă, nu mai era bărbatul viril care se știa și faptul acesta îl chinuia cumplit. Dar lucrul cel mai neplăcut, care nu-i da zi de zi pace, era situația patriei sale natale, ocupată de armata sovietică, ce i-a „adus pe comuniști la putere”. Dacă subiectul era atins în convorbiri, și nu putea să nu fie atins, se enerva, îl făcea să nu te mai poți înțelege cu el, devenea violent, un potop de înjurături, îi venea să dea cu barda în Dumnezeu... Și asta i se întâmpla lui, omul care n-a făcut politică în viața lui și care, în fond, nu făcea nici acum. Dar veștile rele din țară veneau, veneau, erau tot mai dese, mai neplăcute și-l dureau... Naționalizarea, arestări, cote, canal, țara devenise un lagăr.

Pe de altă parte, în România avea prieteni, în ea se aflau anii săi de tinerețe, ani cu amintiri nostalgice. Și ca să fim dreپți, regimul politic din țară îl respecta, îl aprecia. Lucrările sale au fost introduse de la început în expunerea permanentă a Muzeului Național de Artă, iar în 1950, când s-a înființat Uniunea Artiștilor Plastici din România, a fost făcut membru deplin. Toate acestea nu l-au făcut însă să uite și nici să ierte regimul politic. Prietenii i-au scris că ar dori ca în țară să se afle mai multe opere ale sale, că o călătorie oficială sau

rost prin vânzarea câtorva exemplare ale *Ecorcheului* făcut cu doctorul Gerota. Că la München nu i-au ieșit socotelile, aceasta-i altă problemă. S-a hotărât atunci să plece la Paris. La început pe jos, iar de la Luneville cu trenul.

Si-a comandat ilustrate-vederi

O altă problemă care trebuie lămurită este aceea a satisfacerii stagiului militar redus. În toate monografiile publicate autorii n-au prea știut cum să explice acest episod. Să încercăm deci să descurcăm lucrurile.

Brâncuși a absolvit Școala Națională de Arte Frumoase din București în vara anului 1902. În toamnă, la 24 septembrie, i s-a eliberat Diploma de absolvire. Satisfacerea stagiului militar era obligatorie și se executa după absolvirea studiilor. Cum Brâncuși a fost un student tomatic, recrutase de mult și se prezentase desigur, în câteva rânduri, la comisarariat pentru a-și amâna satisfacerea stagiului militar. După absolvirea școlii a trebuit să-și rezolve această problemă. Avea aproape 27 de ani. La 15 ianuarie 1903, la Craiova, a fost încorporat ca soldat cu termen redus, la Regimentul „26 Rovine”. Probabil era singurul soldat în această situație. Întâmplarea a făcut ca în acea perioadă medicii și corpul sanitar din București să dorească să ridice un bust generalului doctor Carol Davila. Profesorul, doctorul Dimitrie Gerota, și fostul său coleg, Jean Al. Steriadi, au venit cu sugestia ca Brâncuși să fie acela care să-l execute. S-a cerut deci detașarea ace-

stă la București. În schimb, Brâncuși a fost scutit de orice obligații militare. Înțelegerea a fost astfel benefică pentru ambele părți. Sculptorul a rămas în evidența Regimentului „26 Rovine” din Craiova până la 15 ianuarie 1904, când a fost lăsat la vatră.

Ciudat ni se pare și faptul că partea cea mai „cercetată” și ca atare cea mai „cunoscută” a biografiei lui Brâncuși se referă, indiscutabil, la anii săi de tinerețe. V.G. Paleolog a și scris, în acest sens, o carte, *Tinerețea lui Brâncuși*. Perioada respectivă se referă deci, mai ales, la anii trăiți la Craiova și se încheie cu „plecarea sa pe jos la Paris”. Accesul la „Arhiva Brâncuși”, în 2001, a scos însă la lumină o serie de lucruri noi și a dezvăluit că unele date intrate în conștiința publică nu sunt adevărate, că au fost fabricate. Astfel, printre altele, în *Brâncuși inedit. Însemnări și corespondență românească*, Doina Lemny și Cristian Robert Velescu publică trei încercări de schițe autobiografice ale sculptorului. În toate se arată clar că atunci când Brâncuși a venit la Craiova, în martie 1889, s-a angajat mai întâi „garson la cafeneaua lui Troceanu aflată la poarta de vest a orașului, la Bariera Severinului”. Aspect necunoscut. S-a angajat apoi, după câteva luni, la Ion Gheorghiu, la care a rămas „până în iunie 1890, când s-a angajat la Petre Rucanu, care avea cârciumă în fața gării...”. Alt aspect necunoscut. Ba mai mult, în toate cele trei schițe autobiografice nu apar numele și cârciuma „fraților Spirțaru”. Cum de aceștia s-a făcut mare caz, suntem acum în situația de a-i șterge din biografia sculptorului.

În goana de a publica cât mai multe date despre „părintele sculpturii moderne”, unii biografi au ajuns să „descopere” și să publice până și fotografia *Vioara lui Brâncuși* sau alta, *Brâncuși pe prispa casei părintești cântând la contrabas*. Să fim serioși. Timp de opt decenii nimeni n-a știut ce s-a întâmplat cu *Vioara Brâncuși*, iar acum e descoperită! Sau cealaltă fotografie, altă „găselniță”, Brâncuși cântând la contrabas. Știa oare sculptorul să cânte la contrabas sau se făcea? E îmbrăcat în costum, are pălărie pe cap, dar e desculț! Mai mult, nu așa arată o casă din Gorj, ci mai degrabă de mahala de oraș. Apoi, ce fotograf să fi fost acela care a ajuns la Hobița în primii ani ai secolului al XX-lea și să-și fi îndreptat obiectivul aparatului asupra ciudatului cântăreț la contrabas? Nu. Categorie, cel din fotografie nu este Brâncuși.

Și fiindcă tot suntem la capitolul fotografii, poate că e cazul să ne oprim privirea

În 1904

Exclusivitate

POVESTIRILE ENGLEZILOR CAPTURATI PE COASTELE NORD-AFRICANE

Târgul de robi din Alger și un corsar musulman

PAUL AUCHTERLONIE

(Institutul de Studii Arabe și Islamice, Universitatea din Exeter, Marea Britanie)

Imperiul Otoman a exercitat între secolele XVI-XIX controlul, mai întâi direct, apoi mai mult indirect, asupra celor trei pașalâcuri nord-africane de Alger (din 1519), Tripoli (1551) și Tunis (din 1574) (în cazul Tripoli, până spre primele decenii ale secolului al XX-lea).

Una dintre cele mai serioase surse de informații cu privire la acele tulburi zone și perioade istorice o reprezintă euronienii capturați fie pentru răscumpărare, fie pentru transformarea lor în forță de muncă. Ei proveneau cel mai adesea dintre pasagerii corăbiilor căzute în mâinile piraiilor, dar și dintre locuitorii zonelor de coastă ale nordului Mării Mediterane, cu predilecție din Spania, Franța sau Italia. Odată ce flota Algerului a deprins și tehnici de navigare

la mare depărtare, a început să se aventureze din ce în ce mai adânc spre Atlantic, reușind să atingă chiar și nordul Irlandei sau Islanda.

**Un milion
de sclavi
în aproape
300 de ani**

Între 1550 și 1830, mai bine de un milion de creștini au fost capturați de corăbiile piraiilor din nordul Africii – Maroc, Alger, Tunis și Tripoli. Mare

parte dintre ei au rămas, ca sclavi, pentru tot restul vieții pe pământ african; un număr destul de redus, doar câteva mii, au reușit să se reîntoarcă acasă, fie datorită serioaselor răscumpărări plătite de familie, fie unor ingenioase și destul de periculoase planuri de evadare.

În categoria celor din urmă s-au numărat și câțiva englezi care, odată reveniți acasă, au încercat să le împărtășească și contemporanilor câte ceva din tragicele experiențe nord-

particulară a sa ar fi benefică. Dar el a tăcut.

În România s-a vorbit și din păcate se vorbește și azi despre faptul că Brâncuși a dorit să doneze Atelierul său statului român. Povești. Nici vorbă. Nu există niciun document în acest sens, nici la București, nici la Paris (Brâncuși păstra, în general, ciornele cu răspunsurile la corespondența purtată). Ba, s-a mers până acolo, încât s-a spus că statul comunist român n-a permis intrarea în țară a unui tren cu donația „Atelierul Brâncuși”... Nici gând.

În realitate, încă de la sfârșitul anilor '40, sculptorul a fost tot mai preocupat de soarta atelierului său, zona în care se afla urmând să fie demolată. Probabil, din acest motiv, multe nopți n-a dormit. Pe de altă parte, era conștient că Atelierul său devenea,

arăta, tot mai mult ca un muzeu. Un muzeu de sculptură. Da, aici era viața sa, cea mai mare parte a operei, a creației sale. S-a gândit să-l doneze statului francez, Franței, țara în care a trăit cel mai mult și i-a devenit a doua patrie. Dar legile Franței nu permiteau unui străin să facă o astfel de donație. Din acest motiv, Brâncuși a făcut la 1 august 1951 cerere să i se acorde cetățenia. Menționa că făcea cererea „nesilit de nimeni” și că „renunța la cetățenia română, dezamăgit de autoritățile comuniste de la București”.

La 15 iunie 1952, Brâncuși a primit cetățenia franceză. Își salva, în felul acesta, „Atelierul”. A mai trăit aproape cinci ani. Cetățean francez, de origine română. Român deșărat, dar nedeșădăcinat, trăitor o jumătate de secol la Paris, devenit cetățean francez, pari-

zian, trăitor în atelierul său, înmormântat în cimitirul cel mai apropiat de atelierul său... Ca artist, toată viața a expus ca „sculptor român”. Oriunde și oricând.

În ultimii doi ani de viață, când era rău bolnav, a vorbit (până când n-a mai putut vorbi) tot timpul românește. A simțit și a gândit tot timpul românește. A murit, credem, fericit, în atelierul său, conștient că mormântul său nu se afla departe. A fost ultima sa dorință.

În România, la București, în Cimitirul Bellu, la Craiova sau la Hobița i s-ar fi putut ridica un cenotaf...

A devenit, cu timpul, cel mai vestit român. Cel mai vestit român, însă devenit, în ultimii săi ani de viață, cetățean francez.

(Va urma)

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 august 2012, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

– Câți creștini au fost capturați de corăbiile piraților din nordul Africii între 1550-1830?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna mai 2012 este:

Hanul lui Manuc

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de doamna **Carmen Gabriela Matei, din Târgoviște**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2013.

Adresa noastră: **Magazin istoric, C.P. 15-702, Of.P. 15, sect. 1, București**

in many foreign countries, penned as he delivered it (Ciudatele și minunatele lucruri care i s-au întâmplat lui Richard Hasleton, născut la Braintree, în Essex, în timpul celor zece ani de călătorii prin țări străine, scrise așa cum le-a povestit), cum cunoștințele de dulgherie l-au transformat în șef de lucrări și asta i-a adus „mai multă libertate decât înainte și condiții îmbunătățite de trai“.

... alții mai mult?

Au fost și cazuri de robi creștini cu care soarta a fost mult mai blândă. Tânărul Pitts, despre a cărei experiență am pomenit mai sus, a fost trimis să îndeplinească sarcini casnice. Astfel descrie traiul sub cel de-al treilea stăpân, „un bătrân necăsătorit“: „treaba mea era să am grijă de locuință, să-i pregătesc masa, să îi spăl hainele; pe scurt, tot ceea ce în Anglia face o servitoare [...] în timpul petrecut la el, nici nu am dus lipsă de hrană, haine sau ceva bani“.

Chiar și cei mai puțini norocoși decât Pitts, care nu locuiau în casa stăpânului, puteau totuși să beneficieze de un oarecare confort sau chiar profit de pe urma captivității. Marea majoritate își

ducea viața în incinte speciale, numite „bagni“. Fiecare dintre ele ocupa o suprafață destul de mare, cu o multitudine de cămăruțe, care îi adăposteau peste noapte. Acolo, viața putea fi extrem de dură; dar, prin grija ordinelor de călugări catolici, manifestată în special începând cu a doua jumătate a veacului al XVII-lea, condițiile de trai ale captivilor de toate credințele s-au îmbunătățit simțitor. Nu de puține ori, în acele „bagni“ se întâlneau chiar și taverna sau magazine ce vindeau băuturi spirtoase, în ciuda faptului că islamul prohibise consumul de alcool.

De asemenea, unii dintre ei își puteau regăsi pacea spirituală în bisericile și capelele ridicate în apropiere. În amintirile lui William Okeley (*Eben-ezer, or, A small monument of great mercy: appearing in the miraculous deliverance of William Okeley, William Adams, John Anthony, John Jephth, John Carpenter from the miserable slavery of Algiers: with the wonderful means of their escape in a boat of canvas, the great distress and utmost extremities which they endured at sea for six days... and the following providences*

Carpenter, cu minunatele învățăminte ale fugii lor la bordul unei bărci, cu marile încercări pe care le-au trecut și greutățile pe care le-au îndurat pe mare timp de șase zile... și providența dumnezeiască ce i-a adus teferi în Anglia, 1675), un personaj pe nume Devereux Spratt se ruga și le predica de trei ori pe săptămână la aproximativ 80 de robi, „fără a fi fost niciodată deranjat în misia sa nici de turci, nici de mauri“.

Asemenea și altor sclavi, același Pitts a beneficiat de o oarecare libertate de mișcare. Astfel, l-a putut vizita pe consulul englez din Tunis, cu care a purtat discuții interesante, în special cu privire la asemănările dintre servitorii din Marea Britanie și robii din Africa de Nord: „unii algerieni care își pot permite servitori merg să cumpere robi și îi aduc acasă, să le îndeplinească toate nevoile“.

Într-adevăr, mulți dintre captivii europeni nu au cunoscut tratamente chiar rele pe pământ nord-african. Despre stăpânul său, Francis Knight povestea că „era un om onest“, iar William Okeley mergea chiar mai departe: „La noul meu stăpân am găsit nu numai milă sau compasiune, dar chiar și dragoste și prietenie. Chiar de aș fi fost fiul său, nu mi s-ar fi arătat mai mult respect și sensibilitate“.

În intimitatea unei societăți diferite

În afara descrierilor dedicate aproape în exclusivitate condiției de rob, multe alocă spații importante și sistemului

Portul Alger în secolul al XVII-lea

africane. Astfel, între 1577-1704 au văzut lumina tiparului aproximativ 25 de asemenea povestiri. Odată cu trecerea timpului, biografiile, extrem de populare la vremea lor, au căzut, din păcate, într-o uitare aproape totală.

Una dintre primele asemenea scrieri, publicată în 1640, îi aparține lui Francis Knight (*A Relation of Seaven Yeares Slaverie under the Turks of Argeire, suffered by an English captive merchant*, Relatare despre cei șapte ani de sclavie sub turci la Alger, suferiți de un comerciant captiv englez). Alta, foarte importantă, va apărea la Exeter, în 1704, purtând semnătura lui Joseph Pitts (*A true and faithful account of the religion and manners of the Mohammedans*, O descriere adevărată, cu informații demne de încredere, a religiei și obiceiurilor mahomedanilor). După cum avea să noteze și un cunoscut și respectat specialist al domeniului, Nabil Matar, prin intermediul lor asistăm la strânselile și întinsele contacte de dinainte de 1900 dintre creștinii europeni și lumea islamică nord-africană.

Unii mai puțin norocoși...

În primul rând, ele oferă informații valoroase cu privire la condiția robilor. Tânărul Pitts, căzut prizonier în 1678, descrie procesul de triere. „Mai întâi ne-au dus la *Dey*, casa regelui, care și-a făcut alegerea și și-a luat *pengick*-ul, adică a opta parte din totalul robilor, pentru uz public și o aceeași parte din încărcătura corăbiei. Apoi, toți am fost duși la *Battistan*, piața

publică, unde creștinii urma să fie vânduți: am stat acolo de dimineață de la opt și până la două după-amiaza (termenul limită al vânzării de creștini), timp în care nu ni s-a permis să mâncăm nicio fărâmitură de pâine. Mulți curioși au venit să ne vadă, iar alții, hotărâți să cumpere, ne analizau cu atenție, să observe dacă suntem sănătoși, voinici și potriviți muncilor.”

În secolul al XVI-lea, mulți dintre cei făcuți robi ajungeau să trudească din greu la galere. Prin pana lui Francis Knight, capturat prin 1630, dura lume începea să prindă contur. „Pentru o picătură de apă, erau nevoiți să își vândă și sufletul și, nu de puține ori, erau forțați să bea chiar apa sărată a oceanului [...] căldura ucigătoare li se urca în creier, carnea aproape că le sfârâia [...] cătușe puternice le-au devenit cei mai apropiați prieteni [...] singurul lor moment de pauză, atunci când putea fi vorba de pauză, și-l petreceau șezând... neavând prea mult loc unde să-și întindă picioarele, când găseau vreun loc potrivit, încercau să tragă un pui de somn.”

Odată ce galerele au fost înlocuite cu corăbiile cu vele, chiar dacă, în linii mari, condițiile de muncă la bord au devenit mai bune, soarta robilor creștini nu s-a schimbat prea mult, ei fiind nevoiți, mai ales în timpul iernilor, când flota se odihnea prin porturi, să muncească la fel de mult și din greu. După cum

explică același Knight, „unii robi au fost trimiși să care în locul cailor grele poveri... alții să taie vie sau să ridice case”. Un spaniol din Bruges, Emanuel d'Aranda, care devenise, la rândul său, rob în Alger, în lucrarea tipărită în 1662, *Relation de la captivité et liberté du sieur Emanuel d'Aranda, jadis esclave à Alger où se trouvent plusieurs particularités de l'Afrique* (Povestea captivității și eliberării lui Emanuel d'Aranda, fost rob în Alger, unde se găsesc și numeroase caracteristici ale Africii), oferă și alte amănunte. Astfel, pentru construcția unor locuințe în zona cea mai înaltă a Algerului, „toate materialele au fost cărate cu spatele de către robi” și asta, în condițiile în care drumurile de acces erau așa de greoaie, încât „nici măcar măgarii nu reușeau să le suie, nici chiar fără poveri”!

Uneori însă, unii dintre robi, cei care posedau abilități la mare căutare printre oficialități, puteau scăpa de munca grea. Richard Hasleton explică, la rândul său, în lucrarea *Strange and wonderful things happened to Richard Hasleton, born at Braintree in Essex, in his ten years travails*

Gravură apărută în cartea lui Okeley înfățișând bătaia aplicată unui rob creștin

Pastila de cuvinte

Două omonime, adică două cuvinte cu aceeași formă, dar cu sensuri diferite: liliac este numele unei plante cu flori mov, una dintre cele care înfloresc timpuriu primăvara, dar tot liliac este și numele unui mic mamifer cu corpul ca de șoarece, cu aripi formate dintr-o membrană care unește degetele membrilor anterioare, animal ce stă prin locuri întunecoase, de unde iese în amurg, pentru a vâna insecte ca să se hrănească.

LILIAC ȘI LIPITOARE

Academician MARIUS SALA

Liliac, așadar numele plantei, este un cuvânt luat din turcă (*leylak*), răspândit în toate limbile balcanice. Este atestat în română la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1787), sub diverse variante: *leleac*, *lileac*, *leliac*. În turcă, termenul are o istorie interesantă, fiind unul dintre cuvintele călătorești care au venit din India: stația de plecare a fost sanscrita, unde *nilas* însemna „negru”. Persana a fost o stație intermediară; aici *lilāk* a căpătat sensul „culoare violet”. Călătoria cuvântului în discuție a continuat prin arabă (*lilak*) și a ajuns în turcă (*leylak*). Forma cuvântului româ-

nesc se explică prin confundarea lui cu omonimul său, care este numele animalului și despre care urmează să vorbesc mai jos. Termenul *liliac* ca nume de plantă nu este general; în Banat i se spune *iorgovan*, cuvânt luat din sârbă, iar în Transilvania se numește și *broștean*, *mălin*, *scumpie*, *scrinte*. Se folosește și ca termen dezmiardător pentru un copil iubit.

În franceză, aceeași plantă este numită *lilas*. La început avea forma *lilac*, mai apropiată de cuvântul persan *lilāk* sau *nilak* „vânat, vinețiu; albăstrui”, diminutiv al lui *nîl* „indigo”, de la care provine.

Româna a împrumutat cuvântul fr. *lilas*; termenul *lila* „liliachiu” este dubletul lui *liliac*. Cuvântul persan a pătruns în arabă (*nila*), de unde l-a luat portugheza (*anil* „indigo”, cu articolul arab *a antepus*). Franceza a împrumutat termenul portughez *anil*. În momentul când s-a izolat colorantul de culoare indigo, obținut înainte pe cale naturală dintr-o plantă din regiunile calde, acesta a fost numit în franceză *aniline*, de la *anil* „indigo”. Româna l-a împrumutat din franceză (*anilină*).

Liliac, numele animalului, este termen general în română. Este un împrumut din bulgarul

Cei doi liliaci omonimi

de organizare internă din Alger. „Ei aveau două zile mari de divan pe săptămână [...] și își petreceau întreaga zi discutând; dacă vreun creștin avea vreo problemă de ridicat, trebuia să fie discutată acolo, dar niciunui creștin nu îi era permisă intrarea în divan, el era nevoit să stea afară, la ușă, și își trimitea cererea prin intermediul unui dragoman sau interpret, provenit din rândul renegaților [creștini convertiți la Islam – *n. trad.*], răspunsul venind tot pe aceeași cale” (Francis Knight).

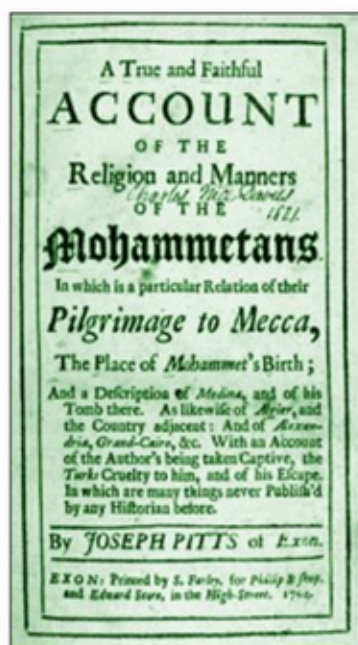
Joseph Pitts, care a petrecut 15 ani în robie (dintre care 11, ca musulman, fiind forțat, prin tortură, să se convertească), nu s-a limitat în a oferi doar informații generale, ci a intrat și în detalii interesante. Devenit el însuși soldat, după ce a fost eliberat de cel de-al treilea stăpân, a participat și la unele campanii în Maroc sau contra spaniolilor din Oran, în urma cărora a oferit informații cu privire la organizarea și amplasamentul taberelor militare locale. În lucrarea sa, s-a oprit și asupra vieții de zi cu zi, insistând, de pildă, asupra hranei, povestind că, în ciuda faptului că alimentul cel mai popular era cuscusul [tip de granule sferice, preparate din făină de grâu dur – *n. trad.*], turcii preferau să consume „dolmah [asemănători cu ardeii umpluți autohtoni – *n. trad.*], kebab și kofte [frigarui din carne tocată, un fel de strămoși ai chiftelelor românești – *n. trad.*]”.

Adeseori, Pitts își condimentează istoriile cu întâmplări nostime, trăite de el însuși. Observă, de pildă, că obiceiurile englezești de a-ți vizita prietenii care locuiesc

în apropiere nu sunt întâlnite în Alger. „În ceea ce îi privește pe bărbați, ei niciodată nu își vizitează amicii la casele lor; chiar nu este un lucru decent ca un bărbat căsătorit să intre în locuința altuia. Încă și mai mult, este considerat un lucru de proastă purtare să întrebi pe cineva unde stă. La un moment dat, neștiind regulile lor, și eu l-am întrebat, plin de inocență, pe un negustor: «Și pe unde ai casa în Alger?»». Mânios, mi-a replicat: «De ce îmi pui o asemenea întrebare?! Magazinul meu este un loc în oraș»”.

Musulman, chiar dacă nu cu tot sufletul, Pitts a fost capabil să le descrie și obiceiurile religioase: modalitatea de a te ruga; necesitatea de a-ți purifica trupul înainte de rugăciune; ritualurile cuprinse în așa-numitul *hajj* (pelerinajul la Mecca). S-a dovedit el însuși impresionat de devoțiunea demonstrată de musulmani, mai ales cu privire la lectura din Coran. „Unii dintre ei și-au trasat ca sarcină de zi cu zi să recite din ce în ce mai mult din paginile Coranului [...] alții ajung să facă acest lucru toată viața, considerând că numai astfel ea merită a fi trăită”. Și, nu lipsit de ironie, Pitts adaugă: „Mi-aș dori ca măcar unii creștini să arate o asemenea sârguință în studiul Sfintei Scripturi și al Evangheliei!”.

Este adevărat că, paginile poveștilor sclavilor creștini de altădată nu conțin prea multe date certe sau evenimente politice. Mai mult chiar, unii dintre ei descriu aventuri care depășesc cu mult limita credibilității și, cel mai adesea, ele reprezintă mostre ale unei gândiri bazate pe triumful

Pagina de gardă a lucrării lui Pitts

împotriva necredincioșilor, al civilizației europene împotriva lumii barbare. Însă în ciuda tuturor acestora, scrierile lor reprezintă extrem de interesante și utile surse de informații din sânul efectiv al societății nord-africane. Cu atât mai prețioase, cu cât, din vremurile moderne, aproape toate operele orientaliștilor englezi au fost centrate, cu predilecție, fie pe istoria islamului, fie a întregului Imperiu Otoman, în timp ce cronicile arabe ale acelor timpuri s-au concentrat pe istorii politice sau simple biografii. În comparație, scrierile asupra cărora ne-am oprit puțin acum scot la iveală întâmplări cotidiene, istorii personale, oferind, astfel, Occidentului posibilitatea să pătrundă în intimitatea unei societăți total diferite.

Versiune în limba română
 Theo STĂNESCU-
 STANCIU

CLIO
ANUNȚĂCHILE COLONIAL
EXPOZIȚIE ÎN BUCOVINA

Dr. AUREL MELNICIUC (Muzeul Județean Botoșani)

Între 23 martie și 30 aprilie, Muzeul Județean Botoșani și Ambasada Republicii Chile la București au organizat, în Sala Polivalentă a instituției botoșănene, expoziția „Chile colonial. Aspecte din viața cotidiană”. Vernisajul a avut loc vineri, 23

martie 2012, în prezența Excelenței Sale doamna Maria Eliana Cuevas Bernales, ambasador al Republicii Chile în România, dar și a numeroșilor invitați, oameni de cultură, elevi, ziariști și directori ai instituțiilor de profil din județ.

Expoziția înfățișează perioada colonială (jumătatea secolului al XVI-lea-1810) a statului Chile și cuprinde 30 de litografii realizate în urmă cu un secol, prin intermediul cărora sunt prezentate aspecte ce țin de istoria naturală, geografia și etnografia Republicii Chile. Pe lângă acestea, au mai fost expuse și obiecte din ceramică, lemn, piatră, metal, măști rituale, instrumente muzicale și costume tradiționale, pentru a reda viața cotidiană a statului. Cele 30 de litografii sunt cuprinse în lucrarea *Atlas al istoriei fizice și politice a Chile*, comandată botanistului Claudio Gay, de către guvernul chilian, și publicată la Paris, în anul 1854.

Excelența Sa doamna Maria Eliana Cuevas Bernales preciza, în discursul de

inaugurare a expoziției: „pentru mine reprezintă o mare onoare faptul că prestigiosul Muzeu Județean Botoșani și-a exprimat dorința de a prezenta această colecție de imagini corespunzătoare lucrării realizate în perioada

Botanistul Claudio Gay

colonială a Republicii Chile de către Claudio Gay, botanist, naturalist, istoric și desenator de naționalitate franceză și chiliană. Aceste planșe sunt primele impresii din țara mea, realizate în secolul al XIX-lea, și înfățișează scene din viața cotidiană a oamenilor din perioada primilor ani de independență, proces ce începe odată cu constituirea Adunării Guvernamentale, din 1810”.

Expoziția dar și vizita doamnei ambasador – oferă posibilitatea cunoașterii reciproce a realităților cotidiene din cele două țări, a istoriei și culturii lor, prin prisma unor contacte directe, dar presupune și planificarea unor viitoare activități culturale comune între instituțiile direct implicate. ■

liljak, luat din turcescul *leylek* „barză” (există și în alte limbi slave, precum și în greacă și albaneză, unde înseamnă tot „barză”). Cuvântul turcesc a fost preluat din arabă (*laqlaq*), unde are origine onomatopeică. Termenul latinesc pentru „liliac”, *vespertilio*, derivat de la *vesper* „seară”, s-a păstrat numai în unele dialecte italienești, sub diverse forme (de ex. *pipistrello*). Franceza și spaniola au creații metaforice vechi: fr. *chauve souris* înseamnă literal „șoarece chel”, iar sp. *murciélagos* înseamnă „șoarece orb”. În vechea provençală i se spunea *soritz penada* „șoarece cu aripi”.

Lipitoare este un cuvânt care este cunoscut mai ales cu sensul „vierme de forma unei răme mai groase, care trăiește în apele dulci ale bălților sau ale mocirlelor”. Se folosește în medicina populară: „se pune”

(cum se spune prin Transilvania) pentru a suga sângele din părțile inflamate sau dureroase ale corpului omenesc. Cuvântul are și un sens figurat: „cămătar hrăpăreț”. Tot figurate sunt și numele date fie unei păsări de noapte care ziua stă lipită de coaja copacului, fie unei plante care se lipește. Originea cuvântului românesc este simplă: este un adjectiv substantivat provenit de la verbul (a) *lipi*.

În latină, cuvântul *hirudo* „lipitoare” avea o etimologie neclară, care nu spunea nimic vorbitorilor și, de aceea, încă din epoca lui Pliniu cel Bătrân (secolul I) s-a folosit un cuvânt compus, analizabil, *sanguisuga*, format din *sanguis* „sânge” și *sugere* „a suga” (și la Roma lipitorile sugau sângele!). *Hirudo* a rămas numele științific din

latina zoologilor și s-a păstrat doar în vechiul provençal *eruge*.

Forma latină *sanguisuga*, de origine populară, stă la baza fr. *sangsue*, it. *sanguisuga*; urme se găsesc în sardă și în vechea portugheză. Sp. *sanguijela* vine din lat. *sanguisugiola*, un diminutiv al unei variante populare a cuvântului *sanguisuga*.

Și în alte limbi numele animalului se raportează la sângele pe care îl suga: germ. *Blutegel*, engl. *leed* „cel care vindecă”. Lipitorile au fost folosite ca mijloc terapeutic până în secolul al XIX-lea, când au fost înlocuite de *ventuze*, cuvânt de origine franceză, împrumutat din latina medicală timpurie (*ventosa*), abreviere a expresiei *ventosa cucurbita*, a cărei traducere literală este „cucurbetă plină de vânt”. ■

BLITZ... CONCURS 200

Anul acesta se împlinesc 200 de ani de la pierderea Basarabiei. Revista noastră organizează un concurs adresat cititorilor din teritoriul dintre Prut și Nistru. Premiul constă într-un abonament pe un an la ediția *on-line* a revistei *Magazin istoric*.

Trimiteti, până la 15 august 2012, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea *Blitz – 200*).

– Care era principalul scop al organizației șovine „Uniunea Națională Panrusă”?

Răspunsul corect la *Blitz... Concursul 200* din luna iunie 2012 este:

Martie 1907, după nouă luni de la apariție

Adresa la care puteți trimite răspunsurile: mistoric@gmail.com. Vă rugăm să precizați numele, adresa și numărul de telefon.

O hacienda

Lucrările câmpului

ALBUM ISTORIC

Claudio Gay (1800-1873), francez din Provența, dar și cetățean chilian, a studiat fizica și istoria naturală într-un colegiu din Santiago de Chile și a semnat cu guvernul chilian, în 1830, un contract pentru a începe cercetări științifice în această țară, pe care a vizitat-o de nenumărate ori între anii 1828 și 1863. Planșele lui au rămas ca o primă istorie în imagini a vieții cotidiene din acest spațiu

Indieni araucani

Cărauș și peon

În fața unei taverne

Parlamentul de la Negrete, 1803, moment din lupta de independență a populației mapuche împotriva spaniolilor

Scenă dintr-un salon

Plimbare cu cureta

Țărani

Genghis han cu trei dintre fii

găsit Țurcanu vreo hartă sau vreun document în care toată Moldova de la răsărit de Prut să se fi numit Basarabia înainte de anexarea ei de către Rusia în 1812? (S-a putut, pesemne, bizui eventual pe cronici poloneze din secolele XIV-XVII, pomenind de o regiune cu numele de Basarabia, populată de români și cumani. După istoricii actuali, informația se întemeiază pe o confuzie de nume). O asemenea afirmație tendențios eronată ni-l clasifică îndată pe domnul Țurcanu printre basarabenii rusofili. Au fost din aceștia și înainte de 1917, mai cu seamă în rândurile boierimii, moldoveni cucerii, dintr-un fel de fascinație, de marea, puternica, fastuoasă Rusie; e cazul unui Krupenschi, care a militat până la negocierile de la Versailles, de după Primul Război Mondial, ca Basarabia să nu fie realipită Moldovei, deci României Mari. Dar de acolo până la a emite grosolane neadevăruri istorice e un pas.

Pentru a ne întoarce la observația lui Florin Constantiniu, că baza documentară pentru a afirma că primii Basarabi au stăpânit și o parte din sud-estul Moldovei e fragilă, reamintesc singurul document de referință, relativ târziu, anume titulatura pe care a afișat-o Mircea „cel Bătrân”

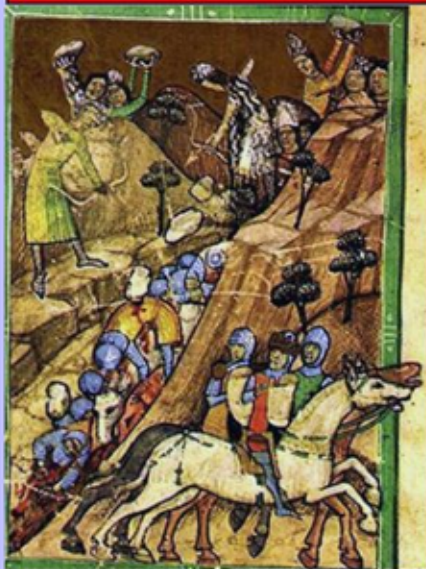
pe la 1407-1408, după izbânzile pe care le repurtase împotriva otomanilor: „Io Mircea mare voevod și domn, din mila lui Dumnezeu și cu darul lui Dumnezeu, stăpânind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și către părțile tătărăști [sublinierea mea] și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și de amândouă părțile pe toată Podunavia, încă și până la Marea cea Mare și stăpânitor a cetății Dârstorului” (traducere română preluată din cartea *O istorie sinceră a poporului român*, de Florin Constantiniu). Aaug că e puțin diferită și mai completă decât cea apărută în vol. IV al *Istoriei Românilor* a Academiei Române, la p. 288. Locuțiunea „și către părțile tătărăști” nu poate, vădit, desemna altceva decât un teritoriu la nord de Delta Dunării, locuit de tătari, deoarece „de amândouă părțile pe toată Podunavia” desemnează deja toată Dobrogea și malul stâng al Dunării mai la sud de Delta. Deci „părțile tătărăști” reprezintă partea de la vest de Nistru, a teritoriului numit de tătari și de turci Budjak.

Nu avem nicio sursă care să ne spună însă când au pus oare stăpânire primii Basarabi pe acest colț de țară atât de depărtat de miezul voivodatului, și așa constituit din trei părți destul de deosebite prin geneza lor: Oltenia, partea de la est de curbura Carpaților a fostului banat ungar de Severin; regiunea Argeșului, deja voivodat distinct în ochii năvălitorilor mongoli din 1241 (coloana lor cea mai sudică trecând din Muntenia în Transilvania „la hotarul lui Mișelav”, în termenii cronicii persane a lui Rașid od-Din) și în textul „Diplomei Ioaniților” din 1247 (voivodatul lui Seneslav) apărând vădit că denumirea Mișelav și Seneslav sunt, ambele, deformări ale numelui slav cunoscut, Mstislav (vezi, în zilele noastre, prenumele renumitului violoncelist Mstislav Rostropovici); în fine, cele trei județe din nord-estul Munteniei, Buzău, Râmnicu Sărat și Brăila, vechi țărâm de trecere a comerțului Ungariei către Dunăre și Marea Neagră. Să se fi întins chiar Basarab

Mircea cel Bătrân și fiul Mihail

Articolul a fost scris înainte de dispariția academicianului Florin Constantiniu, care ar fi putut eventual să răspundă, dând o explicație pentru relativa lui indulgență față de aceste afirmații.

Scena bătăliei de la Posada, așa cum apare în Cronica pictată de la Viena

În revista *Clipa* (Magazinul actualității culturale românești), numărul din noiembrie-decembrie 2011, la rubrica „Repere academice”, a apărut, sub semnătura academicianului Florin Constantiniu, în două lungi coloane, un articol intitulat *O nouă ipoteză despre numele Basarabiei*. De la început, autorul ne spune: „O carte incitantă, înnoitoare și provocatoare (în înțelesul de invitație la reflecție) este cea a istoricului de la Chișinău, Ion Țurcanu. În căutarea originii numelui Basarabia (Chișinău, Editura Labirint, 2010, p. 191). Autorul nu mai are nevoie de o prezentare printre specialiști. Pentru marele public, voi spune însă că este una dintre personalitățile cele mai de seamă ale istoriografiei de dincolo de Prut, autor, printre altele, al unei sinteze de istorie a Românilor și al unei monumentale bibliografii a istoriei Basarabiei, cu o excelentă introducere de filozofie a istoriei. Ion Țurcanu este un specialist de mare clasă, și cuvântul său se cuvine ascultat cu cea mai mare atenție”.

O CIUDATĂ TEORIE DESPRE NUMELE BASARABIEI

NEAGU DJUVARA

Când am citit mai de parte rezumatul ce ni se dă, al teoriei, cel puțin „extraordinare”, a lui Ion Țurcanu, mărturisesc că o introducere atât de favorabilă m-a surprins din partea unui distins istoric ca Florin Constantiniu. Nu pot avea, desigur, o părere temeinică asupra întregii lucrări decât din rezumatul pe care ni-l prezintă Florin Constantiniu, dar impresia pe care mi-o lasă, chiar un rezumat, e atât de stranie, încât nu șovăiesc să calific teza domnului Țurcanu de năstrușnică.

Pornește, ce-i drept, de la constatarea fragilității expli-

cației pe care istoriografia română o dă tradițional originii numelui Basarabia, a-nume stăpânirea în veacul al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea a extremității de sud-est a viitorului voivodat al Moldovei, de către domnii Țării Românești. Valahia, conform unui obicei curent în epocă, era numită de neamurile vecine, pe lângă Ungrovlahia, și „Țara basarabă”, după numele voivodului întemeietor. Adaug aici o paranteză: istoricii noștri omit în general să specifice că forma, în română, a numelui țării, Țara Românească, e relativ târzie, după ce, vreme de mai

multe veacuri, nu s-a cunoscut decât forma slavonă „Vlaškoie Zemlia”, așadar cele câteva nume curente ale țării erau, până în veacul al XVI-lea: Vlaškoie Zemlia, Ungrovlahia și Țara basarabă.

Turcanu susține că nu numai triumful din sud-estul Moldovei, cel numit apoi de tătari și turci Budjak, s-ar fi numit Basarabia, ci tot ținutul dintre Prut și Nistru. Afirmația e dezmințită de toate hărțile din trecut, inclusiv cea a lui Cantemir, unde numai partea de la vest de Nistru a Bugeacului e numită și Basarabia. Unde a

nea mongolilor, o importantă masă de cumani amestecați cu români etc.“ a migrat spre vest, din care foarte mulți au staționat la sud de Carpați conține un dublu neadevăr: a) nicio sursă cunoscută nu semnalează că împreună cu masa cumanilor refugiați peste Carpați, la știrea urnirii mongolilor, ar fi migrat și valahi; b) iar propoziția „din care foarte mulți au staționat la sud de Carpați“ este invenție pură urmată de adaosul „făcându-se cunoscuți sub numele de basarabi sau basarabeni“, care adaugă invenției fără temei și involuntara mărturisire a scopului pe care autorul îl urmărește, anume că Basarab Întemeietorul și-ar datora numele unei migrații către Muntenia a unei populații mixte, de la est de Prut, deja numite „basarabeni“.

Reiau, comentându-l, scenariul închipuit de Ion Țurcanu: A) Înainte de marele atac al mongolilor genghis-hanizi, teritoriul dintre Prut și Nistru era locuit de cumani amestecați cu

români. Fals: la vremea aceea, în sudul viitorului voivodat moldav nu se aflau decât foarte puțini români (valahi). Popularea mai densă cu români în acele părți nu va avea loc decât, cu încetul, după „descălecatul“ Moldovei; în schimb, stăpânirea cumană a Valahiei, de vreo 150 de ani, a fost concomitentă cu cea din sudul actualei Ucraine, constituind ceea ce istoricii moderni au numit „imperiul cumanilor“. Nu știm cu precizie unde începea teritoriul dominat de cei pe care stăpânitorii centrali îi numeau „cumani negri“, adică periferici. Să fi fost numai Muntenia de azi? Oricum, sentimentul de unitate de neam era neîndoiește, dat fiind că retragerea masivă spre Ungaria a cumanilor negri din recent înființata episcopie *milcovensis* s-a făcut sub cârmuirea unui rege al tuturor cumanilor venit de la răsărit, Kuthen, socru al marelui cneaz Mstislav al Galiției.

B) Nicio sursă nu pomeneste că, în retragerea lor peste Carpați, cumani ar fi luat și români. Oricum ar fi, nu „foarte mulți au staționat la sud de Carpați“! Teama de valul mongol i-a împins numai la nord de Carpați, adică sub scutul regelui Ungariei, pe care și conducătorii mongoli de la Karakorum îl considerau drept cel mai puternic suveran din centrul și estul Europei.

C) În fine, afirmația că acești preținși „cumani amestecați cu români“ ajunși în vest la sud de Carpați ar fi fost „cunoscuți sub numele de basarabi sau basarabeni“ e de-a dreptul fantastică. Unde s-a

mai pomenit să fi fost numiți basarabeni niște locuitori din Argeș? Mai e și altă inconsecvență: autorul dă, corect, etimologia numelui Basarab (etimologie cunoscută și universal admisă de când s-a publicat celebrul *Codex Cumanicus*), anume *Tată stăpânitor* sau *Tată dominator* (*basaraba*). Cum poți atunci să dai de înțeles că Basarab Întemeietorul își trage numele de la o comunitate care s-ar fi numit *basarabii*? Apoi, de ce nu ne vorbește și de tatăl lui, denumit într-un singur document al regelui Ungariei, *Thocomerius*, nume tradus corect de orientaliștii Aurel Decei și Rásonyi László, Thoctomer, alt nume cuman. Cum se trezește fiul acestuia adoptând numele unei comunități din regiunea Argeș? Suntem în plin basm pentru copii.

O ultimă remarcă: articolul din *Clipa* al domnului Florin Constantiniu ne oferă și o ilustrație, Stema Basarabiei. Vădit, e vorba de o stemă constituită în secolul al XIX-lea, în vremea când Basarabia era sub stăpânire rusească, deoarece în scut avem stema Moldovei întregi, cu celebrul „cap de zimbriu“ iar deasupra, o coroană imperială sau regală.

Domnul Florin Constantiniu, spre sfârșitul articolului său, emite, totuși, câteva rezerve față de elogiile de la început, dar n-ar fi trebuit, în ultima propoziție, să-și reînnoiască dorința „ca stimulativă ipoteză a colegului de la Chișinău să prilejuiască o dezbatere fructuoasă în istoriografia română“. Pentru mine, e de prisos orice dezbatere. Hotărârea, categoric negativă, trebuie să fie de acum, așa cum se spune în justiție, „definitivă și irevocabilă“. Nu văd ce dezbatere ar putea fi între istoricii români asupra unei teorii atât de aberante. ■

Nicolae-Alexandru,
frescă de la Curtea de Argeș

până acolo, spre sfârșitul lungii sale domnii, când împăcându-se cu noul rege al Ungariei, Ludovic, l-a trimis pe fiul și asociatul său la domnie, Alexandru, să reînnoiască jurământul de vasalitate? Să fi înțeles atunci că venise timpul de a rupe brutal asocierea cu tătarii, existentă chiar de prin 1291, odată cu „descălecatul” din părțile Făgărașului a tatălui său, Thoctomer? N-avem nicio dovadă în acest sens și nici din vremea lui Nicolae-Alexandru sau a lui Vlaicu Vodă, sau a lui Radu I și a primului său fiu și succesor Dan. Numai și numai documentul semeț al lui Mircea la culmea gloriei sale.

E însă destul ca să deducem (deoarece nu există vreo indicație că el l-ar fi cucerit) că ocuparea aceluia teritoriu trebuie să se fi făcut sub unul dintre predecesorii lui Mircea la domnie, pesemne în legătură cu acțiunile regatului ungar de respingere a tătarilor către răsărit.

De la constatarea că „baza documentară [a stăpânirii de către Basarabi a colțului sud-estic al Moldovei – *N.Dj.*] rămâne fragilă”, până la montarea eșafodajului închipuit de Ion Țurcanu e un salt cam mare. Iată cum prezintă teza Florin Constantiniu: „Spiritul

Bătălia de la Mohi, din 1241, dintre tătari și oastea ungară

critic al lui Ion Țurcanu a remarcat slăbiciunea acestei interpretări [stăpânirea sud-estului Moldovei de către primii Basarabi – *N.Dj.*] și, considerând-o nesatisfăcătoare, a căutat alta”. Într-o formulare mai pedestră, se poate spune că istoricul basarabean a inversat termenii interpretării și a văzut în Basarabii de la Câmpulung și Argeș o «prelungire» a populației cumano-române sau româno-cumane (raportul numeric este greu de stabilit), strămutată, sub loviturile mongolilor, din spațiul pruto-nistean spre părțile Oltului.

Iată esența noii interpretări în cuvintele autorului însuși: «Basarabia [...] este un nume de origine cumană care, în perioada conviețuirii cumanilor cu autohtonii [românii – *n. Fl.C.*], în secolele XII-XIII, și chiar până către mijlocul secolului al XIV-lea s-a afirmat anume în spațiul de la răsărit de Carpați, cu precădere între Prut și Nistru. Sub presiunea mongolilor,

o importantă masă de cumani amestecați cu români și, probabil, cu slavi românizați a migrat spre vest, din care foarte mulți au staționat la sud de Carpați, făcându-se cunoscuți sub numele de basarabi sau basarabeni» (p. 155)“.

Câte propoziții, atâtea Cerori sau neadevăruri intenționate: 1. conviețuirea cumanilor cu românii din sudul Moldovei și din Muntenia până la Olt nu a ținut chiar „până către mijlocul secolului al XIV-lea”, deoarece la aflarea (prin „cumanii albi” din actuala Ucraina) că se urnise marele atac mongol, „cumanii negri” au trecut Carpații răsăriteni către Transilvania, în 1238, cu încuviințarea regelui Ungariei; 2. afirmația că acea conviețuire a cumanilor cu românii a existat „cu precădere între Prut și Nistru” e o presupunere fără niciun temei documentar; nu știm dacă cumanii „negri” ar fi avut o stăpânire mai solidă în sudul viitorului voivodat moldovean decât în Muntenia: hărțile epocii, fie bizantine fie apusene, numesc „Cumania” numai viitoarea Țară Românească, de la Olt la Delta Dunării; 3. sentința „Sub presiu-

Regele ungar Ludovic I

Aeroportul din Chișinău

de scrisori pe an. Motivând că „multe probleme legate de curmarea activității de subminare se cer a fi rezolvate cu mijloace specifice Securității de Stat, lucru pentru care C.S.S./KGB al R.S.S. Moldovenești nu dispune de suficiente forțe operative“, I. Bodiul solicita „mărirea numărului statelor de personal ale C.S.S. al R.S.S. Moldovenești cu 40 de poziții pentru consolidarea subunităților Comitetului, a unor aparate orășenești și raionale ale C.S.S. și crearea unor noi organe raionale“.

Într-un alt document strict secret, datat 16 mai 1979, întocmit la C.C. al P.C. al Moldovei, pe baza informațiilor furnizate de V.I. Potapov, șeful Sectorului România al Secției externe a C.C. al P.C.U.S., se menționa din nou că „în ultimul timp, în România se intensifică educarea populației într-un spirit naționalist și antirus“.

La târgul de primăvară care a avut loc în acel an la București, se preciza în document, directorul român l-a invitat pe directorul pavilionului sovietic și a insistat să fie scoase de pe stand cărțile lui L.I. Brejnev, *Marele Octombrie și progresul omenirii* și *Scopul nostru este pacea și socia-*

lismul, precum și pliantele Inturistului *Vizitați Moldova Sovietică și Bine ați venit în Moldova Sovietică*. Subliniind apropierea și înțelegerile frecvente dintre România și China, informațiile furnizate de sovietici sugerau în mod clar ideea potrivit căreia comportamentul Bucureștilor „demonstrează că nu se poate conta pe actuala conducere română ca pe un aliat cât de cât sigur nici în prezent și, cu atât mai mult, în cazul unei înăspriri posibile a situației internaționale“, cu toate că, oficial, încearcă să arate că relațiile cu alte țări ale Tratatului de la Varșovia și C.A.E.R. ar fi normale.

În opinia sovieticilor, atitudinea României se bucura de încurajarea Occidentului, după cum se consemna în documentul citat: „O mare importanță revine aici și tendinței S.U.A. și NATO de a întări R.S.R. în rolul de «aliat neascultător» al U.R.S.S., folosind-o pentru subminarea din interior a unității țărilor frățești, pentru slăbirea uniunii politico-militare a statelor socialiste“. În același timp, pentru Moscova nu exista niciun dubiu că poziția și cursul politicii României față de U.R.S.S. erau imprimate de liderul comuniștilor români: „Evenimentele din ultimul timp au confirmat din nou că N. Ceaușescu este principalul animator al

cursului separat al P.C.R., pe care el năzuiește să-l folosească pentru consolidarea regimului de putere personală pe care l-a stabilit în partid și în țară. În activul de partid există o anumită nemulțumire față de metodele conducerii personale și de unele aspecte ale politicii lui N. Ceaușescu, de linia de îndepărtare de partidele frățești. Cu toate acestea, pături destul de importante ale populației R.S.R. susțin în întregime aspirațiile sale naționaliste, fapt care trebuie luat în considerare în relațiile noastre cu România“.

În perioada finală a prezenței lui Brejnev la conducerea P.C.U.S. și a U.R.S.S., precum și în epoca destul de tulbură și instabilă generată de schimbările la vârf ce au urmat în primii ani de după decesul acestuia, în 1982, chestiunea basarabeană rămâne în centrul disputelor sovieto-române, dar frontul atacurilor ideologice sovietice la adresa politicii României își lărgeste semnificativ tematica: de la modul cum este privită prima unire a românilor sub Mihai Viteazul (1600) și alipirea Basarabiei la Rusia (1812), până la problemele privind participarea la Al Doilea Război Mondial, evenimentele de la 23 August 1944, securitatea europeană, dizolvarea NATO și a Tratatului de la Varșovia sau convocarea unor noi conferințe regionale ori internaționale ale partidelor comuniste și muncitorești. Toate aceste aspecte devin ținte ale

Conducerea R.S.R. s-a angajat pe calea negării existenței națiunii și statalității moldovenești, sublinierii nedreptății istorice a reunirii Basarabiei cu U.R.S.S.

PROBLEMA BASARABEANĂ ÎN RELĂȚILE ROMÂNNO-SOVIETICE

IOAN C. POPA

Documente făcute publice de curând la Chișinău aduc o lumină nouă asupra relațiilor româno-sovietice și a confruntării în problema Basarabiei, despre care, la vremea respectivă, s-a știut prea puțin. Continuăm prezentarea lor, începută în numărul anterior, precizând că textul reprezintă și o avanpremieră la volumul *Românii, Basarabia și Transnistria*, în curs de reeditare, cu sprijinul Departamentului pentru Românii de Pretutindeni.

Un an mai târziu, la 6 decembrie 1978, liderul comuniștilor moldoveni, Ivan Bodiul, se adresa lui Iuri Andropov, membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., președintele Comitetului Securității Statului (KGB) al U.R.S.S., cu rugămintea de a aproba „mărirea numărului statelor de personal ale Comitetului Securității Statului (C.S.S./KGB) al R.S.S. Moldovenești”, întrucât „în ultimul timp, serviciile speciale și centrele ideologice ale statelor imperialiste, intensificând activitatea de

informații și de subminare împotriva Uniunii Sovietice, și-au sporit considerabil eforturile ostile și față de R.S.S. Moldovenească”.

Adversarul, se sublinia în adresa secretă către liderul moscovit, „acordă o atenție deosebită desfășurării unor diversiuni ideologice, inclusiv în planul folosirii așa-numitei chestiuni basarabene. Aceste acțiuni provocatoare sunt, în fond, împărțite de poziția conducerii R.S.S. ale cărei organe oficiale sunt angajate pe calea negării existenței națiunii și statului moldovenești,

sublinierii nedreptății istorice a reunirii Basarabiei cu U.R.S.S. Toate acestea sunt pe larg tratate în publicații istorice, în presa periodică expediată din R.S.R. în R.S.S. Moldovenească, precum și la radio și în teleemisiuni”.

Ca și în alte ocazii, conducătorul comunist al R.S.S. Moldovenești se plânga de numărul prea mare al contactelor directe cu românii din dreapta Prutului, facilitate de extinderea turismului, a sosisrilor particulare din R.S.R. și, mai nou, a corespondenței prin poștă, care a depășit 500.000

O statuie glorificând eroismul soldatului sovietic din ultimul război mondial, pe fundalul convorbirilor de la Chișinău dintre delegațiile conduse de Nicolae Ceaușescu și Ivan Bodiul

Scopul propagandei sovietice: să arate clar că destinul istoric al poporului moldovenesc este indisolubil legat cu dezvoltarea și consolidarea statului sovietic

de partid, organizații primare de partid nu țin suficient cont de faptul că propaganda burgheză și revizionistă și-a intensificat acțiunile împotriva republicii, de faptul că, „la calomniile falsificatoare ale ideologilor burghezi s-a alăturat un șir de istorici, publiciști și mijloacele de informare în masă din Republica Socialistă România”, iar la renașterea unor manifestări și rămășițe naționaliste contribuie, de asemenea, „cetățenii români care vizitează republica. Mulți dintre aceștia, educați în spiritul calomniilor naționaliste și șovine ale istoriografiei și propagandei burgheze și revizioniste române, încearcă să răspândească ideile lor în rândurile populației republicii, intră adeseori în discuții provocatoare pe marginea chestiunii basarabene, relațiilor ruso-române și sovieto-române, însă lor nu li se dă întotdeauna o ripostă hotărâtă în

încercările lor de a defăima poporul nostru, istoria sa”.

Fiind la modă perestroika inițiată de Gorbaciov, comuniștii moldoveni mai constată că „nu s-a produs o restructurare radicală în activitatea presei, televiziunii și radiodifuziunii privind generalizarea și răspândirea experienței organizațiilor de partid, sovietice, comsomoliste etc. în formarea conștiinței patriotice și internaționale, ele nu dau replica cuvenită manifestărilor de naționalism și localism”. Desigur, un suport important al perestroikăi în mass-media o reprezenta „ameliorarea studierii limbii ruse în instituțiile de învățământ, sporirea rolului său în educația patriotică și internațională a tineretului studios, luând în considerare faptul că posedarea liberă a limbii ruse contribuie la consolidarea continuă a prieteniei popoarelor U.R.S.S., lărgeste accesul la valorile spirituale ale culturii naționale și mondiale”.

În sfârșit, punctul 8 al Hotărârii adoptate de Biroul C.C. al P.C. al Moldovei pentru traducerea în fapt a noii gândiri pe care și-o revendica Gorbaciov poate trezi fiori și astăzi, în 2012: „A considera drept obiectiv foarte impor-

tant al Teleradiodifuziunii de Stat, Comitetului de Stat pentru Edituri, Cinematografiei de Stat al R.S.S. Moldovenești, Agenția Telegraf Moldova (ATEM), ziarelor și revistelor republicane intensificarea educației de clasă a oamenilor muncii. A explica profund și pe înțelesul tuturor politica externă economică, socială, de pace a partidului, a propaga convingător avantajele modului de viață socialist. A arăta clar că destinul istoric al poporului moldovenesc este indisolubil legat cu dezvoltarea și consolidarea statului sovietic, cu prosperarea și apropierea tuturor națiunilor și popoarelor din U.R.S.S. A demasca în mod argumentat calomniile centrelor ideologice antisovietice, a da o ripostă binemeritată demagogilor și răuvoitorilor, a spori vigilența politică. În acest scop, a folosi pe larg pregătirea pentru sărbătorirea a 70 de ani ai Marelui Octombrie, a 180 de ani de la alipirea Basarabiei la Rusia/U.R.S.S., a 120 de ani ai nașterii lui V.I. Lenin.”

Documentul, semnat de Semion Grosu, primul moldovean ajuns în fruntea P.C. al Moldovei după patru decenii de dominație sovietică, fixa și termene: organele de partid și de stat republicane moldovenești trebuie să informeze conducerea partidului despre îndeplinirea tuturor punctelor Hotărârii până în 1989.

În 1987 trecuseră 175 de ani de la „alipirea Basarabiei la Rusia”. Astăzi, în 2012, când se împlinesc 200 de ani de la raptul acestui străvechi teritoriu românesc de către imperiul țarist, logica imperială pare că nu s-a schimbat în liniile sale esențiale. ■

Ceaușescu primit pe aeroportul din Chișinău

Moscova: „nu se poate conta pe actuala conducere română ca aliat sigur“

unui program detaliat de contracarare a politicii românești, cu termene și responsabilități precise.

Într-un document strict secret, datat 29 decembrie 1981, Biroul C.C. al P.C. al Moldovei, abordând chestiunea mereu actuală a „luptei împotriva propagandei burgheze și revizioniste vizând R.S.S. Moldovenească“, pune fără echivoc pe același plan acțiunile occidentale și pe cele ale României, concordanță cu viziunea forului tutelar de la Moscova: să sporească exigența față de lucrările recomandate spre editare în R.S.S.M privind „chestiunile legate de istoria României, de relațiile ruso-române și sovieto-române, precum și de unele aspecte ale istoriei Moldovei“, „să nu admită apariția publicațiilor cu interpretări eronate ale chestiunilor legate de istoria României, de relațiile ruso-române și sovieto-române“.

Un alt document declassificat este relevant pentru atitudinea

Semion Grosu

„denaturării“ în România a așa-zisei „chestiuni basarabene“ și stabilirea noi măsuri, în concordanță cu viziunea forului tutelar de la Moscova: să sporească exigența față de lucrările recomandate spre editare în R.S.S.M privind „chestiunile legate de istoria României, de relațiile ruso-române și sovieto-române, precum și de unele aspecte ale istoriei Moldovei“, „să nu admită apariția publicațiilor cu interpretări eronate ale chestiunilor legate de istoria României, de relațiile ruso-române și sovieto-române“.

Un alt document declassificat este relevant pentru atitudinea

dinea reală a U.R.S.S. față de România la jumătatea deceniului nouă din secolul trecut. Este conceput la 19 august 1986, la mai bine de un an de la preluarea conducerii P.C.U.S. de către Mihail Gorbaciov. Aspectele prezentate dezvăluie, în comparație cu perioada anterioară, o anumită schimbare doar în ceea ce privește tonul și limbajul utilizate, punerea unui accent mai mare decât până atunci pe educarea vigilenței politice și intransigenței ideologice. Fondul însă rămâne același: chestiunea basarabeană continuă să constituie spectrul prin care sunt abordate relațiile româno-sovietice, iar combaterea cu fermitate a naționalismului și localismului, sintagme ce desemnau atitudinea corectă, patriotică a moldovenilor privind originea și identitatea lor română, reprezintă pe mai departe obiectivul central al propagandei și contrapropagandei sovietice.

Documentul atrage atenția că un șir de comitete orașenești și raionale

S.U.A. și NATO, acuzate că încurajau România în rolul de „stat neascultător“ față de U.R.S.S.

Ivan Bodiul, cu soția, primiți de Nicolae și Elena Ceaușescu la București

care și-a adus contribuția la reprimarea mișcării naționale din ținut. În paginile ziarului *Drug* el acuza moldovenii de tendințe separatiste, de românofilie, reproșându-le că nutreau intenția unirii Basarabiei cu România.

Toată presa românească din ținut, inclusiv ziarul *Moldovanul*, a fost suprimată. Colaboratorii acestor publicații erau urmăriți, persecutați. Lideri ai mișcării naționale din ținut au fost arestați. Alții s-au resemnat, încetând lupta și așteptând timpuri mai bune. O parte au părăsit Basarabia, refugiindu-se în România. Unii s-au înscris la Universitatea din Iași, alții s-au încadrat în viața politică și culturală a Regatului. C. Stere a avut grijă să-i convingă pe mai mulți tineri basarabeni, implicați în mișcarea națională a românilor basarabeni, să se înscrie la studii la universitatea ieșeană. Din rândul acestora s-au remarcat ulterior Pan Hallipa, Sergiu Niță, Ion Costin, Mihail Vântu, Elena Alistar etc. Tot Stere s-a preocupat de cazarea lor, de bursele pentru studii, dar și de antrenarea lor în activități gazetărești, cu conotație națională. Un mare număr de naționaliști basarabeni și-au găsit refugiul la Moscova, Petersburg, Kiev și Odessa. Tineri moldoveni ce-și făceau studiile la Kiev au fondat un cerc național moldovenesc.

În pofida tuturor persecuțiilor, o parte dintre naționaliștii basarabeni rămași în ținut au continuat să activeze în condiții mai mult clandestine, pentru a menține trează conștiința națională românească în Basarabia. Jandarmeria locală

Pavel Crușevan

relata că un șir întreg de intelectuali din Chișinău, precum și N. Alexandri din satul Voronovița, județul Hotin, Andrei Marcu, învățător din satul Hordinești, județul Orhei, „întrețin legături strânse, prin intermediul unei corespondențe active, cu persoane ce locuiesc în România și care urmăresc scopuri iredentiste, fiind colaboratori activi ai organizațiilor politice din România, ce visează la alipirea Basarabiei la România”.

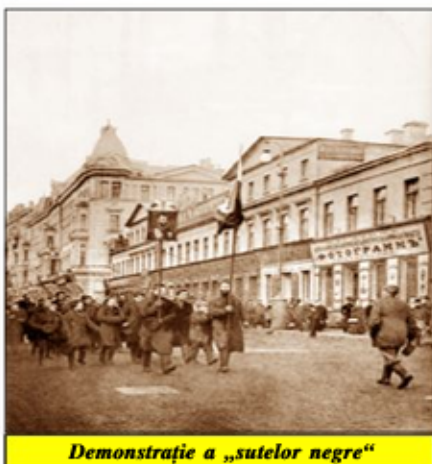
Toate persoanele suspectate erau îndeaproape supravegheate, spre a se cunoaște activitățile lor politice și pericolul pe care-l prezentau

pentru interesele statului autocrat. Jandarmii erau deosebit de violenți când erau descoperite legături socotite de pe ambele maluri ale Prutului. Cu ostilitate erau privite și contactele obișnuite între românii din Basarabia și din Regat.

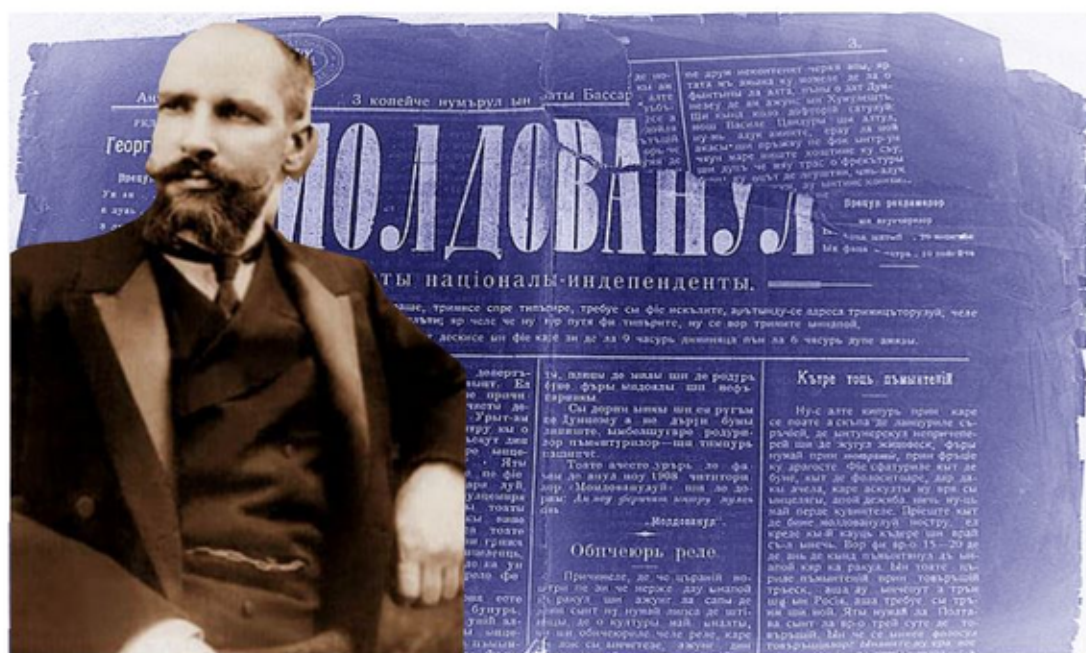
În raza de supraveghere a Jandarmeriei nimereau adeseori oameni absolut nevinoși. La 30 mai 1908 șeful postului de jandarmi Leova raporta superiorului său despre rezultatele cercetărilor asupra cazului Melanici Huștiuc, învățătoare din satul Baimaclia, care era bănuită de legături cu persoane din România. În cursul cercetărilor zelosul jandarm a scos în evidență că tatăl Melanici, Dumitru Huștiuc, preot în satul Baimaclia, și-a făcut studiile „în timpul românilor”, adică în perioada 1856-1878, cât cele trei județe, Ismail, Cahul, Bolgrad, reveniseră în componența României. Mama sa, Rusanda, avea părinți în România și fusese cu puțin timp înainte peste Prut pentru a primi o moștenire. Bănuielei mai trezea și sora mai mare a Melanici, care

era învățătoare la școala parohială din Baimaclia. Astfel, întreaga familie a preotului Huștiuc, conform părerii Jandarmeriei locale, prezenta un potențial pericol pentru administrația rusească din Basarabia.

În categoria persoanelor care nu inspirau încredere și „contribuiau la distrugerea periferiei statalității ruse” erau incluși toți reprezentanții autoadministrăției orașului Ismail și ai zemstvei locale din județul Ismail, fără nicio excepție,

Demonstrație a „sutelor negre”

Stănișor și pagina din ziarul Moldovanul

1910. CĂRȚI ROMÂNEȘTI ÎN BASARABIA

Dr. ION VARTA

În primii ani ai veacului trecut, mișcarea de emancipare națională a românilor din Basarabia, pământ românesc care fusese rupt de Rusia țaristă din trupul Moldovei în 1812, a cunoscut o perioadă de revigorare, îndeosebi după izbucnirea revoluției ruse burghezo-democrate din 1905.

La scurt timp însă, odată cu înfrângerea revoluției, autoritățile de la Petersburg au înăsprit opresiunea mișcărilor naționale din imperiu și, deci, și din Basarabia. La Chișinău au apărut organizații șovine ruse, din care făceau parte și unii nobili basarabeni de origine română, care au dezlănțuit teroarea împotriva tuturor celor ce luptau pentru drepturi naționale.

În perioada de după iunie 1907, politica șovină reacționară țaristă a atins apogeul. Unul dintre principalii „teoreticieni” ai naționalismului velicorus, M. Menșikov, susținea că „statul rus este stat al rușilor”, iar celelalte naționalități sunt de mână a doua.

Lozincă Partidului Naționalist Rus era: „Rusia pentru ruși”. Statutul unei alte organizații șovine, „Uniunea Na-

țională Panrusă”, avea drept principal scop instituirea hegemoniei națiunii rusești și riposta contra „violentei alogene”, respectiv împotriva mișcărilor naționale din imperiu.

Aceste forțe au constituit principalul sprijin al guvernului Stănișor (1906-1911), care a reprimat cu violență mișcărilor democratice și naționale.

Correspondență intensă cu România

În Basarabia „sutele negre” („Uniunea Poporului Rus”) au declanșat un șir de pogromuri sângeroase. La Chișinău și în întreaga provincie activau secțiile acestei organizații. Filiala basarabească a „Uniunii” era condusă de P. Crușevan, român de origine,

peste Prut, a permis să se mențină treaz spiritul național în Basarabia în acei ani grei.

În luna mai 1910 Gh. Madan a analizat *Cartea moldovenească*, alcătuită de C. Popescu, pe care o considera drept „o creștomatie a limbii moldovenești cu o orientare de iluminare, instructivă și comică”. În baza aprecierilor sale, guvernatorul constata că această broșură „nu constituie o încălcare a legii despre presa periodică”.

La 1 iulie 1910 a fost analizată o altă broșură, alcătuită de același C. Popescu, care includea *Povestea lui Stan Pățitul și Povestea unui om leneș*, de Ion Creangă. În luna august a aceluiași an au trecut prin cenzură *Carte de citire cu științe din gramatica moldovenească*, alcătuită de arhimandritul Gurie, și *Calendar moldovenesc pe an 1911*, alcătuit de C. Popescu. Toate aceste cărți, în baza aprecierilor făcute de Gh. Madan, au fost admise de către autorități pentru a fi difuzate.

În martie 1911 au fost examinate cinci broșuri cu caracter religios și educativ, editate la tipografia ziarului *Bessarabskaia jizni* de Florea Vasiliu. Toate cinci au primit aprobarea de a fi publicate.

În conformitate cu indicațiile guvernatorului Haruzin din octombrie 1908, Gh. Madan cenzura și coletele cu literatură românească venite din Regat pe adresa basarabenilor. Printre destinatarii mai des menționați figura P. Gore care, în decursul anilor 1910-1911, a primit șapte pachete cu cărți românești. Mai primeau cărți din România I. Pelivan sau Adunarea Dvorenimii Basarabene. Printre

Elena Alistar

cărțile expediate de peste Prut figurau scrieri ale lui N. Iorga, romane și povestiri de M. Sadoveanu, schițe și povestiri semnate de E. Grigoriș, basmele lui P. Ispirescu, manuale pentru școlile populare ș.a.

Practic, toată literatura românească cu caracter istoric, literar, religios, didactic și agricol venită din România, după ce trecea prin cenzură, era expedită la adresele indicate. Un funcționar al cancelariei guvernatorului își manifesta chiar nemulțumirea față de activitatea lui Gh. Madan, constatând „că de fiecare dată după examinarea cărților, [acesta] declara șefului cancelariei că n-a descoperit nimic suspect”.

Au fost și cazuri când literatura românească era confiscată. Astfel se proceda cu cărțile cu caracter anarhist, socialist, antireligios și antisocial sau cu acelea de factură naționalistă. În august 1912, după ce au fost cenzurate 23 de colete, expediate din Huși, au fost

confiscate două cărți care purtau titlul *Ostașul*. Guvernatorul Mihail Eduardovici Ghilhen le aprecia ca „fiind de orientare șovinistă, sunt indezirabile pentru a fi răspândite în limitele Imperiului Rus, deoarece tind a inocula în conștiința moldovenilor basarabeni, și îndeosebi printre tineri, naționalismul românesc”.

În anul 1910 ofensiva împotriva mișcărilor naționale din Imperiul Rus a continuat. De data aceasta atacul era îndreptat împotriva uniunilor și societăților culturale ale popoarelor neruse, organizații care au fost legiferate încă de la 4 martie 1906, prin semnarea de către împăratul Nicolae al II-lea a Regulamentelor Provizorii pentru societățile și uniunile populației alogene a Rusiei.

La 20 ianuarie 1910, printr-o directivă guvernamentală, Piotr Arkadievi Stolișin s-a adresat guvernatorilor, atrăgându-le atenția asupra pericolului pe care-l prezenta „mișcarea de iluminare culturală desfășurată de diferite popoare în baza deșteptării unei conștiințe înguste, naționaliste”. Se considera că aceste societăți vor duce la un separatism național și la „vrajbă”. De aceea erau socotite periculoase pentru liniștea publică.

Stolișin socotea inadmisibilă constituirea unor asemenea societăți, cerând să li se refuze înregistrarea. Activitatea societăților naționale care deja funcționau trebuia să fie examinată de autoritățile locale și, dacă se considera oportun, acestea puteau fi suprimate. ■

„inclusiv și membrul Dumei de Stat, Tretiachenko, care manifestau o tendință puternică separatistă către România și Bulgaria“. Șeful Jandarmeriei județene credea că această atitudine era cauzată de trecutul istoric al sudului Basarabiei și de tendințele politice din imperiu în favoarea unei orânduiri de stat constituționale.

Cenzorul cu puteri depline...

Cei 22 de ani, timp în care cele trei județe sud-basarabene au făcut parte din componența României, au lăsat urme adânci în viața sudului Basarabiei, care provocau multă bătaie de cap administrației țariste din ținut.

Încă în 1906 același șef al Jandarmeriei județului Ismail, în raportul anual despre situația politică, semnală superiorului său tendința permanentă de separatism politic a reprezentanților administrației locale, pe care o explica printr-o „gravitație de ordin material și spiritual a celor mai mari capitaliști spre România și Bulgaria“.

Într-un șir de localități rurale din județul Ismail țărani au refuzat să achite impozitele pentru anul 1906. La 1 octombrie 1906, în satul Pelinei Moldovan s-au prezentat trei polițiști pentru a asigura colectarea impozitelor, dar țărani, în număr de 200, s-au răzvrătit, smulgându-le epoleții pentru că „li se cerea impozit rusec, pe când la ei funcționează legile românești“. Ispravnicul județean a fost nevoit să cheme în ajutor întăriri pentru restabilirea ordinii. Cei vinovați au fost dați pe mână justiției.

Gheorghe Madan

Despre atmosfera care domnea în județul Ismail vorbește și faptul că la începutul anului 1908 în sânul populației moldovenești din raionul Cahul circulau zvonuri conform cărora între guvernele rus și român se duceau tratative cu privire la schimbul județului Ismail pentru Dobrogea.

La sfârșitul anului 1908 metodele folosite de guvernatorul Haruzin atinseseră o duritate deosebită. El a elaborat un șir întreg de măsuri transmise spre executare cenzorului literaturii și presei românești, Gh. Madan, angajat în cancelaria guvernatorului Basarabiei. Cenzorul urma a fi „permanent și absolut informat“ despre situația politică în România și activitatea diferitelor partide. Erau urmărite îndeosebi concepțiile și activitatea celor mai importanți lideri ai organizațiilor naționale românești ce activau în Austria, Bucovina și în mod special în Transilvania. Există temerea că acestea intenționau să-și extindă acțiunile în Basarabia.

Urma a fi studiată activitatea acestor naționaliști români din Austria și Ungaria, la fel și măsurile ce erau adoptate de guvernele respective în

scopul suprimării propagandei românești. Guvernatorul mai recomanda cenzorului să fie în permanență asigurat cu un număr cât mai mare de ziare, reviste, alte publicații periodice și cărți cu conținut politic ce se editau în România și îndeosebi dintr-acelea care erau intens difuzate în Transilvania.

Cenzorul mai trebuia să strângă și informații despre basarabenii care primeau astfel de literatură. Se urmărea cunoașterea localităților, a grupurilor sociale și a partidelor politice în care se manifesta cel mai vădit „interesul față de România și tot ce e românesc“, față de ideea României mari și față de cultura română. În legătură cu aceasta urma să se stabilească dacă mai persistau „simpatiile românești ale basarabenilor“ ori dacă se intensifica sau nu procesul de asimilare a populației locale.

... și complice

Documentele de arhivă îl arată pe Gh. Madan în calitate de cenzor al publicațiilor românești cu rol contradictoriu. Faptul că a acceptat să colaboreze cu autoritățile țariste constituie un argument serios în defavoarea sa. În același timp, cu toate restricțiile impuse de administrația locală, în perioada respectivă în Basarabia n-a fost oprit aflulul de literatură românească editată în Regat. Totodată, peste Prut au fost tipărite mai multe cărți și broșuri în limba română. În mare măsură acest fapt se datorează și lui Gh. Madan care, prin atitudinea sa tolerantă față de publicațiile românești locale sau față de cele aduse de

Domnitorul Ioan Vodă Caragea (1812-1818), cel al cărui nume îl poartă codul de legi

La noi judecarea și pedepsirea celor vinovați se făceau după Vechiul Drept Românesc sau Obiceiul Pământului, păstrat din vechime, cât și după normele scrise în pravilele și hrisoavele domnești. Printre legiunile scrise se numără și *Îndreptarea Legii*, numită și *Pravila cea Mare* sau *Pravila de la Târgoviște*, realizată în timpul și la îndemnul domnitorului Matei Basarab, în anul 1652.

La începutul secolului al XIX-lea, existau în Țara Românească trei feluri de norme juridice: obiceiurile juridice, vechiul drept bizantin și condica lui Ipsilanti, din 1780. Domnitorul Ioan Vodă Caragea a instituit în timpul domniei sale (1812-1818) un comitet însărcinat cu realizarea unui cod de legi, numit apoi *Codul lui Caragea*. De la 1 septembrie 1818, *Legiuirea Caragea* a rămas în mare parte ca pravilă a pământului, fiind, până la 1 decembrie 1865, timp de 47 de ani și 3 luni, legea civilă a Țării Românești.

Cele mai dure pedepse le primeau criminalii, hoții, fal-

sificatorii de bani și calomniatorii, dar cu diferite grade, în funcție de cine comitea și cum fusese comisă fapta. „Pedepsa ucigătorului nu iaste alta fără numai moartea, după cum scrie Sfânta Scriptură cea veche și cea nouă și după cum dau învățătură pravilele“ (*Îndreptarea Legii*). Astfel, uciderea unui om se pedepsea cu moartea, iar uciderea unui copil „se va pedepsi mai cu rea moarte decât acela ce ar fi ucis bărbat deplin“, se arată în *Îndreptarea Legii*.

Pentru ucigașii de părinți, potrivit aceluiași document, judecătorii puteau hotărî o moarte mai cumplită decât a altora: întâi le era tăiată mâna cu care au ucis, în același loc unde și-au omorât părintele, apoi erau legați de „coardele cailor“, „trăgându-l pe ulițe până la locul de pierzanie“. Acolo i se taie întâi capul, apoi „se taie şuvițe și într-alt chip, cum se va socoti, și nici într-un caz nu se va îngropa în pământ“. Tot acolo se amintește și cum se pedepseau în vremuri mai vechi cei ce-și omorau părinții. Pentru început, ucigașul era bătut crunt cu „vene de bou verzi“. Era băgat apoi într-un sac cu un câine, un cocoș, o năpărcă și o maimuță și aruncat în mare ori într-o apă sau era dus într-un loc unde se știa că sunt fiare sălbatice. Ucigași de părinți erau socotiți a fi, pe lângă cei care-și omorau tatăl și mama, și cei care își ucidau copilul, fratele, sora, orice rudă de sânge. Locotenent-colonelul Pappasoglu, în *Istoria fondării orașului București*, spune că „... omorătorii de părinți și ai mai multor oameni deodată erau osândiți în cea

mai mare parte la punerea în țeapă și lăsarea cadavrelor lor, ca și pe cei spânzurați, trei zile în câmp, pe locul de executare, cu o hârtie pe piept, în care era scris numele mortului cu aceste cuvinte: «cine va face ca mine, ca mine să pătimească»“.

Criminalii puteau să fie osândiți fie la moarte, fie la temniță pe viață în ocna, unde lucrau la tăierea sării.

Existau însă și amendamente în *Îndreptarea Legii*, deoarece fapta putea fi făcută din greșală și, atunci, cel care o săvârșea nu mai era socotit un ucigaș. Nici în cazul în care era ucis un hoț prins la furat și nici dacă fapta era făcută în legitimă apărare nu era considerat criminal cel care o comisese.

În general, ucigașul era obligat să plătească rudelor celui pe care îl ucisese cât cheltuiseră acestea la vraci pentru a-și îngriji rănille până să își dea duhul și să-i hrănească copiii și pe cei pe care-i avea acesta în grijă. Nu și cel care ucisese din greșală ori ca să-și apere viața. Aceleași norme au fost înscrise și în *Codul lui Caragea*. Pedepsa cu moartea rămânea, mai ales că multe crime „se făceau numai de străini, iar nu de opincarii români“.

Pe lângă omorul „cugetat“, adică cu intenție, care la fel se pedepsea cu moartea, era specificat și cel „necugetat“, adică, fie din greșală, fie pentru salvarea vieții, fie înfăptuit de un nebun, care, în acest caz, era lipsit de discernământ. În cazul în care omorul era din cauza beției, dacă ucigașul era sărac, urma „să se bată și să se osândească la surghiunire trei ani, iar de va fi bogat să răscumpere fapta cu bani pentru

● Ucigașii de părinți, legați de „coardele cailor” și trasi pe ulițe ● Pedepse pentru omorul „cugetat” ● Miercurea și sâmbăta în Târgul de Afară ● Cana cu vin, dreptul condamnatului la moarte ● Tâlharii, hoții, mofluzii și calpuzanii ● Crișan Transilvăneanul tras în țeapă, Albulețu spânzurat ● Un haiduc salvat de Domnița Raluca ● Pentru plastografi, ambele mâini tăiate ● Adulterine, martori mincinoși și fecioare stricate

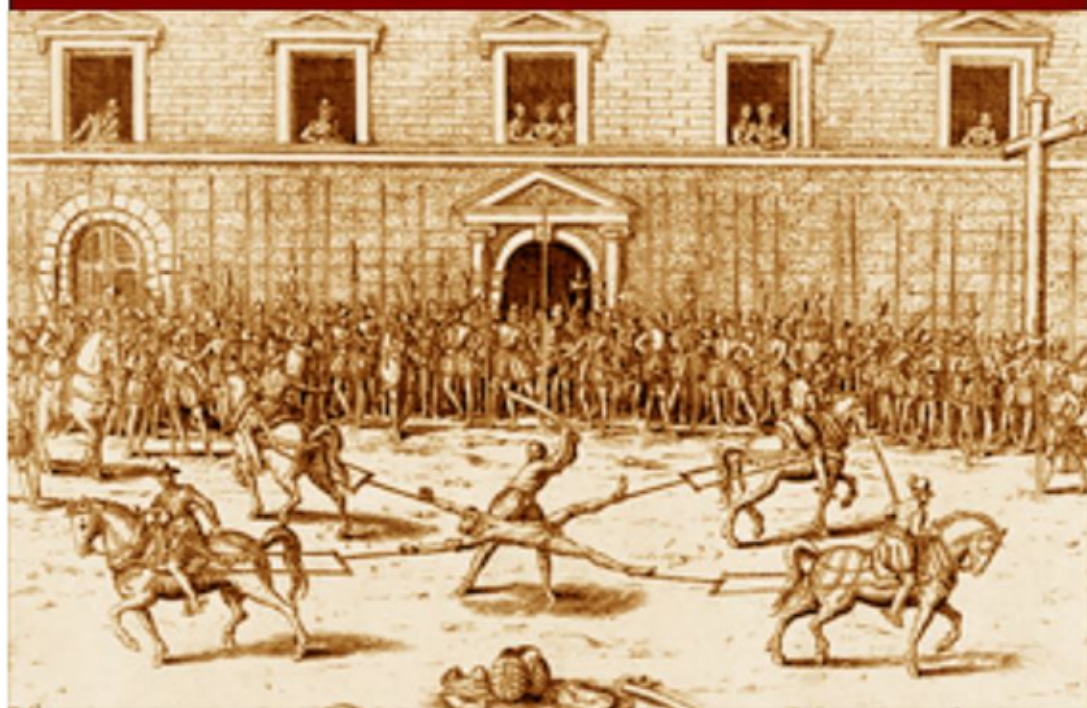

PEDEPSELE LA ROMÂNI

LELIA ZAMANI

Evul Mediu are renumele de a fi fost printre cele mai violente perioade din istorie, dacă ne raportăm la metodele și instrumentele de tortură folosite mai ales în Europa apuseană.

Românii nu au o gamă la fel de variată de instrumente de tortură, precum în Europa occidentală, excepție făcând Transilvania. Pedepsele aplicate celor vinovați, chiar dacă destul de dure, în unele cazuri, nu au avut cruzimea și rafinamentul celor din Occident.

*În Occident oamenii au fost mai ingenioși în a descoperi metode de tortură și a le aplica.
La noi s-a impus țeapa (sus)*

tare aceste cuvinte: «Așa pătește cel ce fură», trebuind ei înșiși să-și mărturisească felul delictului săvârșit și pentru care sunt biciuiți în fața tuturor de mâna gădelui».

Călătorul german Erasmus Heinrich Schneider von Wesmantel notează și el câte ceva despre pedepsirea celor care fură. Păgubașul în aceste cazuri cere despăgubire de la făptaș, ori de la comunitatea în care acesta locuiește. Hoții de cai dovediți, spre exemplu, trebuia să înapoieze caii ori să plătească paguba. El spune că „foarte adesea ne-au găsit caii noștri sau ne-au fost plătiți. În țară, hoții se cunosc foarte bine între ei și, acolo unde se depune o presiune mai mare, ei se denunță unii pe alții”.

Există și mărturii despre tâlhari vestiți în epocă. Astfel, „în vechime era unul Crișan Transilvăneanul, care jefuia adesea și omora negustori pe Prahova”. Banda lui a fost prinsă, Crișan a fost tras în țeapă, iar ceilalți bandiți au fost aruncați în ocnă pe viață. Amintită a fost și o altă ceată condusă de doi lideri, unul dintre ei era un anume căpitan Radu din Argeș, iar celălalt purta numele de Albuluțu. Albuluțu, dovedit a fi și ucigaș, a fost prins și spânzurat. Radu s-a predat și a fost dus la ocnă cu toată ceata. Nu se știe pentru cât timp a fost osândit, dar, odată ieșit de acolo, cu banii furati a construit poduri, cruci de piatră la răspântii, icoane la drum sub învelitori, devenind și ceaș de isprăvnicat și sfârșindu-și viața cu cinste.

Osândirea la ocnă se făcea „pe timp mărginit sau pe viață. Cei osândiți pe un timp mărginit mai erau scoși la lumina zilei din când în când, iar pe cei osândiți pe viață nu-i mai

*Haiducul Iancu Jianu
(portret de pictorița
Hortensia Popescu)*

scoteau niciodată din fundul ocnei, unde lucrau, ca și cei dintâi, la tăierea sării”.

Haiducii erau și ei condamnați după faptele făcute, dar autoritățile țineau totuși cont și de originea și rangul acestora. Iancu Jianu, spre exemplu, odată prins a fost trimis la ocnă, dar a reușit să evadeze. Vodă Caragea s-a făcut foc la auzul veștii fugii acestuia și l-a osândit la moarte prin spânzurătoare. Salvarea a venit de la Domnița Raluca; ei i s-a făcut milă de haiduc, căci era fecior de boier înstărit și, potrivit unui obicei străvechi, propune căsătoria acestuia cu domnișoara ei de onoare, grecoaica Suzana, în schimbul vieții lui. Fiind singurul mod de a scăpa de ștreang, Iancu Jianu acceptă și devine om la casa lui, fiind apoi făcut și zapciu la plasa Bălți de către domnitor.

Plastografii, adică cei care falsificau scrisori, peceti, iscălituri domnești, erau condamnați să li se taie mâna. Cei care schimbau cuvinte, numere ori date din scrisori domnești erau osândiți la ocnă timp de

cinci ani, iar „câți fac zapise mincinoase de datorii particulare să plătească îndoit de ce-ar câștiga cu zăpăsul cel mincinos”. Locotenent-colonelul Pappasoglu amintește despre tăierea ambelor mâini de la încheieturi pentru plastografi.

Tintuirea de cercelul urechii la colțul unei străzi mai umblate și luarea întregii pâini, care ajungea apoi la cei săraci, era pedeapsa aplicată negustorilor care înșelau lumea la cântar sau falsificau alimentele de bază. Vinovatul sta astfel ținut de dimineață până la apusul soarelui. Așa erau pedepsiți negustorii necinstiți până la 1830. Odată cu instituirea Regulamentului Organic, la 1832, nu se mai ținutau brutarii, ci se amendau numai cu luarea pâinii. Grigore Vodă Ghica este amintit ca având mai mereu cântarul cu el în trăsura și folosindu-l pe la brutării, fiind vai și amar de cel dovedit că îndrăzne să înșele la cântar.

Pentru datornici sau mofluzi, cum erau numiți atunci cei care nu puteau să înapoieze banii sau mărfurile încerdinate, era prevăzută închisoarea pe termen îndelungat. Cei dovediți a fi mofluzi mincinoși erau închiși la pușcărie un an, vânzându-li-se și averea pentru a plăti celor care i-au împrumutat.

În general, osândiții la pușcărie „purtau butuc de lemn la picioare, făcut din două părți, scobite așa ca să intre piciorul și ținute împreună cu cuie de lemn”. Astfel erau scoși la muncă, păziți fiind și de paznici, „de curățau podurile de ghețuri, noroaie; la alte munci private nu erau puși!” Locotenent-colonelul Pappa-

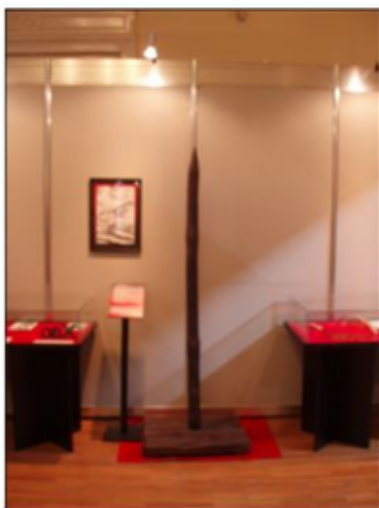
rude și să se surghiunească. Cel ce va ucide la mânia se va pedepsi la fel ca cel la beție, iar de va avea armă la el să fie osândit la moarte“.

Despre practicile juridice de la noi povestesc și călătorii străini ajunși pe meleagurile românești de-a lungul vremii. Anton Maria del Chiaro amintește, în secolul al XVII-lea, faptul că locul hotărât pentru spânzurătoare este numit la români Târgul de Afară, pentru că „într-adevăr se află afară din oraș, la o jumătate de milă și acolo se ține târg de două ori pe săptămână, miercuri și sâmbătă“. Când cineva era osândit la moarte, trebuia să străbată pe jos toată acea cale și tuturor celor pe care îi întâlnea pe drum le zicea cu glas tare aceste cuvinte „Iertați-mă, fraților!“, la care fiecare îi răspunde: „Să fii iertat!“. Surprinzător i se pare lui del Chiaro faptul că la fiecare crăsmă pe lângă care trecea, toate femeile de acolo ieșeau în calea celui aflat în drum spre moarte cu câni pline cu vin, îndemnându-l să bea pentru a nu mai simți teama sfârșitului apropiat. Chiar și mama ori soția

osânditului, aflat alături de el, îl îndemna să bea, astfel „încât acel biet nenorocit, amețit de vin, își încheie zilele fără a-și da seama de ce moarte pierde“.

Cu moartea erau osândiți și falsificatorii de bani sau calpuzanii, cum li se spunea. În *Îndrumarea Legii*, cei care falsificau banii erau condamnați să li se taie capul, iar trupul urma să ardă în foc „și să i se ia bucatele“. Și casa unde a fost făcută falsificarea, dacă aceasta era a lui, și nu închiriată, urma să fie confiscată de autorități. Calomnia putea duce și ea la condamnarea la moarte, în funcție de cât de grave erau faptele. În cazurile mai ușoare judecătorul era cel care stabilea modul în care urma să fie pedepsit vinovatul.

Hoții primeau și ei pedepse în funcție de gravitatea faptelor. Cei care țineau drumul călătorilor, dar nu dispuneau de arme, erau doar izgoniți din locurile lor. În cazul în care își amenințau victimele cu armele și chiar le foloseau, erau aruncați în

O țepă (imagine dintr-o expoziție recentă de la Muzeul Municipiului București, consacrată instrumentelor de tortură)

ocnă ori condamnați la moarte prin spânzurătoare. *Codul lui Caragea* stipula și el, clar, că tâlharii prinși și dovediți trebuia uciși. Pe lângă aceștia, cei care-i ajutau de bună voie erau osândiți pe cinci ani. Cei care îi ajutau de frică erau însă iertați de pedeapsă.

Hoții mărunți erau dați prin târg cu bătaie, puși să plătească ce au furat și apoi închiși la pușcărie pentru un an. Aceeași soartă o aveau și cei care-i ajutau ori adăposteau: „gazda de furi să se pedepsească ca furul“. Vinovatul era dezbrăcat până la brâu și bătut cu nuiiele pe două, trei sau mai multe străzi din Capitală. De aici s-a născut vorba „că l-a dat prin târg“. La fel păteau și cei care furau lucruri sfinte din biserici.

Anton Maria del Chiaro amintește și el despre hoții condamnați la biciuire. Aceștia, „legați de braț, doi câte doi, goi la mijloc și trecând prin ulițele mai umblate, unde se află dughenile negustorilor și se adună mai multă lume, sunt siliți cu biciul să strige

Hoții în obezi

La începutul anilor '30 ai secolului trecut, regimul lui Benito Mussolini nu a preocupat nimic pentru realizarea unor proiecte grandioase, care să-i asigure prestigiul în plan internațional.

Hidroavionul Macchi M.C.72 cucerea, în 1933, titlul de cel mai rapid din categoria sa. Simbolul progresului tehnologic și industrial al statului fascist a fost pilotat, între 1 iulie și 12 august 1933, în cel de-al doilea zbor

transatlantic, de către însuși ministrul Aviației, experimentatul pilot Italo Balbo (1896-1940), de la Roma la Chicago, locul desfășurării Expoziției mondiale „Century of Progress”. La sosirea în Statele Unite, oficialitățile locale l-au întâmpinat triumfal. Chiar și indienii Sioux, prezenți la Expoziție, i-au acordat titlul de șef de trib, botezându-l simbolic „Cap de Acvilă Zburătoare”.

TRISTA ISTORIE A UNUI PACHEBOT

DORINA MIHALCEA

Cu numai doi ani în urmă, la 1 august 1931, de pe docurile șantierului naval Cantieri Navali di Sestri Ponente, parte a Companiei Ansaldo, din Genova, în prezența regelui Victor Emmanuel al III-lea și a reginei Elena, era lansat la apă cel mai mare pachebot construit vreodată în Italia: Rex.

La începutul anilor '30, un neobișnuit ordin îi punea în alertă pe lucrătorii celor mai renumite șantiere navale din Peninsula: cel din Genova, deținut de Ansaldo, și, respectiv, cel din Trieste, Cantieri Riuniti dell'Adriatico, deținut de

Fincantieri, trebuia să construiască simultan două uriașe vapoare de linie, prin care flota italiană să smulgă Germaniei aliate supremația apelor: Rex și Conte di Savoia, așa-zisele Riviéra plutitoare.

Muncitorii de la Genova s-au mișcat mai repede și, într-un singur an, au reușit să construiască un vapor cum nu se mai văzuse: 300 de metri lungime și înălțimea unei clădiri cu 12 etaje, deplasament 51.000 tone, patru grupe de turbine cu aburi de 136.000 CP, care învârtteau cele patru elice ce atingeau aproximativ

cinci metri în diametru și un nume pe măsură: Rex, regele mării.

O primă călătorie cu peripeții

Totul fusese gândit pentru a impresiona: 12 niveluri, legate prin maiestuoase scări și rapide ascensoare; trei piscine (două de exterior și una interioară); un cinematograf modern; un teatru; o bancă; o librărie; un studio fotografic și chiar un salon pentru fizioterapie. Nici cei cu teamă de Dumnezeu nu fuseseră uitați, la bord aflându-se și o capelă.

soglu descrie și cum era pușcăria, care semăna cu o cazarmă cu odăi încăpătoare în care se găseau și câte 50 de indivizi. Încăperile nu aveau paturi, iar „pe jos erau așternute rogojini pe marginea cărora pușcăriașii își lungeau picioarele îmbutucate. Era o odaie spațioasă pentru bolnavi mai ușor; acolo se afla un butuc mare obștesc, lucrat din două grinzii mari de stejar, scobite cât intra piciorul; o grindă era așezată jos și alta deasupra, iarăși scobită, servea drept capac; bolnavii se așezau seara pe rogojină și băgau câte un picior în câte o gaură; apoi se lăsa bârna de deasupra ca un capac și i se punea lacăt la căpătâi. Cei rău bolnavi se trimiteau sub pază la spitalul Colțea, unde era santinelă compusă din 20 de seimeni, ce se schimbau de la cazarmă în toate zilele”.

Pentru martorii mincinoși dovediți, pedeapsa era să fie dați prin târg, bătându-se și să fie trecuți în condicele judecătorilor.

In cazul stricării fecioriei, dacă fata nu este logodită, băiatul trebuie să se căsătorească cu ea. În cazul în care băiatul era bogat trebuia să fie dată o litră de aur fetei, dacă părinții nu se înțelegeau în privința nunții. În cazul în care este sărac, urma să fie bătut, tuns și gonit din acele locuri. Lucrurile deveneau extrem de serioase în cazul în care băiatul era rob sau slugă, iar cea pe care a batjocorit-o era fata stăpânului. Atunci se specifica să fie ars de viu, iar dacă fata a vrut, să o omoare și pe ea, fapt care nu știm dacă s-a împlinit vreodată.

Desfrâul și adulterul erau și ele pedepsite, dar nu cu

viața. Unul dintre călătorii străini susținea că dacă o femeie necăsătorită are un copil din flori, ea trebuia să dea (la lași) 12 taleri imperiali, iar la țară doar jumătate sau încă și mai puțin. „Îndată ce plătește acești bani nu mai are a se teme de nicio pedeapsă, chiar dacă ar mai avea 10 copii din flori, unul după altul... Femeile măritate dovedite de adulter sunt despărțite de bărbat de către vlădică și rămân despărțite după voia acestuia (a bărbatului), dar nu sunt supuse la altă pedeapsă decât numai în bani. Dar și fetele care sunt ademenite și au fost dovedite în chip vădit sunt închise, dar după plata amenzii sunt iar slobozite. Cele însă care o fac așa boacănă și nu pot plăti ca cele de mai sus sunt așezate goale de-andoasele pe un măgar, a cărui coadă trebuie s-o țină cu mâna și plimbate prin tot orașul și toate ulițele și mai este uneori și bătută cu nuiiele de țigani și apoi izgonită. Ei nu au călău sau ajutor de călău, ci această slujbă o împlinesc orice țigan care pică atunci...” Nu avem date certe despre asemenea fapte povestite de călător, care putea

broda ușor pe această temă, probabil auzită de el de la alții.

Cei care făceau vrăji și farmece, precum și cei care apeleau la serviciile celor dintâi nu se pedepsau la noi prea drastic, ci exista doar interdicția de a se împărtași în biserică o anumită vreme. Astfel „vrăjitorul și acela ce varsă ceară sau plumb, cositoriu sau carele leagă bărbatul și muiera să nu se împreună sau va face vreun alt fel de vrăji, acela ani 20 să nu se cuminece”, iar cei „ce aduc vrăjitorii în casele lor să le scoată vrăji sau carii citesc stelele sau să învețe ceva ce nu știu, sau se duc la vrăjitori sau la vrăjitoare, aceia cinci ani să nu se pricețuiască [împărtașească]”.

De Paște, domnitorul ierta anumite pedepse sau hotăra micșorarea altora. În timpul mesei din ziua de Înviere, mitropolitul spunea „Tatăl nostru...”; când ajungea la ruga „Și ne iartă nouă greșalele noastre”, se oprea, iar logofătul Curții domnești citea lista celor care urma a fi iertați și acelora cărora li se reducea pedeapsa.

Tot Anton Maria del Chiaro ne povestește că, în timpul domniei lui Nicolae Mavrocordat, a murit soția acestuia, doamna Profira, la câteva zile după ce a născut, în vinerea înaintea duminicii Rusaliilor. Clopoțele din oraș au început să bată la aflarea tristei vești și „au fost deschise temnițele și sloboziți toți cei închiși, atât pentru pricini civile, cât și pentru crime”, deoarece „acest lucru se obișnuiește la moartea oricărei rude apropiate a domnului, pentru ca acești nenorociți să aibe prilejul să se roage la Dumnezeu pentru sufletul ei”. ■

Tortura cu apă, practică tot în Occident, care a fost întotdeauna mai „rafinată” în invenția unor măsuri punitive

Hitler la bordul pachetului

Hitler, alături de un Benito Mussolini și un Victor Emmanuel al III-lea, extrem de mândri de „jucăria” națională. Se povestește că văzând pachetului, Hitler și-ar fi întrebant, destul de înciudat, ministrul de Externe, pe Ribbentrop, dacă ăsta era, într-adevăr, vaporul care „l-a băut pe «Bremen» al nostru”?

Viața de lux și visul de aur nu aveau să dureze însă prea mult. La 11 mai 1940, cu o lună înainte ca Italia să declare război Franței și Angliei (10 iunie 1940), *Rex* a părăsit, pentru ultima oară, New York-ul. La 6 iunie ridica ancora din portul Genova, sub privirile

pline de tristețe ale primului său comandant, Tarabotto. De teamă să nu cadă pradă bombardierelor inamice, se hotărâse trimiterea spre țărmurile Adriaticii, la mijlocul lunii august ajungând la Trieste. Pe atunci încă se mai credea că războiul va fi unul de scurtă durată, iar, după o binemeritată revizie generală, *Rex* își va putea relua ruta de altădată.

Din păcate, destinul a hotărât altfel: în septembrie 1943, după ocuparea Italiei de Nord de către germani, pachetului se mai afla încă în dana cu numărul șase a portului de la Marea Adria-

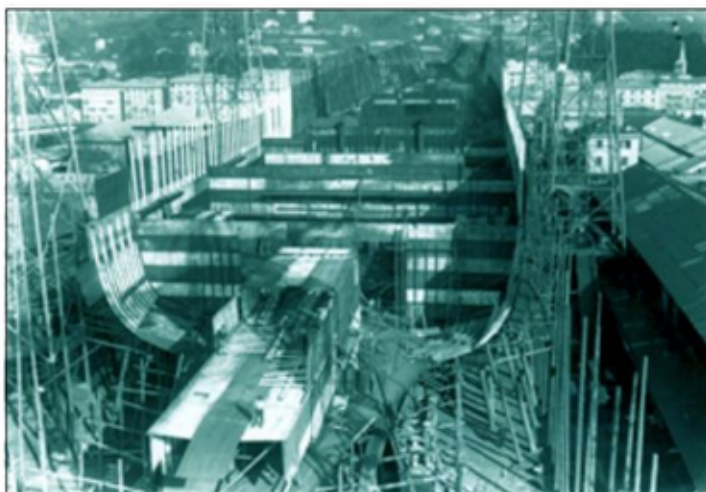
tică. Acolo a devenit victimă sigură în fața soldaților națiști. Mai întâi au dispărut toate obiectele de valoare și apoi a fost transformat în bordel de campanie pentru soldații Wehrmachtului și ofițerii S.S. de la lagărul de exterminare din Risiera di San Sabba.

La 5 septembrie 1944, comandantul german local a decis transferarea lui *Rex* mai la sud, la Istria. Era doar umbra a ceea ce fusese steaua de odinioară. O escadrilă de bombardiere britanice l-a reperat imediat. A fost momentul în care Statul major al R.A.F. a decis distrugerea celui care fusese unul dintre cele mai importante simboluri fasciste. Atât de puternic a fost atacul, încât, după cum scria Ulderico Munzi, un jurnalist de la cunoscuta publicație *Corriere della Sera*, autor al unei lucrări dedicate istoriei impresionantului pachet (*Romanzo del Rex, un leggendario transatlantico*, Istoria lui *Rex*, un transatlantic legendar), văzându-i urmările, unul dintre piloții englezi ar fi declarat: „Am comis o crimă!”. ■

Căpitanul Francesco Tarabotto primind „Panglica albastră”

„Panglica albastră” – de fapt, un glob terestru din argint masiv, pe care erau gravate, succesiv, numele navelor ce realizau cel mai scurt timp în traversarea Oceanului Atlantic, între Europa și America, a fost acordată pentru prima oară în 1838 vaporului britanic *Sirius*, care a traversat Oceanul în 18 zile, 14 ore, 22 minute, cu o viteză medie de 8,03 noduri pe oră.

Pachebotul în construcție

Călătorii puteau să-și cheltuiască banii și prin numeroasele magazine și, în special, doamnele la coafor. *Rex* își avea și propria tipografie, dotată cu trei mașini de imprimat, de unde ieșeau edițiile unei publicații, intitulată *Le notizie di mare* (Știrile mării).

Un adevărat oraș pe ape, cu un echipaj ce număra 870 de membri – 59 ofițeri, 258 marinari, 90 bucătari, 450 camerești, personal medical (opt oameni), telefoniști și telegrafisti. Ei erau la dispoziția a 2.032 de pasageri, împărțiți, în funcție de statutul social și de suma pe care preconizau să o risipească la bordul pachebotului: 378 la prima și, respectiv, la clasa specială; 866 – la clasa a treia și 41 la clasa turistică. Nu exista clasa a doua, căci, conform gândirii constructorilor, nimeni nu ar fi vrut să călătorească acolo – ori la prima, ori la a treia... Compromis nu putea să fie!

Cea mai luxoasă era, de departe, prima clasă, unde puteai închiria chiar și apartamente, compuse dintr-un dormitor uriaș, o baie, o cameră de zi și un balcon privat. Vastele săli comune erau

decorate în marmură, lemn sau cu elegante tapiserii.

Iar, pentru a exploata cel mai bine ideea de „Rivieră plutitoare”, piscinele exterioare erau înconjurate de nisip natural, umbreluțe multicolore și relaxante șezlonguri. Și, pentru ca toate acestea să fie și... utilizabile, compania italiană a închiriat o licență de transport pe o rută aflată mai spre sud, unde predominau temperaturile mai ridicate.

La 27 septembrie 1932, *Rex* pleca din portul genovez spre New York. Din păcate, traversarea pentru cei 1.872 de pasageri nu s-a derulat deloc așa cum fusese prevăzută. Graba de a termina pachebotul făcuse ca unele lucrări de finisaj tehnic să nu fie puse bine la punct. Și, astfel, în dreptul strâmtorii Gibraltar, echipajul s-a confruntat cu o defecțiune la un turbogenerator. O acostare neprevăzută de trei zile a fost necesară pentru remedierea problemei de la motoare. Perioadă în care o parte dintre pasageri a decis să părăsească vaporul, luând o altă rută spre New York, prin Germania, la bordul pachebotului *Europa*. Neinspirată alegere, deoarece *Rex* a reușit, până la urmă, să

atingă, cu o întârziere de 6 zile, la 7 octombrie, punctul terminus al călătoriei, dar înaintea *Europei*!

Vara anului următor avea să aducă uitarea peste neplăcerea primei călătorii. Comandantul pachebotului *Rex*, Francesco Tarabotto, reușea cea mai rapidă traversare a Oceanului, în patru zile, 13 ore și 58 minute. Impresionantul vapor obținea, cu o viteză medie de 28,92 noduri pe oră, „Panglica albastră”, trofeul instituit de compania britanică Cunard White Star Line cu aproape un secol în urmă, smulgând supremația mărilor de la germani. În culmea fericirii, Mussolini i-a întâmpinat personal, în piața Venezia din Roma, pe „eroii Atlanticului”, în fruntea unei mulțimi în delir.

Invidia lui Hitler

Ruta aleasă Genova-Cannes-New York i-a asigurat o reușită comercială la care niciun pachebot italian nu visase până atunci. De-a lungul anilor '30, *Rex* devenise unul dintre cele mai strălucitoare simboluri ale regimului fascist. Luxul a atras, rând pe rând, vedetele timpului: renumiți scriitori sau dirijori, precum Luigi Pirandello sau Arturo Toscanini, sportivi sau staruri ale marelui ecran: campionul mondial la box Primo Carnera (1906-1967), Shirley Temple, Gloria Swanson, Clark Gable sau diva de naționalitate italiană Isa Miranda (1905-1982). O asemenea strălucitoare societate nu putea să nu fie atent urmărită de „ochii și urechile regimului”; zeci de agenți ai poliției politice secrete mussoliniene, OVRA, urcau la bord sub acoperire, cu ocazia diferitelor serate maritime.

La 5 mai 1938, *Rex* avea să îl primească pe însuși Adolf

Dušan Simovici, la Londra, în 1942

tuit terenuri pentru cimitire militare. Noi nu-i cerem decât să ne restituie ceea ce a fost al nostru“.

O notă cuprinzând aspecte din acest raport a fost remisă, la 12 noiembrie 1940, și generalului Ion Antonescu, acesta punând rezoluția: „d.lui ministru Sturdza [Mihail, ministrul de Externe al României] pt. a urmări această problemă și a căuta să obțină soluționarea ei normală“.

Rezoluția a fost transmisă, prin telegrama Ministerului de Externe de la București nr. 73.096, din 15 noiembrie 1940, către Victor Cădere, la Belgrad, pentru ca Ambasada țării noastre „să intervină din nou cu toată insistența pe lângă guvernul iugoslav pentru restituirea cimitirului românesc din Bitolja“, deoarece aici este intenția de a se aduna „osemintele tuturor ostașilor noștri căzuți în Macedonia“.

În pofida insistențelor demersuri ale autorităților române, de protejare a drepturilor și intereselor aromânilor (românilor) din Macedonia iugoslavă, Belgradul a refuzat

în continuare să dea un răspuns favorabil și, mai mult, a creat un climat de puternică presiune psihologică asupra comunității aromâne (române).

Astfel, potrivit raportului Consulatului României din Skoplje, cu nr. 1.126 din 7 decembrie 1940, adresat Ministerului Educației din București, se pomenea de comportamentul total inadecvat, jignitor și ofensator al clerului sârb cu prilejul decesului parohului bisericii românești din Bitolja, preotul român Gheorghe Cosmescu. „Familia a intervenit totodată ca funeraliile să fie oficiate la Biserica Română, al cărei slujitor fusese preotul Cosmescu ani înde-

lungați. Preoții sârbi au răspuns cu aroganță că nu se poate sluji în acea biserică, deoarece sunt câteva geamuri sparte din timpul bombardamentului Bitoljei [din Primul Război Mondial!], și, pe de altă parte, că trebuie să se știe cine este stăpânul acestei biserici.

Atitudinea aceasta a fost păstrată și în ziua înmormântării, când întreaga populație adunată la casa defunctului a cerut ca slujba religioasă să fie făcută la Biserica Română. În fața refuzului clerului sârb, cortegiul funerar s-a îndreptat spre cimitirul românesc, în capela căruia a avut loc slujba înmormântării“.

În fața acestor piedici, Ministerul român al Educației a identificat o nouă soluție. Potrivit adresei nr. 259.459, din 30 decembrie 1940, adresată

Pe fundalul luptelor ce zguduiau regiunea în plin război mondial, autoritățile române au încercat să contabilizeze proprietățile aromânilor (românilor). Raportul nr. 763/1. F, din 1942, cuprinde o asemenea listă de imobile cu destinație educațională laică și ecleziastică. Apar, astfel, informații cu privire la situația din localități precum: Skoplje, Bitolja, Crușova, Gopeș, Coceane, Muloviște, Veles, Perlepe (Prilep), Magarova, Ohrida. Cu

Biserica Românească din Crușova

atât mai interesante, cu cât chiar raportorii pomenește de greutatea găsirii unor surse veridice. „Acestea sunt informațiile ce am putut aduna până acum, și numai cu mare greutate, deoarece majoritatea bătrâ-

Continuăm prezentarea situației aromânilor (românilor) din Macedonia iugoslavă, din perioada interbelică. Venirea la putere a generalului Antonescu, în septembrie 1940, a

*Români macedoneni înarmați
pentru a se apăra contra bandelor grecești*

determinat o preocupare sporită pentru soarta aromânilor (românilor), fără însă ca rezultatele concrete să fie cu mult mai importante decât ceea ce se obținuse până atunci.

SPRIJIN ROMÂNESC PENTRU AROMÂNII (ROMÂNII) DIN MACEDONIA IUGOSLAVĂ

Dr. ION GABRIEL ANDREI

La 29 octombrie 1940, prin adresa nr. 34.104, Marele Stat Major al Armatei Române, Secția a II-a, Biroul Legături Externe, înainta Secretariatului General al Ministerului Apărării Naționale raportul nr. 2.613 din 21 octombrie 1940, al atașatului militar al țării noastre de la Belgrad, referitor la confiscarea cimitirului, bisericii și liceului românesc din Bitolja.

Rămân doar crucile...

Se preciza că, în urma vizitei întreprinse la 18-20 octombrie 1940, la Skoplje și Bitolja, și a contactelor cu trimișii români din aceste localități, a rezultat că „cimitirul, deși

proprietate a comunității românești din Bitolja, a fost pur și simplu confiscat în mod samavolnic de către autoritățile eclesiastice locale [sârbești], care au alungat paznicul român și au schimbat inscripția de la poartă, scrisă în românește, cu o alta scrisă în limba iugoslavă [sic!]. N-au putut schimba însă pietrele de pe mormintele românilor macedoneni înmormântați acolo, între care și fostul inspector școlar [trimis de autoritățile de la București, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru a organiza învățământul în limba română, cu fonduri de la bugetul României, pentru românii din Macedonia] Apostol Mărgărit și care constituie cea mai pu-

ternică dovadă a drepturilor noastre de proprietate.

Cimitirul nu a fost confiscat pentru folosința populației iugoslave din Bitolja, care are un cimitir suficient de mare, ci pur și simplu din spirit de șicană.

Circa un sfert din suprafața cimitirului [românesc] este ocupată, restul fiind disponibil. Există deci toate posibilitățile de folosire a acestei suprafețe libere pentru amenajarea unui cimitir militar [românesc] și ridicarea unui modest monument pentru soldații noștri risipiți în cimitire streine sau îngropați în plin câmp.

Situația era cu atât mai aparte, cu cât „statul iugoslav a cedat altor state în mod gra-

iugoslave, a cimitirului și bisericei constituie o vădită încălcare de drepturi”.

La 6 aprilie 1941, forțele Axei și aliații ei, cu excepția României, au atacat și, în câteva zile, ocupat Iugoslavia, ca răspuns la puciul sârb al generalului Dušan Simovici, din 27 martie 1941, orchestrat de Marea Britanie, prin care fusese răsturnat guvernul lui Dragișa Cvetkovici. Alături de acesta din urmă, ministrul de Externe, aromânul (românul) Aleksandar Cincar Markovici, semnase la Viena, la 25 martie 1941, aderarea statului iugoslav la Pactul Tripartit.

Astfel, teritoriul Macedoniei iugoslave a fost împărțit între Bulgaria, care prelua zonele estice și centrale, cu marea majoritate a comunităților aromâne (române), și Albania, aflată sub ocupația Italiei și care obținea partea

vestică, pe aliniamentul Tetovo-Gostivar-Debar-Struga, doar în cel din urmă oraș găsindu-se o grupare aromână (română) deosebit de semnificativă numeric.

Prin urmare, Bitolja, ca și Skoplje, se găsea sub controlul administrației militare și civile bulgare, Sofia „remarcându-se” imediat prin copierea practicilor ostile ale Belgradului la adresa aromânilor (românilor).

Angajamente neonorate

În aceste circumstanțe dificile, personalul diplomatic al României din Macedonia a dat dovadă de un deosebit curaj și hotărâre în acțiunea de protejare a intereselor localnicilor aromâni (români). Astfel, prin raportul nr. 395/1 F din 27 aprilie 1941, adresat de consulul României de la Skoplje, Emil Oprișanu, către generalul Ion Antonescu, se evidențiază determinarea de care dăduse dovadă „dr. Simion Berberi consulul nostru la Bitolja pentru sal-

Bombe incendiare aruncate de aviația germană asupra Belgradului

varea proprietăților noastre de la distrugere și de la jefuire în primele zile ale ocupării orașului. Dl. dr. Berberi a re-luat imediat în stăpânire biserica, liceul și cimitirul nostru, arborând pavilionul românesc la liceu și punând tăblițe la biserică și cimitir prin care se arăta că acestea sunt proprietăți ale statului român.

Grație intervențiunii d-lui dr. Berberi, liceul nu a fost ocupat de trupele germane, iar biserica și cimitirul sunt acum în îngrijirea personalului nostru”.

Se impunea însă reluarea în posesie, de către oficiile consulare române din zonă, a actelor de proprietate asupra imobilelor folosite de aromâni (români) în activitățile culturale-bisericești. Astfel, prin raportul nr. 1.249/1. F, din 3 decembrie 1941, consulul Oprișanu îl informa pe ministrul de Externe Mihai Antonescu de o posibilă soluționare a cazului proprietăților românești din Bitolja, fapt pentru care „am onoarea a Vă ruga să binevoiți a dispune ca Legațiunea noastră din Belgrad să facă demersuri pe lângă Mi-

Dragișa Cvetkovici și prințul Paul, regentul Iugoslaviei

Ministerului de Externe, „clarificarea situației comunității române din Macedonia iugoslavă s-ar putea face din inițiativa românilor de acolo, a căror comunitate până azi nu este recunoscută legal. Această inițiativă ar urma să fie sprijinită pe cale diplomatică de guvernul român, prin Legația de la Belgrad”.

Un alt stăpân, aceleași obiceiuri

Contextul politico-militar din Balcani devenea tot mai complex, odată cu aderarea Bulgariei (stat care revendica Macedonia iugoslavă pe baza iluzoriului vis al Bulgariei Mari de la San Stefano, din 1878), la 1 martie 1941, la Pactul Tripartit germano-italiano-japonez. De asemenea,

în perspectiva iminentă a unui gest similar din partea Iugoslaviei, Adolf Hitler promisesse autorităților de la Belgrad întreaga Macedonia grecească, inclusiv orașul-port Salonic, în schimbul unei neutralități binevoitoare față de invadarea de către Wehrmacht a regatului elen.

În acel moment deosebit de tensionat, la 4 martie 1941, Consiliul Juridic al Ministerului de Externe al României, prin semnăturile lui Em. Pantazi, A. Juvara și D. Corbescu, emitea avizul nr. 58, prin care se stipula: „dreptul de proprietate asupra cimitirului și bisericii nu poate fi contestat comunității naționale române din Bitolja, a cărei personalitate juridică, recunoscută încă din timpul dominației turcești, rezultă dintr-o îndelungată tolerare, anexiunea

Apostol Mărgărit

Macedoniei neaducând nicio schimbare sub acest raport.

Recunoașterea existenței juridice a comunității implică exercițiul funcțiilor de cult, care alcătuiesc obiectul acesteia, așa încât luarea în stăpânire, de către autoritățile

nilor cari cunoșteau istoricul proprietăților noastre din Macedonia sau au murit, sau au plecat în țară [în România]”.

Uneori, se intră și în amănunte, oferindu-se informații cu privire la istoricul proprietăților. Este și cazul localității Crușova, leagănul revoltei antiotomane din „Ziua Sf. Ilie” a aromânilor (românilor) conduși de Pitu Guli, din 1903. Se specifică existența „bisericii cu hramul «Sf. Ioan Botezătorul», construită de comunitatea [a]română, în 1896, cu banii statului român”.

„Actele de proprietate turcești erau întocmite pe numele românilor Cionescu, Tașcu Bongu, Tih. Bendu și Pitu Petrașincu. Nu există pentru biserică acte de proprietate iugoslave. Clădirea are nevoie de reparații urgente la acoperiș. Biserica este închisă și nu se slujește într-însa. Una din chei se găsește la acest consulat, iar cealaltă era în păstrarea proto-popului sârb din Crușova. Inventarul bisericii a fost transmis ministerului prin intermediul Legațiunii noastre din Belgrad în anul 1938. Odoarele și veșmintele au fost închise într-un dulap cu lacăt ale cărui chei se află la Consulatul [României].

Școala de jos a fost cumpărată în 1906 sau 1907, prin intermediul comunității noastre, de la românul Constantin Martin. Actele de proprietate turcești erau întocmite pe numele românilor: Cionescu, Tașcu Bongu, Tih. Bendu și Pitu Petrașincu. Nu există noi acte de proprietate iugoslave. Școala a fost ocupată de sârbi după [Primul] Războiul Mondial și întrebuințată ca școală primară. A fost găsită și utilizată ca atare de bulgari în anul 1941. A fost distrusă de incendiu în anul 1941.

Școala de sus a fost cumpărată la 26 aprilie 1908, prin intermediul comunității române, de la d-na Zaharia Hagi Bușa. Actul de vânzare există în original la acest Oficiu [...] Cu toate că vânzătoarea primise de la casieria comunității suma de 230 lire otomane-aur, prețul convenit prin actul de vânzare, vedem că d-na Z. Hagi Bușa donează același imobil prin 1920-1930 societății «Curia» din Belgrad (soc.[ietate] de binefacere a crușovenilor din Iugoslavia).

Imobilul este în bună stare și era închiriat administrațiunii financiare sârbe. Acum este luat în stăpânire de autoritățile bulgare.”

Natalia, soția, și scena prăbușirii poetului, în timpul duelului

A.S. PUȘKIN ARUNCĂ MĂNUȘA SORTII

FLORENTINA DOLGHIN

„Sunt lovit... Așteptați... Simt în mine destulă putere ca să trag o dată...” Vorbe spuse cu 175 de ani în urmă, la 29 ianuarie/8 februarie 1837, lângă Râușorul Negru, de la marginea Petersburgului. Cuvinte fără urmă de rimă, rostite de altfel în limba franceză, dar care vorbesc mai mult despre personalitatea autorului lor, poetul național al Rusiei, Aleksandr Sergheevici Pușkin, decât întreaga lui moștenire literară.

Memoria istorică a păstrat cu detalii schimbul de focuri dintre Pușkin și Georges Charles de Hekkeren D'Anthès (*Magazin istoric*, nr. 1/1976), locotenent în cavaleria de gardă: poziția fiecăruia, cum era îmbrăcat și cum a tras, cu ce tip de pistol, ce au spus apoi participanții la duel. În societatea Petersburgului, circulau de ceva timp zvonuri despre o presupusă legătură de dragoste între frumoasa Nata-

lia, soția poetului, și Georges D'Anthès, ceea ce condusese la aruncarea mănuii de către soț, prin propoziția adesea rostită în epocă: „Ne vedem la barieră!”

De fapt, comentează un contemporan, Pușkin nu a avut un motiv temeinic de a-l provoca la duel pe D'Anthès. Inima lui era foarte chinată. El singur a vrut să-și riște viața, ca să termine cu ea dintr-o împușcătură sau să o

reînceapă. Iar contele Vladimir Sollogub, bunul prieten al poetului, scria mai târziu că în ultimul an de viață Pușkin parcă își căutase moartea.

Poate mai degrabă soarta, nu moartea, scrie un cercetător într-un număr recent al publicației *Argumente i fakti*. Ceva ce simțea el că îi era scris, prezis. „O, un cap bun, important, nu ești un oarecare – îi spusese nemțoaica Kirchhof, o ghicitoare în cafea, la care

Pitu Guli

nisterul sârb al Justiției pentru obținerea actelor de proprietate în chestiune, cari trebuie să fie date înainte de 6 aprilie 1941”.

Pericolul venea acum din partea noilor autorități bulgare, care încercau, la rândul lor, prin orice mijloace, depozitarea conaționalilor noștri de simbolurile care le mențineau conștiința etnică românească.

Astfel, conform copiei de pe adresa Consulatului român din Skoplie, nr. 1.189/1. H., din 1941, se preciza: „Arhiepiscopul bulgar din acel oraș ar fi oferit consulatului să numească un preot bulgar la biserica română. Încercarea aceasta nu este decât primul pas în vederea intrării în stăpânire a Bisericii noastre, întrucât după cum au procedat și autoritățile eclesiastice sârbe în 1938”.

Pentru protejarea imobilelor românești din Bitolja, folosite de aromâni (români), s-a decis recurgerea la unele soluții de compromis care să evite eventuale represalii sau atitudini de blocaj din partea

forțelor de ocupație bulgare. Adresa Ministerului Culturii Naționale și al Cultelor, nr. 58.130, din 20 martie 1942, autoriza „d-nei Tinca Belimace [aromâncă] din Bitolja, de a locui, în mod gratuit, în schimbul pazei localului și bunei sale întrețineri, în casa parohială aflată în curtea fostului liceu românesc din acea localitate. Această favoare se acordă în mod provizoriu d-nei Tinca Belimace, până la sosirea unui preot român la Bitolja, când va fi obligată să evacueze localul.”

Dacă atitudinea ostilă față de românismul din Macedonia poate fi explicată în cazul Bulgariei, în schimb pentru practicile antiromânești ale Iugoslaviei (Serbiei) și Greciei, state aliate în cadrul Înțelegerii Balcanice (și al Miciei Înțelegeri, în cazul Belgradului), nu poate fi găsit nici măcar un pretext.

Statele creștine care au împărțit Macedonia, în urma războaielor balcanice din 1912-1913, nu au acceptat să-și respecte promisiunile făcute

prin schimbul de scrisori cu România, din 1913, prin care se angajau să acorde românilor de pe teritoriile lor drepturi similare cu cele pe care le obținuseră de la Imperiul Otoman (confirmate prin iradeaua sultanului Abdul Hamid, din 22 mai 1905 – *Magazin istoric*, nr. 9/2006).

România i-a sprijinit cât a putut pe aromânii (românii) din Macedonia, însă nu ar fi putut să determine Iugoslavia, Bulgaria sau Grecia să satisfacă toate cererile, deplin justificate, ale aromânilor (românilor), decât pe calea armelor.

Și, astfel, s-a considerat ca o soluție viabilă primirea refugiaților aromâni (români) confrunțați cu măsurile de expropriere și confiscări de bunuri imobiliare din partea Iugoslaviei, Bulgariei și Greciei. Decizia de a se refugia în țara noastră a condus la așezarea lor în Cadrilater (Dobrogea de Sud), regiune transformată, astfel, prin eforturile acestor români, într-o adevărată grădiniță și oază de progres și civilizație. ■

Știința în cuvinte potrivite
cu Corina Negrea și Dan Manolache
luni-vineri de la 13.15

voi omorî, voi putea începe o viață nouă și fără frământări [...] Am convingerea că sunt predestinat să-mi regăsesc fericirea numai prin moartea lui D'Anthès" (citatul provine dintr-un volum a cărui autenticitate este contestată, *Însemnările de taină ale lui A.S. Pușkin, 1836-1837*).

În ajunul duelului poetul a amanetat în grabă argintul familiei și cu acei bani și-a cumpărat pistolete din „Magazinul militar“, de pe Nevski Prospekt nr. 13. După ce a ieșit din casă, și-a dat seama că și-a uitat șuba și... s-a întors după ea, ceea ce nu făcea de obicei. Un asemenea gest ar fi fost pentru el un semn rău, cu încălcătură negativă. Niciodată nu se întorcea după un obiect uitat; porunca să se deshame caii și gata.

Pușkin se trăgea dintr-o veche familie boierească. Mama lui, Nadejda Osipovna, era nepoata „harapului lui Petru cel Mare“, se spunea, Abram Petrovici Hanibal, iar acesta era fiul unui mic prinț abisinian ajuns ostatic la Istanbul și adus de acolo de ambasadorul Rusiei. Petru I l-a botezat și i-a dat o educație militară, așa încât el a murit ca general al armatei țarului. Chipul poetului păstra trăsăturile străbunicului: păr creț, față oacheșă, buze cărnoase. În general, în biografiile sale se insistă pe linia maternă și se uită că pe linie paternă Aleksandr Sergheevici Pușkin provenea dintr-o familie de vază, educată, cu rădăcini nemțești. Oare nu de aici și modul lui de comportare, pe care prietenul său, poetul Viazemski, îl descria astfel: „În viața de zi cu zi Pușkin era o natură răzbuțătoare și nu numai față de cei răuvoitori cu el, ci și față de străini și

Aleksandr Sergheevici Pușkin,
poetul național al Rusiei

chiar față de prieteni. Dacă cineva îi era dator, mai de vreme sau mai târziu Pușkin încasa acea datorie și o încasa cu vârf și îndesat. Ciupiturile pe care i le făceau, cu intenție sau fără, la el nu se cicatrizau ușor“. De altfel, a reușit să se răzbune și după moarte. Fiica lui D'Anthès și-a blestemat tatăl pentru a-l fi ucis pe cel mai mare poet rus și și-a pierdut mințile.

Ar fi de spus câteva cuvinte și despre acest tânăr francez, adept al Bourbonilor, venit la Petersburg în 1834, după răsturnarea acestora, în 1830. Datorită relațiilor sale, D'Anthès a fost admis încă de la început ca ofițer în cel mai distins dintre regimintele cavaleriei de gardă. Era înalt, frumos, cu niște ochi obraznici, puțin bulbucați, încrezut, vesel, spiritual, încât femeile și-l smulgeau una alteia. L-a plăcut și Pușkin. L-a invitat acasă, unde francezul s-a îndrăgostit de Natalia, care și ea i-a făcut ochi dulci. Așa încât în cercurile de la palat se vorbea despre poet ca despre un „încornorat“. Ba, la o serată, prințul

Dolgoruki, făcând cu ochiul spre D'Anthès, a ridicat în spatele lui Pușkin degetele în chip de coarne.

În noiembrie 1836 poetul a primit și o anonimă: „Marii cavaleri comandori și eroi ai ilustrului ordin al «încornoraților», în ședința lor plenară, sub președinția Marelui Maestru al Ordinului, Excelența Sa D.L. Nasîșkin, l-au ales în unanimitate pe Aleksandr Pușkin drept asistent al Marelui Maestru al Ordinului Încornoraților și istoriograf al Ordinului“. Astfel de scrisori au primit și alți cunoscuți ai lui Pușkin. Pamfletul fusese scris de prințul Dolgoruki, dar în spatele lui erau dușmani ai poetului din lumea mare, cei ironizați de scriitor în satirele sale.

Pușkin îl bănuia însă pe ministrul Olandei la Petersburg, Hekkeren, un desfrănat, care de altfel îl și înfiase pe D'Anthès cu mai bine de un an în urmă. Ambasadorul îl sfătuisese pe fiul său adoptiv să se căsătorească cu sora Nataliei Pușkina, Ekaterina Goncearova, ceea ce francezul a și făcut în luna ianuarie a anului fatidic pentru poet, dar curtea asiduă făcută Nataliei a continuat. Purtarea lui a devenit chiar provocatoare. Pușkin clocotea de furie, iar scrisori anonime primea mereu. Duelul devenise de neevitat. Poetul nu a mai văzut o altă ieșire. „Soarta mi se împlinește, scria el în *Însemnările de taină*, l-am provocat pe D'Anthès la duel. Oare se va adevăra precizarea pe care mi-a făcut-o nemțoaica, voi avea parte de moarte violentă, venită de la un blond? Simt forța destinului, văd cum mă ajunge, dar nu-l pot ocoli, dezonozarea este mai groaznică decât moartea“. ■

mersese când era foarte tânăr ca să-i citească viitorul. O să strălucești între contemporani, o să le fii idol, de două ori o să fii exilat și o să ai o viață lungă, dacă în al 37-lea an de viață nu ți se va întâmpla o nenorocire de la un cal alb sau de la un cap bălai”.

Pușkin n-avea de unde să știe atunci că la 37 de ani va trage în el blondul D'Anthès. Dar prezicerea i-a rămas în minte. La un moment dat și-a propus să plece în Polonia, care era în revoluție. Însă tot el a renunțat. „Mă va ucide acolo probabil una dintre căpeteniile răsculaților, Weisskopf, ceea ce în germană și înseamnă cap bălai”.

Poetul dădea o mare importanță prezicerilor, profețiilor, semnelor. Și chiar se lăsa condus de ele. Cel puțin o dată o superstiție l-a salvat de la o nenorocire. În 1825, când a murit împăratul Alexandru I, Pușkin a intenționat să plece din satul Mihailovskoe, unde era exilat, la Petersburg, la camaradul lui, poetul Kondratii Rîlev (1795-1826). Dar la Trigoriskoe, pe drum, un iepure a tăiat calea saniei. Semn rău! Pușkin a hotărât să se întoarcă, pentru a „tăia” semnul rău, și iar i-a apărut un iepure în calea saniei. În sfârșit, când lucrurile s-au liniștit, a vrut să pornească din nou la drum. Caii au fost înhamăți, sania pregătită și adusă la intrarea în conac. Dar abia atunci a aflat că sluga lui e la pat cu febră și, parcă într-odins, ca un făcut, a intrat pe poartă preotul locului. Alt semn rău. Pușkin s-a întors în casă. Nu se va mai duce la

● „Ne vedem la barieră! invitație la duel ● Și-a căutat moartea ● În al 37-lea an, calul alb sau capul bălai ● De ce nu a mai plecat în Polonia ● A amanetat argintul familiei ca să-și cumpere pistoale ● Strănepotul „harapului lui Petru cel Mare” ● Pe linie paternă, rădăcini germane ● Cine era D'Anthès ● Ironiile prințului Dolgoruki ● Forța destinului nu poate fi ocolită

Petersburg. „Iar dacă nu l-ar fi ascultat pe iepure – scrie filologul Vladimir Dal –, ar fi ajuns la Petersburg seara, la 13 decembrie 1825, s-ar fi oprit la tovarășul lui, care avea să-și încheie activitatea literară a doua zi”, pentru că a doua zi a avut loc răscoala decembrieștilor (*Magazin istoric*, nr. 11, 12/1984). Rîlev a participat, ca unul dintre cei cinci lideri ai ei (cine știe dacă nu și Pușkin ar fi mers în Piața Senatului?), toți executați în Fortăreața Petru și Pavel. Rîlev a fost spânzurat șase luni mai târziu, la 13/25 iulie 1826.

„Ce puteam face? Așa mi-a fost scris. M-am născut într-o zi nefericită”, spunea adesea

Pușkin, trimițând la un fel de „manus-cris fermecat”, pe care îl știa pe de rost și tare îi mai plăcea să îl citeze. Să-l cităm și noi: „Iar cine se naște într-una dintre aceste zile va cădea bolnav, va rătați fără căpătâi și orice va înfăptui nu-și va găsi fericirea. Aceste zile sunt trei din februarie, 1,

17, 18, și trei din mai, 1, 6, 26”. Or, Pușkin avusese nefericirea să se nască la 26 mai 1799, stil vechi. În ce privește luna februarie, poetul era deja avertizat că „va primi moartea prin soție”, își va aminti mai târziu: „Sunt singurul vinovat. Pur și simplu mi-a ieșit din cap, nu trebuia să mă cunun la 18 februarie! Mi-am dat seama exact în clipele când, împreună cu Natalia Nikolaevna, ne învârtam în Isaiia dănțuiește”. Atunci, la 18 februarie 1831, în timpul săvârșirii tainei, la schimbarea inelelor, cel al mirelui a căzut pe jos, apoi s-a stins lumânarea. Superstițios, poetul, deși vesel, bucuros în acea zi, a șoptit pälind: „Tot semn rele”. Biografia sa, între care Pavel Veresae, încă din anii '40 ai secolului trecut, menționează o scrisoare scrisă de el în ajunul nunții, în care spunea că este sortit să moară în duel.

Cu toate acestea, înaintea duelului fatal, Pușkin parcă și-a provocat soarta, sfidând toate semnele rele, de care până atunci ținuse cont. „Uneori am impresia că mi-am ieșit din minți. Indiferent la ce cuget, gândurile îmi zboară spre D'Anthès. Dacă îl

Rivalul, Georges D'Anthès

La Conferința de Pace de la Paris, de la stânga la dreapta:
Lucrețiu Pătrășcanu și Gh. Tătărescu

renunțarea la pretenții împotriva Germaniei, care se referă doar la angajamente din timpul războiului.

Una dintre cele două comunicări confundă, din păcate, A.P. cu Tratatul pentru Promovarea Raporturilor Economice între Germania și România, atribuindu-i și un nume neoficial: „Tratat de strângere a raporturilor economice...”. Tratatul la care se referă autorul textului *Solduri echivalente* cuprinde doar cinci articole și este un document cadru care, în articolul IV, precizează că pentru executarea tratatului, „plățile de efectuat de către Germania în România și invers se fac conform actualelor dispoziții generale ale Acordului de Plăți din 1936”.

Uimește faptul că autorii comunicărilor prezentate în cadrul dezbaterii din luna martie 2012, sub egida Consiliului de Administrație al B.N.R., a Secției de științe economice, juridice și sociologice a Academiei Române

și a grupului de cercetare din cadrul B.N.R., nu includ în analiza lor datele stipulate în tratat, precum ar fi în mod corect, data pendenței obligațiilor germane față de România la 8 mai 1945.

Este remarcabil faptul că ambii autori confirmă existența creanței asupra Germaniei la Casa de Compensare de aproximativ 1 miliard de mărci germane (RM; 57.963.620.156 lei) la sfârșitul anului 1944, fapt ce constituie un mare progres față de discreția remarcabilă a acestei instituții în ultimii doi ani. Cel mai mare succes al acestei dezbateri îl reprezintă faptul că totuși B.N.R. admite existența unei datorii în 1947 a Germaniei față de România de 14.261.908.79 lei, ce a fost considerată de autoritățile acelor timpuri ca fiind o „creanță nesigură asupra străinătății”. Autorii încearcă să explice că ar fi existat credite în valoare de 43.701.711,677 lei din partea Germaniei, care ar fi com-

pensat în mare parte soldul activ al României de la Casa de Compensare, până la aproximativ 25% din datoria inițială. Această diferență ar însemna că datoria estimată de mine la 19 miliarde de euro s-ar reduce după calculele B.N.R. la aproximativ cinci miliarde de euro în zilele noastre. Sub egida acestei concluzii stă și titlul celei de a doua comunicări, intitulată *Solduri echivalente*.

În mod concret ne interesează care a fost statutul creditelor acordate României de Germania, care, după explicația autorilor, ar fi redus o parte din disponibilul de la Berlin. În primul rând, nici Guvernul Federal nu a invocat acest argument în răspunsul la interpelarea din Bundestag din 2010. Argumentul părții germane viza data ratificării tratatului din 1939. Suma din ultimul extras de cont al Casei de Compensare care evidențiază un sold net de aproximativ un miliard RM nu a fost contestată și nici nu a fost citat Kirițescu.

Pe înțelesul cititorului: Banca Reglementelor Internaționale (B.R.I.) evidențiază în raportul de lucru al anului 1943, la pagina 163, că Germania încerca prin tot felul de tehnici financiare să reducă creșterea debitului României de la Berlin. O modalitate de a reduce datoria către România în anul 1943 explicată în raportul B.R.I. a fost de a obliga România să efectueze plăți din disponibilul de la Berlin pentru comenzi cu ani de zile în avans

CE AFLĂM DE LA BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN LEGĂTURĂ CU CREAȚELE?

Dr. RADU GOLBAN

23 mai 1949 - semnarea Legii de bază a R.F.G.

În numărul din luna aprilie al revistei Magazin istoric sunt publicate două articole scrise de dr. Brîndușa Costache, șefa serviciului Arhivă din B.N.R., și de prof. univ. dr. Victor Axenciuc în urma dezbaterii din luna martie 2012, sub egida Consi-

„Sovrompetrol” – o reclamă din anii '50

liului de Administrație al B.N.R., a Secției de științe economice, juridice și sociologice a Academiei Române și a grupului de cercetare din cadrul B.N.R., care au dezbătut problema stadiului relațiilor economice româno-germane de la sfârșitul celui de Al Doilea Război Mondial.

Doresc să mulțumesc celor doi cercetători pentru efortul lor de a găsi explicații la acest subiect de interes istorico-economic, mai ales că tematica reuniunii este de fapt un răspuns la întrebările directe și punctuale pe care le-am formulat către B.N.R. în scrisoarea publică din 22 februarie 2012 și la care nu am primit nici până acum un răspuns.

Surprinde faptul că ambii autori citează de nenumărate ori articolul 28 al Tratatului de Pace de la Paris (T.P.P.), însă fără să precizeze care este punctul esențial al acestui ar-

ticol din tratat, dacă România a renunțat sau nu la un drept dobândit înainte de 1 septembrie 1939. Dat fiind faptul că derularea plăților dintre Germania și România s-a făcut în baza Acordului de Plăți din 1936 (A.P.), acest acord nu cade sub incidența T.P.P., care prevede explicit că România nu renunță la pretenții rezultând din contracte și alte obligații anterioare datei de 1 septembrie 1939, precum și din drepturi dobândite înainte de aceeași dată. În următoarea propoziție citim că „această renunțare va fi considerată ca înglobând

creanțele...”. Adjectivul demonstrativ la începutul propoziției „această” se referă la propoziția precedentă, în care se explică condițiile renunțării. *Formularea aliniatului 4 din articolul 28 cu precizarea renunțării României la pretenții împotriva Germaniei și a fixării datei de 8 mai 1945 (ziua de armistițiu a Reichului) pentru scadența pretențiilor face ca lucrurile să fie cât se poate de clare.*

Efectele juridice ale A.P. din 1936 sunt, fără îndoială, drepturi și pretenții dobândite dinainte de 1 septembrie 1939 și ca urmare excluse de la

Filă din dosarul de la Ministerul de Finanțe al Guvernului cu situația soldurilor la 31 august 1944

statelor care au fost în război cu Germania (Franța, Grecia, Danemarca, Belgia etc.) sau al căror teritoriu a fost ocupat de Germania, sau state care în timpul acestui război nu au fost în relație conflictuală cu Germania, sau al căror teritoriu nu a fost ocupat de Germania (Elveția, Suedia, etc.) până la reglementarea definitivă a problemei reparațiilor.

În special trebuie subliniată incongruența formulării art. 5 T.D.E. referitor la disponibilul de pe conturile de compensare și la amânare până la o reglementare definitivă. În timp ce este menționat (alinat 2 și 3) clar disponibilul de pe conturile de compensare și cererile de reparații, formularea aliniatului 4 este nediferențiată, sunt mențio-

nată pretenții doar în general. Putem presupune din nemenționarea disponibilului de pe conturile de compensare din aliniatul 4 alături de definiția art. 5 „Pretenții care nu sunt acoperite de Tratat”, că R.F.G. nu a exclus în general prin T.D.E. lămuurirea disponibilul de pe conturile de compensare de la statele care au fost aliate cu Germania în Al Doilea Război Mondial și astfel în niciun caz nu a atribuit condițiilor T.D.E. plata soldurilor. Este incontestabil și faptul că R.F.G. preia în preambulul T.D.E. responsabilitatea pentru toate obligațiile și datoriile Reichului. Astfel a preluat responsabilitatea și față de România pentru disponibilul de pe conturile de compensare. Autorii nu țin cont de faptul că T.P.P., în ciuda formulării sale favorabile pentru soarta creanței României, nu a respectat regulile Păcii Westfalice de la 1648, obligând România, care se afla sub control interaliat, fără drepturi depline în exercitarea suveranității sale de stat, să semneze tratatul. Mai mult, în anul 1947, Germania nici măcar nu-și redobândise statalitatea (consti-

tuirea R.F.G. a avut loc la 23 mai 1949.)

În privința creanțelor, corroborarea articolului 26 cu articolul 28 al T.P.P. este problematică, deoarece articolul 26 nu reglementează obligația de plată a garanțiilor germane mai sus menționate către U.R.S.S. după război, precum sugerează autorii articolelor. Cititorul își poate forma singur o părere după lectura sumară a acestui articol (26): „România recunoaște că Uniunea Sovietică are dreptul la toate averile germane din România care au fost transferate Uniunii Sovietice de către Consiliul de Control pentru Germania și se obligă să ia toate măsurile necesare spre a înlesni asemenea transferuri”. Compensarea creanțelor cu garanții de export germane în această privință nu are susținere în literatura de specialitate și nu poate fi considerată „avere germană din România”.

Articolul 26 a pus baza înființării companiilor mixte româno-sovietice, cunoscute sub numele de SOVRON, care, prin transferarea activelor comerciale germane din România în contul U.R.S.S., au făcut ca România să plătească prin livrările de minereuri, produse agricole, țigări, alte produse petroliere etc., către U.R.S.S., dar și prin uzufructul muncii unei generații întregi de români, pentru despăgubirile germane de război, care s-au derulat până în anul 1956. ■

și proiecte din Germania (proiecte C.F.R. după război) sau să vândă României aur din banii blocați la Berlin. A prelua un aur pe care nici o altă țară nu-l accepta, fiind probabil aur din lagărele de concentrare naziste, era în România prezentat ca un succes al guvernului antonescian. O altă tehnică a Germaniei până în 1943 de reducere a creșterii debitului României de la Casa de Compensare de pe urma dezechilibrului în *clearing* a constat în livrări de armament din Germania către România, plătite prin „credite” ale guvernului german acordate industriei germane. Aceste credite sunt mai mult decât discutabile, deoarece B.R.I. le pune mereu între ghilimele. Cert este însă faptul că soldul României de la Casa de Compensare de la Berlin este, atât în evidența germană cât și în cea internațională, unul net, adică după scăderea acelor garanții de export ale Germaniei numite „credite”.

Precum se poate observa în bilanțul B.N.R. din 30 iunie 1944, datoria obișnuită asupra Germaniei crescuse la 545 milioane RM; neobișnuită a fost creșterea datoriei pe contul intermediar de la cinci milioane RM în decembrie 1943 la peste 330 milioane de RM. Întreaga datorie crescuse așadar în șase luni de la 500 de milioane la aproape 900 de milioane RM.

Argumentarea forțată a acelor doi autori nu poate fi confirmată nici de Tratatul Datoriilor Externe ale Germaniei din 1953 (T.D.E.), care, în articolul 5, lămurește în mod concret și fără tăgadă statutul debitelor la Casa de Compensare după Armistițiul de la 8 mai 1945, ca fiind o categorie de obligații materiale aparte ale Germaniei, pe lângă: a) reluarea plății datoriilor din Primul Război Mondial; b) despăgubirile de război din cel de Al Doilea Război Mondial; c) compensarea biletelor de tre-

zorerie germane (banii de ocupație pentru finanțarea și aprovizionarea trupelor germane).

Soldul publicat de B.R.I. este datorat în urma deducerii acestor artificii financiare – numite credite – și reprezintă vârful descoperit al relației de *clearing* româno-german. Unul dintre autori presupune că „din cauza alianței cu Germania hitleristă, creanțele României ar avea o altă soartă decât creanțele altor state, de pildă ale Elveției”. Analiza T.D.E. din 1953 nu confirmă această supoziție. Problema germană a datoriilor externe și a reparațiilor față de statele blocului estic, care au fost aliatele Germaniei în Al Doilea Război Mondial, este reglementată la art. 5, aliniat 4 al T.D.E. (Helmut Rumpf, *Die deutsche Frage und die Reparation, Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, nr. 33, 1973, prop. 351). R.F.G. nu este partener al T.P.A., dar R.F.G. este legat de acesta prin art. 5, aliniat 4 al T.D.E. Aici se pare că a scăpat aprecierii aprofundate a Guvernului federal faptul că art. 5, aliniatul 4 nu are efect prorogativ până la reglementarea finală a cererilor din conturile de compensare analog art. 5 aliniat 2 și 3. Art. 5 reglementează cererile care nu sunt acoperite de Tratat și menționează în primele patru aliniate grupele de țări. Doar la aliniatul 2 și 3 este amânată o verificare a cererilor provenite din Al Doilea Război Mondial, inclusiv a soldului pozitiv care aparține

Vizita unei delegații din U.R.S.S. la Sovrom Reșița

Stânga: pistol occidental cu cremene, cu patru țevi, din a doua jumătate a secolului al XVII-lea (colecția Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”); revolver Colt Walker; pe fundal: cutia în care i-a fost oferit lui Nicolae Ceaușescu revolverul din seria ocazională de centenarul modelului 1873, în decembrie 1973. (colecția Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I”)

REVOLVERELE LUI SAMUEL COLT

IOAN I. SCAFES

Prima armă cu repetiție modernă a fost revolverul Colt Paterson, apărut în S.U.A., în 1835. În ciuda părerii cvasigenerale, arma pe care Samuel Colt a brevetat-o abia la 25 februarie 1836, nu era primul revolver din lume, ci doar adaptarea modernă, la standardele tehnice ale epocii, a unei invenții din anul 1818, înregistrată în Marea Britanie de Elisha Haydon Collier, armurier din Boston.

Până la Collier, activitatea armurierilor a vizat în special îmbunătățirea procesului de producție a armelor și crearea de noi sisteme de declanșare a focului. Deoarece nivelul scăzut al tehnologiei nu a permis mult timp fabricarea unei muniții complete, care să încorporeze încărcătura de propulsie, capsă detonantă și glonțul, modalitatea de încărcare a armelor de foc a rămas aproape 500 de ani aceeași, pe la gura țevii. Ca urmare, cu toate perfecționările constructive, cadența armelor a rămas scăzută, fapt ce le diminua semnificativ eficiența.

Unii armurieri au încercat să depășească inconvenientul prin mărirea numărului de țevi ale armelor de foc. Ideea, concretizată încă din veacul al XV-lea, prin construcția variantelor portative ale *tunurilor-organă*, a cunoscut cea mai spectaculoasă reprezentare începând cu secolul al XVII-lea, prin pistoalele cu țevi multiple, fixate în jurul unui ax central. Acest sistem – produs apoi în toate variantele de dare a focului – funcționa prin rotirea manuală (apoi mecanică), mișcare ce plasa următoarea țeavă încărcată în dreptul percutorului, pregătind o nouă tragere. Pistoalele cu țevi multiple erau,

CAPTOR

13

1786. Lady Elisabeth Craven, o călătoare britanică prin Țara Românească, notează în însemnările sale că „se întâmpla des ca un țăran călare pe un cal arătos, mai având în spate și un sac cu făină, să fie dat jos de pe cal într-o clipă și să i se lase un cal obosit, iar calul său odihnit să fie înhamat la trăsura mea [...] Eu voiam cel puțin să i se dea ceva bani omului și să i se explice toată treaba“. Mai mulți călători străini remarcă nedumeriți privilegiul domnesc al olăcăritului, potrivit căruia domnii își exercitau autoritatea asupra tuturor mijloacelor de transport în țară.

14

1891. Sărbătorind veseli ziua națională a Franței, locuitorii orașului Papeete din insula Tahiti observă un pictor, Paul Gauguin (1848-1903), care îi oprește pe localnici să le facă portretele. Lumea crede că, intrând atât de ușor în discuție cu aborigenii, nu poate fi cine știe ce artist, ci un oarecare, căutându-și de lucru. Gauguin este interesat de familii simple, cum este și cea a tâmplarului britanic Thomas Bambridge. Acesta are 22 de copii și ar vrea nespun ca pictorul să-i facă portretul fiicei sale Suzanna, o femeie corpolentă cam la 40 de ani. Gauguin o pictează, în maniera lui realistă, insistând pe nuanțe de negru și roșu, ceea ce îl supără tare pe tâmplar, care nu concepe că așa arată mult iubita sa fiică. Drept care consideră că este o caricatură, nu un tablou, și o duce în grajdul casei. Acolo unde a și fost găsită după moartea lui Gauguin. Apoi „Suzanna“ ajunge în Muzeul regal de artă contemporană de la Bruxelles.

21

1790. După un război de doi ani, se încheie pacea de la Werelă între Rusia și Suedia. Când amiralul Vasili Ciceagov, autorul multor victorii pe mare împotriva suedezilor, revine la Petersburg, țarina Ecaterina își exprimă dorința să îl întâlnească. Vrea să îl întrebe cum a decurs conflictul. Ciceagov n-a prea frecventat societatea Capitalei, se cam teme de primirea la țarină, mai ales că are obiceiul să se înflăcăreze și să rostească vorbe cam slobode. Intrat la împărăteasă, la început se comportă timid, apoi se înfierbântă tot mai tare și, când ajunge la punctul culminant al poveștii, strigă de-a binelea, uitând unde se află: „M-au... Dar și eu i-am...“ Apoi se întunecă, își cere iertare, la care Ecaterina îl liniștește: „Nu face nimic, Vasili Iakovlevici, continuați, oricum nu înțeleg termenii dv. marinărești“.

22

1936. La Expoziția Suprarealistă Internațională de la Londra excentricul Salvador Dali își face apariția, spre surprinderea generală, într-un costum de scafandru. Întrebat despre adâncimea la care se va scufunda artistul, lordul Berners, care s-a ocupat de comandarea costumului, răspunde: „Senior Dali se va scufunda în adâncimea conștiinței sale și va reveni foarte repede de acolo“. În ziua conferinței, mecanicul, punându-i casca, îi închide aerul, încât artistul simte că nu mai poate respira. Gala, soția lui Dali, împreună cu un prieten, încearcă disperați să-i scoată casca (mecanicul a dispărut pe undeva), introduc un tac de biliard între cască și corpul costumului, ca să permită aerului să intre, nu reușesc, iau un ciocan, lovesc cu el, gata-gata să-i spargă capul lui Dali, în fine izbutesc să îi dea aer. Spectatorii, obișnuiți cu excentricitățile artistului, aplaudă frenetic.

25

1830. La Paris dinastia Bourbonilor este în mare pericol. Urmează „cele trei zile glorioase“ ale Revoluției din iulie. Carol al X-lea, aflat la Saint-Cloud, abdică. Chiar în momentul semnăturii regale, începe, o ploaie torențială cu fulgere și tunete. La un trăsnet, Carol tresare și pătează foaia cu cerneală. Câteva zile mai târziu, un bogat fabricant din orașul renan Barmen citește presa pariziană și exclamă: „Oameni fără Dumnezeu“, apoi iese nervos din cameră. Fiul lui, un băiețel de zece ani, se apropie de biroul tatălui, vede titlurile („Răscoală la Paris. Carol al X-lea a abdicat. Baricade în Saint-Denis și pe strada Chaume. Marea bătălie a început“) și zâmbește satisfăcut: „Minunat! Bine că se bat! Trăiască Parisul!“ Pe copil îl cheamă Friedrich Engels.

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Mihai I Rege al României** – „ÎN SLUJBA VOASTRĂ ÎN TOATE TIMPURILE”. MESAJE ȘI CONVORBIRI RADIOFONICE ALE M.S. REGELE MIHAI I AL ROMÂNIEI (1989-2010) (Cuvânt înainte de acad. Dan Berindei)

Editura Casa Radio, București, 2011, 92 pp. + 2 CD

● **Prof. univ. dr. Valeriu Avram** – CĂPITANUL AVIATOR ALEXANDRU ȘERBĂNESCU – ASUL CERULUI

Editura V.I.S. Print, București, 2012, 263 pp.

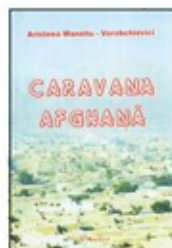
● **Costel Coroban** – POTÂRNICHILE GRI. SPITALULE FEMEILOR SCOȚIENE ÎN ROMÂNIA 1916-1917 (Cuvânt înainte de E.S. Martin Harris, ambasador al Marii Britanii la București)

Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012, 248 pp.

● **Mircea Tănase** – EROI AI NIMĂNUI. AGENȚI PARAȘUTAȚI ÎN ROMÂNIA ÎN TIMPUL ȘI DUPĂ CEL DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Editura Militară, București, 2010, 342 pp.

● **Aristeoa Manoliu-Vorobchievici** – CARAVANA AFGHANĂ

Editura „Premier”, Ploiești, 2007, 227 pp. + foto

● **Stelian Măndruț, Rudolf Grăf** – ÎNTRE ȘTIINȚĂ ȘI POLITICĂ. FRITZ VALJAVEC ȘI CORESPONDENȚII SĂI ROMÂNI (1935-1944)

Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2010, 574 pp. + foto

● **Olga Andrici** – DOMNIȚA RUXANDRA ȘI TIMUȘ. O POVESTE DE IUBIRE PE VALURILE ISTORIEI

Editura S.C. Tipar Area S.R.L., București, 2012, 338 pp. + fotografii

● **J. Michael Cleverley** – NĂSCUT PENTRU A FI SOLDAT. TIMPURILE ȘI VIAȚA LUI LARRY A. THORNE

Editura Militară, București, 2011, 395 pp. + fotografii

● **EVOCĂRI (2008-2010)**, vol. IV (volum apărut sub îngrijirea acad. Radu P. Voinea sub egida Academiei Române și a Academiei de Științe Tehnice din România)

Editura ALMA, Craiova, 2010, 234 pp.

● **ARHIVELE TOTALITARISMULUI** (sub egida Academiei Române, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului)

Anul XVIII, nr. 68-69, 3-4/2010, 287 pp.

● **DUNĂREA DE JOS** (Revista lunară a Centrului Cultural Dunărea de Jos)

Serie Nouă (Anul XI), nr. 123, mai 2012

● **BĂRĂGANUL ORTODOX** (Periodic al Episcopiei Sloboziei și Călărașilor)

Anul X, nr. 107, aprilie 2012

din perspectivă modernă, arme cu repetiție, deoarece ofereau posibilitatea tragerii mai multor focuri fără a fi reîncărcate. Din cauza masei mari, erau imprecise și inadecvate mînuirii instinctive.

În anul 1818, Elisha Collier a găsit soluția depășirii acestor inconveniente, brevetând o armă cu repetiție, cu cremene, a cărei construcție se baza pe o piesă nouă, butoișul, un cilindru metalic rotativ, amplasat pe un ax, în spatele unicei țevi a armei. Acesta era prevăzut cu un număr de orificii longitudinale, încărcate cu pulbere și gloanțe, la fel ca orice pușcă sau pistol. Butoișul îndeplinea funcția de magazie a armei, avută până atunci de țevile multiple.

Ideile lui Collier au fost reluate de Samuel Colt (1814-1862), prin brevetarea în S.U.A., la 25 februarie 1836, a unui revolver propriu, ce nu se deosebea însă de precedentul decât prin sistemul modern de dare a focului, cu capsă, și prin sistemul mecanic de blocare a butoișului în momentul tragerii. Primul model de revolver Colt avea calibrul .28 inch – unitate de măsură pentru lungime egală cu 2,54 cm (ulterior .36 inch) și făcea parte din categoria armelor cu acțiune simplă, necesitând armarea după fiecare foc tras. Numit *Paterson*, după numele localității din New Jersey în care fusese fabricat, primul revolver Colt era relativ complicat. Pentru încărcare și amorsare trebuia detașat butoișul. Inconvenientul a fost lichidat rapid, prin adaptarea unei ferestre pentru fixarea amorsoarelor.

Principalele creații ale lui S. Colt, au fost revolverele *Walker* (1847), *Dragoon* (1848), *Navy*

(1851), *Army* (1860), *Navy* (1861), fiecare în parte constituind o ameliorare a modelului anterior. *Walker* a apărut ca o transformare a primului Colt într-o armă grea, de cavalerie, cu mare putere de oprire, calibrul .44 inch. Revolver cu gabarit impresionant (greu de 2,06 kg, lung de 39,37 cm), dar cu serioase probleme tehnice, acesta a fost retras din producție și înlocuit cu modelul *Dragoon*, practic un revolver *Walker*, ceva mai ușor și mai scurt. Marele succes al lui S. Colt, modelul *Navy* (1851), fabricat timp de 22 de ani, în peste 250.000 de exemplare, constituia la rândul său varianta, calibrul .36 inch, îmbunătățită din punct de vedere mecanic, a revolverului *Dragoon*, iar modelele *Army* (1860) și *Navy* (1861), reprezentau reluări ale modelului *Navy* (1851), primul cu un butoiș mai mare impus de calibrul .44 al noii arme al doilea aproape identic, dar cu alt tip de țevă, mai scurtă. Calitatea revolverelor Colt a fost excelentă, mai ales după 1848, când producția Colt Firearms a fost reorganizată la Hartford (Connecticut), cu mașini-unelte moderne, pe baza unui proces tehnologic bine pus la punct.

Dacă, în privința mijloacelor și metodelor de producție, Samuel Colt a fost un promotor al noului, a susținut standardizarea și asamblarea pe bandă, ca designer s-a dovedit a fi conservator. Revolverele sale au rămas, fără excepție, cu acțiune simplă și încărcare pe la gură. Remarcabile totuși prin mecanica foarte bună și calitățile balistice, revolverele au fost fabricate în peste 550.000 de exemplare, succes ce l-a propulsat pe Samuel Colt în rândul celor mai faimoși și bogați oameni ai S.U.A., cu o avere apreciată, în anul dispariției sale, la cca 15.000.000 \$. ■

Samuel Colt

1912

C.C. Arion

Cazinoul din Constanța

la ei acasă. Așa apare articolul *Sfaturi pentru cei care construiesc hoteluri și cei care le exploatează*. Autorul recomandă nu „hardughii” impersonale, ci pensiuni mici, curate, cu mâncare proaspătă, fără lăutari la masă, cu personal îmbrăcat îngrijit. Dar până la materializarea acestor recomandări, Slănic, Ocnele Mari, Călimănești sau Amara stațiuni deja funcționale – își așteaptă oaspeții. Pe locul întâi e, desigur, „capitala de vară a României” Sinaia. Se inaugurează Cazinoul, în prezența regelui și a întregii Curți regale. Programul ceremoniei e făcut de Cincinat Pavelescu. „Teatrul antic al Naturii” dă spectacole cu *Ifigenia în Aulida* de Euripide, *Fedra* și *Andromaca* de Racine – animate de neobosita actriță Ortansa Brăneanu-Achaume. La Castelul Peleş rulează, în fața regelui emoționat, un film de două ore datorat lui Alfred Glattau, despre luarea redutei Grivița, în 1877.

Și tot la Sinaia Restaurantul Kübler își schimbă profilul, devenind franțuzesc, cu proprietari din Nisa. Acum își deschide sala de scrimă francezul Ch. Morin, iar la tirul nou construit Citta Davilla îl învinge pe principele moștenitor Carol, ceea ce oferă acestuia prilejul să facă următoarea epigramă: „Dragă Dorel, te felicit/ Deși succesul tău mă frânge/ Ești primul care-ai îndrăznit/ Să bați un prinț de sânge!”. Această exuberanță literară se datora, poate, și trecerii baccalaureatului, unde principele Carol luase la limba română opt (la scris) și zece (la oral).

La fel de vizitată rămâne Constanța. Acolo funcționează Cazinoul, cu spectacole de varietăți unde evoluează actori din Anglia, alături de trupa lui C. Davilla, menestreli din Paris, dansatori ruși ș.a. Primarul orașului, Titus Cănanău, un original, zboară deasupra Cazinoului, „mai falnic ca niciodată”, în biplanul aviatorului francez

Simon, și răutăcioșii se întrebau dacă își făcuse în prealabil testamentul...

Chiar dacă temele politice nu ocupă pagina întâi a ziarelor, guvernul Titu Maiorescu e obiectul unor ironii, zeflemele sau șicane. Asta ca opoziția să nu-și iasă din mână. Cel mai mult se bate moneta pe vârsta miniștrilor. *La Roumanie*, în articolul *Dialog despre bătrânii întârziați în politică*, deplânge „gerontocrația” instaurată de prim-ministru. *Ordinea* constată că la Ministerul Afacerilor Străine fuseseră puse doar „creaturile” sale. Din această perspectivă apare și seria de articole semnate de C. Burileanu împotriva lui I.C. Filitti, unul dintre protejații premierului, „luneta lui stricată”, cum îl gratulează grafo-manul. E o recenzie veninoasă (*Istoria unei genealogii*) la cartea acestuia despre Așezământul Dositheii Filitti, cu referire la originea familiei. Dar tot M.A.S. e privit resentimentar. Pletora de miniștri (ca N.B. Cantacuzino, de pildă, rechemat din post și pus în fruntea unei direcții speciale) nu justifică slaba prestație a reprezentanților diplomației românești în străinătate, cărora „le strălucește doar uniforma, nu și personalitatea”. Beneficiari ai unor sinecure grase, ei sunt incapabili să facă rapoarte, iar când le fac, repetă texte deja trimise. Oricum, sunt confidențiale, nu se publică și nu li se poate aprecia valoarea.

Constatarea șugubeață că vara Bucureștiul e „regatul bărbaților fără femei” nu trebuie să înșele în legătură cu dinamica orașului. Se construiește, se investește, se modernizează, primarul călătorește, municipalitatea încearcă să-și revină după pierderea procesului cu Societatea tramvaielor. Astfel, începe construcția Palatului Primăriei (arh. Petre Antonescu), a Palatului coloniei austro-ungare (acesta parțial cu fonduri oferite de monarhia bicefală). Regia Monopolurilor Statului începe construcția a 700 de locuințe pentru muncitori.

ROMÂNIA ACUM O SUTĂ DE ANI

1912

GEORGETA FILITTI

În miez de vară, lumea românească e interesată de vacanță. Viața e animată la Sinaia, la Constanța. Ziariștii deplâng lipsa dotărilor hoteliere din stațiunile noastre cu ape minerale. Primarul Bucureștiului profită și el de relaxarea estivală și se duce, înconjurat de consilieri, la Paris, fără să se descurce însă prea bine în limba franceză. Guvernul conservator condus de Titu Maiorescu (1912-1914) e acuzat că își promovează „creaturile”, e criticat pentru funcționarea Ministerului Afacerilor Străine și încearcă să treacă peste eșecul „afacerii tramvaielor” (Magazin istoric, nr. 12/1973). Economia e înfloritoare; exploatarea petrolului, chiar dacă e făcută cu capital străin, aduce profituri serioase. Moartea matematicianului francez Henri Poincaré (1854-1912) și a lui I.L. Caragiale provoacă ample comentarii cu stângăciile inerente presei noastre. Elena Văcărescu, scriitoare de renume la Paris, e nemulțumită de tratamentul ce i se aplică în țară. Curiozități de tot felul, combinate cu zăpușeala, vor fi făcut, desigur, ca românii să ia, ca totdeauna, lucrurile mai ușor.

Luna lui Cuptor face ca viața politică să treacă pe planul al doilea și lumea să se grăbească spre stațiunile balneare, spre mare sau, cine e cu dare de mână, să plece în străinătate. Ziarele constată că România poate rivaliza, prin apele sale tămăduitoare, cu Vichy ori Carlsbad. Dar trebuie să adauge că în stațiunile noastre sunt cerșetori cu duiumul, caterincile cântă concomitent galop și vals, aleile de plimbare lipsesc, la fel distracțiile în

zilele ploioase. Apoi prețurile sunt exorbitante, mâncarea proastă, iar poșta funcționează intermitent. Un reporter curios află și pricina acestui din urmă necaz: administrația centrală s-a găsit să-i răsplătească pe poștașii reumatici și îi trimite câte o lună în stațiuni. Până învață rosturile, poate le trece betșugul, dar circuitul poștal continuă să sufere.

Cu cât circulă mai mult în străinătate, cu atât vor românii mai mult să îndrepte lucrurile

1912

Titu Maiorescu

Elena Văcărescu

nemăsurate (în articolul *Colegul lui Poincaré*), amintind în același timp la sațietate că a fost coleg de facultate la Paris cu C.C. Arion, ministrul Instrucțiunii Publice. Doar că îl confundă pe Henri cu Raymond (Poincaré, 1860-1934), fratele său, prim-ministru al Franței. Să amintim totuși că s-a discutat mult în presă despre matematicianul Henri Poincaré, fără ca cineva să amintească de practica post-universitară făcută la Reșița, în urma căreia a lăsat un jurnal – inedit până astăzi – despre cele trăite acolo.

Legăturile cu Franța rămăneau o realitate, nu doar prilej de evocări postume. Dr. Victor Ionescu face la Paris cercetări remarcabile despre structura celulei nervoase. Dar tot el e în pragul duelului cu prof. J. Lhermitte, coleg de breaslă, pentru o carte pe care francezul uitase să i-o restituie. Martorii care până la urmă au reușit să-i împace pe cei doi doctori se întrebatu cine fusese cuprins de *furia gallica*, românul sau francezul?

Mai calmă, Nelly Vasilescu devine absolventă a Școlii de avicultură din Cambrai și primește medalia de aur, conferită pentru prima dată unui străin, după 40 de ani. Sculptorul Dimitrie Mățăoanu primește un premiu la Paris și lucrează în atelierul lui Ernest Dubois, autorul statuii lui I.C. Brătianu (distrusă de comuniști).

Erau și alte lucruri unde cele două neamuri neolatine erau la unison: La Paris, G. Clemenceau constituie Comitetul de apărare a votului universal, contra votului cenșitar, care îi favoriza pe revoluționari și pe reacționari! La București, congresul socialist milita în același sens.

Legat de felul aparte al românilor de a percepe anumite valori, e de amintit ceea ce Elena Văcărescu a numit „o escrocherie literară”. Aflată în plină glorie în lumea franceză, ia cunoștință, fără să fie anunțată, de traducerea

anonimă și montarea pe scena Teatrului Comedia (director Victor Eftimiu) a piesei sale de succes *Cobzarul*. Să adăugăm însă că nici francezii nu erau mai scrupuloși. *Le Messenger d'Athènes* anunță moartea la Berlin a lui I.L. Caragiale, acest „Molière al României”, iar la Paris se juca a adaptare a lucrării sale *Făclia de Paști*, fără a-l menționa ca autor.

În țară, încetarea din viață a marelui scriitor a fost resimțită dureros, dovadă aflulul de donatori pentru a i se ridica un monument. Până la 12 iulie se adunaseră 3.904 franci (*Ordinea*); doi dintre concitadinii săi, Take Ionescu și Gh. Zagoritz, donaseră 1.000 de franci și respectiv 0,50 franci.

Ciudățeni, minunății, furtisaguri amuzante răsar la tot pasul. *L'Eclair* din Paris semnală fapta unui hoț român la Lyon. Furase mai multe lucruri și, în așteptarea judecății, scrisese niște *Confesiuni*. La proces s-a apărut declarând inocent că e adeptul filosofului J.J. Rousseau, care și el scrisese o lucrare cu același titlu. N-a scăpat însă de opt luni de pușcărie.

Incrisoare, probabil apocrifă, iscălită „un bandit evadat”, către o foaie în limba franceză ce apărea la București, cuprindea mărturisirea autorului că, pentru a o scrie, învățase franțuzește oricum, spera că mai bine decât știa primarul Dobrescu, dus la Paris, cum am văzut, cu traducătorul după el.

În orașul american St. Louis (Missouri) locuitorii plătesc cautiunea pentru a scoate un hoț din pușcărie: prădase casa unui preot, dar în același timp îl anunțase de incendiul produs concomitent, ceea ce până la urmă a apărut tot cartierul de propagarea părjolutului.

În fine, *Minerva* semnalează cu indignare că florile de la coroanele mortuare din Cimitirul Bellu, abia puse, erau furate și scara se vindeau în cafenele; iar conductorii C.F.R. de pe liniile internaționale nu perforau biletele, ci le rețineau, vânzându-le de mai multe ori... ■

Henri Poincaré

Proiectul Palatului Primăriei ce trebuia să se ridice pe locul unde au fost vechea Primărie și clădirea Bursa Muncii în Piața I.C. Brătianu (Universitate); în medaion arhitectul Petre Antonescu

1912

Baroul București creează un birou de asistență juridică gratuită pentru cei neavuți. Se organizează pentru copiii orașului colonii la munte. La Cotroceni se deschide Școala de aviație militară. Funcționează mai multe biblioteci, între care cea populară, *I.V. Socec* și *Casa de cetire* din șos. Ștefan cel Mare, nr. 200 (cu orar de la 20 la 23 seara). Din împrumutul de 30 de milioane, contractat de Primărie, se cumpără mașini de curățat străzile (mături mecanice, stropitoare) – așa cum văzuse primarul D. Dobrescu la Paris. Vizita acestuia în capitala Franței e larg mediatizată, și nu totdeauna favorabil. Numiți „parizienii Orientului“, bucureștenii aveau un primar care nu știa francezește. A apelat la un tâlmaci, fiu de grec, tocmai în momentul când conflictul pentru recunoașterea statutului aromânilor mocnea mai bine. „Să le cadă bine somonul de Loire, trufele de Périgord, rațele gătitе ca la Rouen și pateul de găscă“, urează cu năduf un ziarișt, dar la București o pătrime din populație n-are locuință convenabilă, mai ales cei cu familii numeroase. Totuși, în urma vizitei, o stradă pariziană a primit numele *București*.

Aceeasi presă neîndurătoare face bilanțul afacerii tramvaielor: a căzut un guvern (P.P. Carp), doi miniștri au fost compromiși, la fel Partidul Conservator. Bucureștenii au rămas fără tramvaie (cele trei linii electrice preconizate a fi instalate din septembrie nu puteau suplini convenabil nevoile orașului); justiția a fost umilită de presa guvernamentală, iar Parlamentul „maltratată“ de justiție. În fine, locuitorii trebuia să suporte daune-interese de o jumătate de milion de franci, datorate Societății tramvaielor.

Cum e vară iar ziariștii par în pană de subiecte, apare și un articol despre nomenclatorul străzilor bucureștene, adevărat „Babilon“: Arca lui Noe, Caprelor, Cocoșului, Ciclopilor, Jules Michelet (pronunțat ca atare).

E mult pitoresc în felul cum e administrată Capitala. În același timp lucrurile se mișcă alert. Balanța comercială este excedentară (616 milioane de franci, export, 409 franci, import, în 1911). Iar țările partener, în ordinea cifrei de afaceri, sunt: Belgia, Germania, Austro-Ungaria, Olanda, Italia, Anglia, Franța, Turcia, Rusia, Egipt, Elveția. Extracția și industria petrolului prosperă și puzderie de firme își publică în gazete situația financiară. Sonda nr. 1, de la Moreni, a Societății Columbia, continuă să ardă, irosind zilnic în aer 180 de vagoane de țiței. La Bacău, Russian General Oil Co. Ltd., cu capital de 215.000 lire și consiliu internațional, cumpără masiv terenuri petrolifere. La Paris se deschide un „birou de studii pentru petrolul românesc“. Al. Polizu Micșunești e trimis în Rusia pentru a cerceta conductele de petrol.

Dintre firmele care își fac reclamă în presă amintim: Societatea română de foraj, Industria de acid carbonic, Banca Oltului (Slatina), Banca Muntenia, Așezământul Bușteni, Societatea Bradul, Banca viticolă română, Banca Vulturul, Societatea marilor stabilimente din Sinaia, Olea – fabrică de ulciuri, Banca Sf. Gheorghe (București), Casa rurală, Societatea balneară, Banca comercială și industrială din Târgoviște, Banca Marmarosch Blank, Banca I.C. Brătianu (Călărași), Banca Carpați (Odobești), Magazinele Generale și Antrepozite Obor, Banca Urzicuța (Dolj), Cărmida – societate de construcții, Cooperativa Înălțarea (Caracal), Banca Latină, Societatea Fenicia – sticlărie, Moara comercială, Union, Standard Oil, Societatea austriacă Forest.

Racordarea la lumea europeană se regăsește și în panegiricele făcute matematicianului francez Henri Poincaré chiar dacă unii ziariști dovedesc o surprinzătoare ignoranță. Astfel *Epoca*, foaia guvernamentală, aduce laude

personaje istorice se regăsesc, grație artei lui, în expoziția de la Cotroceni.

Și la câte mari frământări ale istoriei arta lui nu a fost prezentă... revoluția pașoptistă, venirea la domnie a lui Cuza, al cărui pictor oficial devenise și care a recunoscut oficial fotografia ca artă (în semn de apreciere față de statutul demn și riguros conferit artei fotografice de Szathmari), punând-o alături de genurile artistice consacrate, domnia unui principe străin sau Războiul pentru Independență, care i-a deșteptat artistului un entuziasm teribil, schițele realizate în campania din Bulgaria, care au servit ca punct de plecare pentru cronicari și gravori străini, pentru reporteri de război trimiși de marile reviste europene...

Pictor și fotograf oficial al domnitorului Al. I. Cuza și al lui Carol I, un apropiat al altor domnitori, pentru care a realizat numeroase portrete oficiale (Al.D. Ghica, G. Bibescu, B. Știrbei), Szathmari rămâne martorul artistic al evoluției societății românești din secolul al XIX-lea.

Fotografiile le-a multiplicat și le-a adunat în câteva albume, pe care le-a oferit capetelor încoronate ale Europei, un exemplar fiind prezentat la Expoziția Universală de la Paris, din 1855, care i-a adus medalia clasa a II-a. Lucrările sale au fost prezentate și la Expozițiile Universale de la Londra (1851), de la Paris (1867), Viena (1873), unde a fost, de asemenea, laureat. Devine membru al Societății Franceze de Fotografie încă din 1864, iar câțiva ani mai târziu, în 1870, al Societății Fotografice din Viena.

Țărânci la râu (Muzeul de Artă Craiova)

O serie de medalii și decorații contribuie, și ele, la încununarea artei lui Szathmari. Aproape toate capetele încoronate ale vremii îi acordă distincții: împărații Napoleon al III-lea și Franz Joseph, regina Victoria a Marii Britanii, regina Cristina a Suediei, regele Carol I și sultanul Abdul Aziz.

Expoziția retrospectivă de la Cotroceni reunește în spațiul patrimonial cantuzin peste 400 de opere (picturi, fotografii, litografii, acuarele și desene), de o însemnătate deosebită pentru opera acestui artist și varietatea preocupărilor și a genurilor artistice abordate, unele dintre ele expuse pentru prima dată publicului. Se regăsesc, de asemenea, albumele de fotografii *Romania alu M.S. Domnitorului Carolu I* (1878), *Albumul Resbelului 1877-1878*, portretele familiilor domnitoare Bibescu, Știrbei, Cuza, imagini ale Palatului Cotroceni din anii 1834 și 1868, proiectul pentru stema țării din timpul domniei lui Al. Ioan Cuza, portrete de țărani purtând costume populare, din mai toate regiunile țării, orășeni, comercianți, ofițeri, soldați, hanuri, poduri, biserici și monumente, cartiere din București, imagini panoramice ale aceluiași oraș.

„Întreprinzător și muncitor, maestru al unei multitudini de exprimări, genuri și tehnici artistice, care includ miniatura, litografia, acuarela, portretele în ulei și pictura de peisaj, călător pasionat, manifestând interes în mod particular pentru etnografie și teme de arhitectură, Szathmari a înțeles marele avantaj al fotografiei de a prinde momentul trecător mai bine și mai repede decât alte mijloace artistice“, spunea profesorul Adrian-Silvan Ionescu. ■

**Radio
România
București fm** [98,3 FM]

Clio anunță

CAROL POPP DE SZATHMARI LA COTROCENI

ADINA RENȚEA
Director, Muzeul Național Cotroceni

A devenit deja o tradiție ca, în fiecare an, personalități din diferite domenii ale culturii, omagiate pentru opera și activitatea lor, la un număr rotund de ani, să se regăsească în calendarul evenimentelor culturale organizate de Muzeul Național Cotroceni.

După anul 2011, când instituția a sărbătorit 20 de ani de la înființare, iar pe simeza muzeului s-au regăsit lucrările unor maeștri, precum Aman, Iser sau Schweitzer-Cumpăna, care au jalonat arta plastică românească, 2012 se deschide cu o mare expoziție retrospectivă, dedicată bicentenarului nașterii lui Carol Popp de Szathmari, ce poate fi vizitată până la 10 august. Ea continuă seria expozițiilor organizate de Muzeul Național Cotroceni, care pun în valoare neprețuitul patrimoniu al muzeelor și instituțiilor de cultură din țară, colaboratoare fidele ale unor asemenea evenimente de anvergură națională.

Considerat printre cele patru mari personalități artistice românești din secolul al XIX-lea, printre primii zece fotografi ai Europei, realizatorul primului reportaj fotografic de război din lume, în timpul Războiului Crimeii (1853-1856), realizatorul primei hărți a țării și primei steme a României, unul dintre precursorii fotojurnalismului, pictor și acuarelist în același timp, Szathmari a rămas în istoria artei românești drept unul dintre cei mai importanți artiști documentariști, atât ca pictor, dar mai ales ca fotograf, un model european sau, mai simplu, un adevărat cetățean al lumii. Chiar dacă activitatea lui s-a dovedit pluri-valentă, pictura și fotografia au reprezentat, cu precădere, domeniile de excelență ale artistului. Acesta este și motivul pentru care expoziția de la Muzeul Național Cotroceni poartă titlul *Retrospectiva Carol Popp de Szathmari – pictor și fotograf*.

Spirit deschis către orice formă de artă, călător prin excelență, prin țară și lume, pasionat în egală măsură de valoarea etnografică și spirituală a zonelor pe care le-a vizitat și imortalizat, Szathmari nu a fost numai martorul

cu creionul, pensula și obiectivul de fotografiat al evenimentelor celor mai însemnate din epoca în care se făcea România, ci „a simțit și a iubit poporul român în toate manifestările lui”, așa cum afirma istoricul și criticul de artă George Oprescu.

Dragostea față de istoria acestui popor, față de oamenii simpli, cei mulți și sinceri, față de țăranul sfios și rezervat răzbate dintr-un interes puternic al artistului pentru tot ce e viu și semnificativ în jurul lui, trăsături noi în arta noastră din acea vreme și pe care operele prezentate în expoziție le pun în evidență.

Dependentă de aparatul de fotografiat, despre care se spune că la început ar fi cântărit între 14 și 20 de kg, neavând senzor de mișcare sau de distanță, indispensabilă de trepid, folosind colodiul umed pentru expunerea mai rapidă a fotografiilor și multiplicarea lor, activitatea lui Szathmari se întinde pe o perioadă de mai multe decenii. De-a lungul timpului, arta, dar și stăruința l-au adus pe artist în anturajul multor personalități, al căror destin s-a împletit cu cel al poporului român. Și toate aceste

Turnul Bisericii Colțea
(Biblioteca Academiei Române)

DIALOG CU CITITORII

ÎN ATENȚIA COLABORATORILOR

Vă anunțăm că adresa de e-mail mistoric@itcnet.ro s-a desființat. Vă rugăm să ne trimiteți mesajele sau articolele doar pe adresele de e-mail mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com

MORMÂNTUL LUI JOHN LAW

Domnul MIHAI CONRAD, din Ploiești, vechi corespondent al revistei noastre, ne trimite o scrisoare cu câteva amănunte în completarea articolului Sistemul Mississippi între extaz și agonie:

În *Magazin istoric* din luna februarie 2012 a apărut un articol interesant semnat de domnul Victor Ionescu despre scoțianul aventurier John Law, cel care a inventat bancnota de hârtie ca înlocuitor al monedelor metalice. Ar mai fi de adăugat faptul că murind sărac și uitat la Veneția, a fost înmormântat, inițial, în cimitirul anonimilor, în anul 1729. Peste circa 80 de ani, în 1808, Veneția era sub stăpânirea francezilor, fiind cedată de austrieci după victoria de la Austerlitz (decembrie 1805) a împăratului Napoleon I.

Guvernatorul-prefect al Veneției Alexander Law Lauriston, un apropiat al împăratului, era urmașul în linie

directă al uitatului scoțian. Acesta a obținut aprobarea, din partea bisericii, de a strămuta osemintele strămoșului într-un loc în care numele să nu-i fie uitat.

Astfel că astăzi găsim, la intrarea în Basilica San Moise, din centrul Veneției, o modestă dală pătrată de piatră, pe care este săpat, în limba latină, un text de-abia vizibil, care arată că în acel loc se află osemintele lui „Joannis Law”, decedat în anul 1729. Prenumele englez a fost latinizat pentru a respecta regulile catolice ale lăcașului, dar și pentru că acest fapt era în uz în epocă.

BRÂNZA ÎN... RUSIA

După ce am citit în numărul din luna mai 2012 al Magazinului istoric, la rubrica Cititorii întreabă, istoricii răspund, comentariul despre originea cuvântului brânză și apariția sa în spațiul ex-sovietic, aș dori să ofer și eu câteva amănunte, ne scrie dom-

nul GEORGE RUSU, din Constanța:

În anul 2010, aflându-mă în orașul Tuapse, din regiunea Krasnodar a Federației Ruse, am fost surprins să găsesc în magazine brânză telemea aidoma cu cea de la noi, sub denumirea de „brynza”. Intrând în discuție cu vânzătorul – un bătrân armean cu mulți ani în comerț – acesta mi-a explicat că în urmă cu mulți ani acest produs se vindea sub denumirea de „moldavskiy bely syr-brynza”. Cu timpul, produsul fiind apreciat, denumirea de „brynza” s-a încetățenit, renunțându-se astfel la formula „moldavskiy syr”.

Am observat totuși că acest tip de brânză reprezenta un mic segment al pieței, produsele locale fiind de tipul brânzeturi afumate, prelucrate etc., fapt ce denotă clar că „brynza” provenea din alte zone, nefiind specifică locului. Probabil că tot așa a apărut în piețele din Uzbekistan, după cum ne relatează domnul Vlad Toma, în numărul 5/2012.

Dragi cititori, vă puteți asigura continuitatea colecției revistei Magazin istoric prin abonarea la oficiile Poștei Române. Revista Magazin istoric figurează în catalogul Poștei Române la poziția 19.356.

În București revista poate fi ridicată și de la sediul redacției din Piața Valter Măracineanu, nr. 1-3, etajul 3, camera 283, sector 1. Vă punem la dispoziție, cu abonament, și versiunea on-line a revistei www.magazinistoric.ro, unde veți avea acces începând cu primul număr, aprilie 1967.

Îi rugăm pe autorii și colaboratorii revistei noastre să ne trimită fotografiile care însoțesc articolele pe adresele de e-mail: mistoric@gmail.com și mistoric1967@yahoo.com; de asemenea, să redacteze articolele cu diacritice românești.

LOCUL UNOR BĂTĂLI ISTORICE

FRAGMENT	→	ÎN ASTRALI	→	SERVITĂ CA UN MUSAFIR	→	ADVERSAR AL CORANULUI DIN SEC. IX	→	ARBUST EXOTIC ORNAMENTAL	→
NAPOLEON VICTORIOS LA... (1805)		DACII ȘI ROMANII LA... (105-106)		MORAL		LEGE!		TON SEC!	
→		→		→		→		→	
TREI RĂZ- BOAE PUNCE (264-146 I.H.)	→								
ZBĂRNĂIT									
→						SE REPETĂ ÎN PAMPASI		GRECII ÎNVING PE PERȘI LA... (490 I.H.)	
IEȘIRE DIN RITMI	→		NUMIT ȘI CONDUCĂTOR	→		→	ÎN CAMERĂ!	→	
OM CU RELE ÎNSUȘIRI			ALINTATĂ... LA BOTEZ				A I SE ÎNTÂMPLA CEVA NEPLĂCUT		
→			→		DACII ȘI ROMANII LA... (88 ȘI 101)	→	→		
					ÎN OMĂ!				
	CARTAGINA ȘI ROMA LA... (202 I.H.)	→			→		ÎN ȚARĂ!	→	NAPOLEON ÎNVINS LA... (1815)
	CA ȘERPII					ÎN ȚARĂ! GRECII DIS- TRUG FLOTA PERSANĂ (480 I.H.)			
→	→				LOCALITATE ÎN POLONIA	→			→
→					CAPUL LUI HADRIAN!				
ÎNSEMN DE GRAD				LUPII DUPĂ PRADĂ	→				
OFITERI OTOMANI	→			TREI DIN CINCI!					
→				→			HARRY TRUMAN	→	
DEOSEBIT DE VALOROS					PLANTĂ MEDICINALĂ	→			
OMUL MUNTelui	→				BUNĂ LA INIMĂ!				
→			ÎNTREBARE DE MOD	→	→		NICOLAE RAREȘ	→	
			ȚESĂTURĂ STRĂVEZIE				ÎNGRIJIT DE FEME!		
CARTE MARE LA JOC			→	BĂTUT LA TABLE	→		→	ÎNCHEIE UN RAPORT!	
COST CE SE REDUCE!	→			CAP DE REGE!				→	
→				→	IMPĂRAT ROMAN; A PRIGONIT CREȘTINII (37-68)	→			
ALE- XANDRU III ACADEMICIAN, LINGVIST (1900-1988)		FLOTA OTO- MANĂ ÎN- VINSĂ DE SPANIOLI LA... (1571)	→						

funcția de viceguvernator; domnul Ion Dobrescu, de asemenea viceguvernator al băncii, pentru o perioadă îndelungată; domnul Ion Corlănescu, care a fost peste 32 de ani șef al Serviciului emisiune; domnul Alexandru Pencu a lucrat foarte mulți ani în Banca Națională, înainte de pensionare ocupând funcția de director adjunct la Secretariatul general al băncii; doamna Paulina Florea, economist la Tezaur și Casierie; doamna Veronica Croitoru, consilier juridic principal; domnul Ion Tolbaru a fost maestru gravor al băncii și ne-a ajutat foarte mult să facem în anul 1991 prima bancnotă a României postcomuniste, cea de 500 lei, cu Brâncuși. Îl amintesc și pe domnul Radu Negrea, care a lucrat mai mult la Banca Română de Comerț Exterior, dar a colaborat foarte mult cu Banca Națională. De asemenea, vreau să vă anunț că se află în sală nepoata guvernatorului Aurel Vijoli, figură marcantă în istoria Băncii Naționale, în același timp o persoană cu o viață dramatică din multe puncte de vedere. O salut pe doamna Virginia Vijoli, precum și pe ceilalți membri ai familiei.

Aș mai spune câteva lucruri despre aniversarea de astăzi. Este adevărat, tema simpozionului nu este dedicată în mod special Băncii Naționale, dar veți afla și de această dată lucruri interesante, pentru că întotdeauna găsim în Arhiva generală a băncii lucruri interesante. În prezent, arhiva noastră, o arhivă extraordinară, este în mare măsură trecută pe suport electronic și va putea fi cercetată în sala aflată în curs de

amenajare, ce va fi inaugurată, probabil, anul viitor.

Eu folosesc prilejul oferit de acest simpozion și pentru o avanpremieră. Vreau să vă înștiințez că pentru aniversarea înființării instituției noastre vom marca și în acest an finalizarea mai multor eforturi prin care încercăm să recuperăm memoria noastră instituțională și să restaurăm, în măsura în care se mai poate restaura, patrimoniul nostru istoric.

In luna iunie, România și Banca Națională vor găzdui Constituența olandeză a Fondului Monetar Internațional și a Băncii Mondiale, din care facem și noi parte. Dintre invitați, și-au anunțat până în prezent participarea în jur de 12 guvernatori și miniștri de Finanțe din țările Constituentei. Cu această ocazie, vom inaugura aripa dinspre strada Smârdan a Palatului Vechi al băncii și încheiem, în acest fel, ultima etapă a lucrărilor de restaurare a acestui frumos edificiu, reprezentativ pentru arhitectura Bucureștilor, ca, de altfel, și celelalte două palate ale băncii. Este vorba despre Palatul nou, din strada Doamnei, în care ne aflăm acum, și palatul Chrissoveloni, din strada Lipsani. Existența lor a impus un nou standard și noi reguli edilitare, transformând zona istorică a Bucureștilor, delimitată de cheiul Dâmboviței, Universitate, Piața Sfântul Gheorghe și Calea Victoriei, într-un

veritabil city bancar și comercial.

Din anul 1990, Banca Națională militează pentru refacerea aspectului urbanistic al zonei, iar refacerea și finalizarea, în curând, a celor trei palate ale B.N.R., reprezintă ex-

Inaugurarea monumentului dedicat lui Eugeniu Carada

București, 25 aprilie 2012

Cea de-a XX-a ediție a Simpozionului anual de istorie și civilizație bancară

„CRISTIAN POPIȘTEANU”

MAREA CRIZĂ ECONOMICĂ DIN 1929-1933

Cuvânt de deschidere

Doamnelor și domnilor,

Bine ați venit la Banca Națională
a României

Avem astăzi o dublă aniversare. Sărbătorim 132 de ani de la înființarea instituției noastre și 20 de ani de când Banca Națională a României, în colaborare cu Fundația Culturală Magazin Istoric, organizează Simpozionul de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu”.

Câteva cuvinte despre aniversarea Băncii Naționale. Începând din anii '90, în luna aprilie, aniversăm înființarea instituției noastre. În aceste zile se împlinesc 132 de ani de când Legea pentru înființarea unei bănci de scont și circulațiune, viitoarea

Bancă Națională a României, a fost votată în Parlamentul României și publicată în *Monitorul Oficial*, la 17/29 aprilie 1880. Noua instituție a primit de la început, din partea statului român, privilegiul exclusiv de a emite bilete de bancă la purtător, ceea ce a făcut-o din start o instituție fundamentală a statului român modern. Înființarea B.N.R. a reprezentat încununarea eforturilor depuse de mai multe generații de înaintași la edificarea sistemului monetar și de credit național, în contextul constituirii instituțiilor României moderne.

Ca de fiecare dată, în aceste ocazii, ne bucurăm să avem în mijlocul nostru vechi funcționari ai Băncii Naționale. Îmi face o deosebită plăcere să-i numesc din nou pe cei care au lucrat ani mulți în această instituție. Dacă cumva lista mea nu este completă, prezint scuze: domnul Valeriu Vierțița a ocupat

lărgeste posibilitatea celor interesați, precum și a numeroșilor turiști care vizitează acea zonă, de a cunoaște istoria B.N.R. Totodată, suntem în stadiu avansat de discuție cu reprezentanții mănăstirii, pentru ca acolo să poată fi organizate simpozioane, colocvii, întâlniri între specialiști și publicul interesat de aspectele mai puțin cunoscute ale istoriei B.N.R.

Am și un anunț pe care puteți să-l considerați un semnal de alarmă. Supunem atenției opiniei publice, oamenilor de bine, care sunt acum în sală și cunosc foarte bine problema, situația casei Oromolu. Se află în București, la intersecția Bulevardului Aviatorilor cu Piața Victoriei. Edificiul, deși este înscris pe lista monumentelor istorice, este într-o stare avansată de degradare și face obiectul unor speculații imobiliare. Este nevoie, în opinia noastră, de intervenția responsabilă și urgentă a autorităților abilitate cu protejarea și conservarea acestei clădiri, ca și a altor monumente ale Bucureștilor. Clădirea, care definește estetic zona în care se află, aparținut lui Mihai Oromolu, personalitate importantă a României antebelice și interbelice, guvernator al B.N.R., în perioada 1921-1926.

În final, doresc să semnalez faptul că, tot în acest an, probabil în toamnă, vom avea mai multă lumină pe strada Lipscani, întrucât urmează să finalizăm, după multe dificultăți legate de procedurile de achiziție, proiectul nostru mai vechi, de iluminare a celor trei palate ale Băncii Naționale.

Așa cum am mai spus, în acest an se împlinesc 20 de ani de când banca, în colaborare cu Fundația Culturală Magazin Istoric, organizează Simpozionul de istorie și civilizație bancară „Cristian Popișteanu”. Cea de a XX-a ediție a acestei manifestări are loc printr-o fericită coincidență în anul în care revista *Magazin istoric* aniversază 45 de ani de la apariția primului său număr, în aprilie 1967. Știu că sunt mulți fani ai *Magazinului istoric*, chiar în sală sunt

oameni care păstrează colecția integrală a revistei.

Banca Națională și *Magazin istoric* au fost înființate în aceeași lună, în aprilie, și de aceea simpozionul nostru a fost organizat de fiecare dată în luna aprilie. Totul a început în anul 1993, când banca era într-un plin efort de a îmbunătăți comunicarea cu publicul. Activitatea bancară nu era deloc înțeleasă, sau era înțeleasă cu mare dificultate. Publicul citea mai puțin ce spuneam noi, poate nu aveam prea mult talent la comunicare. În schimb, citea foarte mult ce scria presa și de multe ori presa scria în altă direcție decât în cea a reformei bancare. Atunci, o întrebare a directorului de la acea vreme al *Magazinului istoric* a declanșat această suită de seminare. Întrebarea era: Credeți că publicul din România are vreo șansă să înțeleagă activitatea bancară după 40 de ani de cultură de altă natură? Întrebarea ne-a mobilizat în sens constructiv și uitați că de la acea întrebare a pornit o suită neîntreruptă de seminare dedicate civilizației bancare.

Alegerea *Magazinului istoric* ca partener al băncii nu a fost deloc întâmplătoare. De 25 de ani, revista era bine cunoscută atât specialiștilor, cât și publicului căruia doream și noi să-i transmitem noul mesaj al Băncii Naționale. După succesul primei ediții a simpozionului, care a dezbătut tema „Civilizația bancară românească”, ne-am hotărât să organizăm anual această manifestare științifică, dedicată istoriei și civilizației bancare din România. Astăzi, la a XX-a ediție, putem spune că am creat o tradiție și, în același timp, am reînsofletit preocuparea instituției noastre pentru susținerea studiilor de istorie bancară și financiară, care datează încă de la întemeierea Băncii Naționale, acum 132 de ani, la 17/29 aprilie 1880.

**Academician Mugur ISĂRESCU,
Guvernatorul Băncii Naționale a României**

presia preocupărilor noastre pentru salvarea acestei zone. Noi am dat semnalul pentru acest lucru. Știm că a recupera istoria și a recupera un city nu este o chestiune ușoară. Băncile moderne nu mai au loc în clădirile vechi, dar credem în continuare că se poate face foarte mult în această direcție. Am organizat pentru acest lucru, an de an, acțiuni și lucrări dedicate proiectului city-ului bancar al Bucureștilor, zonă care în 1936 avea 140 de bănci. Așteptăm ca și celelalte autorități publice care au răspunderi în acest domeniu să finalizeze lucrările începute sau să le demareze pe cele care sunt încă în stadiul de intenție. Credem că este o chestiune de onoare, dar și de mândrie națională, faptul că între cele 200 de bănci centrale existente în prezent în lume Banca Națională a României este, istoric, a XVI-a, iar zona aceasta, arhitectural și istoric, este un patrimoniu de foarte mare valoare.

Vom inaugura, tot în acest an, probabil în luna septembrie, noul ansamblu statuar dedicat lui Eugeniu Carada. El este fondatorul Băncii Naționale și, probabil că știți, primul monument care i-a fost dedicat, operă a sculptorului Ernest Dubois, a fost vernisat la 17 februarie 1924, în cadrul unei ceremonii fastuoase. Din păcate, a fost demolat de autoritățile comuniste în perioada 1953-1954. Toate eforturile noastre de a găsi părți din acest monument au eșuat; practic, el a fost distrus. Ceea ce vom inaugura în acest an este o replică, mai mult sau mai puțin fidelă, a proiectului inițial.

Tot în ceea ce privește patrimoniul imobiliar de mare valoare al

Băncii Naționale, mai avem o veste bună. De curând, Banca Națională a achiziționat conacul Oromolu, din localitatea Păușești Măglași, din județul Vâlcea, una dintre lucrările de arhitectură rezidențială rurală ale lui Petre Antonescu, realizată în stil neoromânesc, prin preluarea unor elemente specifice culor oltenesti. Clădirea este într-un stadiu avansat de degradare și dacă nu spre sfârșitul acestui an, în orice caz în anul următor, vom finaliza lucrările de restaurare și vom inaugura acolo un centru zonal cultural și de perfecționare profesională.

De asemenea, în acest an, sperăm să deschidem ceea ce noi numim Muzeul Tezaurului de la Mănăstirea Tismana. Probabil că știți despre această operațiune, care a purtat numele de cod „Neptun“. A fost organizată ca o adevărată operațiune secretă, de către Banca Națională și guvernul României, pentru salvarea tezaurului de aur al băncii. În anul 1944, acesta a fost adăpostit într-o peșteră, la intrarea în Mănăstirea Tismana, împreună cu o parte din tezaurul băncii centrale a Poloniei, care, astfel, a fost și el salvat. În anul 1947, ambele tezaure au fost readuse la București, în integralitate. Având în vedere importanța „Operațiunii Neptun“ pentru istoria Tezaurului B.N.R., Consiliul de Administrație

a avut inițiativa organizării unui punct muzeal în peștera de la mănăstire. Prin această decizie, s-a avut în vedere că un punct muzeal, aflat în afara Palatului B.N.R. din București – unde, de asemenea, se va organiza un muzeu al civilizației banilor și băncilor din România –,

Conacul Oromolu, din localitatea Păușești Măglași, județul Vâlcea

CONSIDERAȚII PRIVIND MAREA CRIZĂ ECONOMICĂ DIN 1929-1933

Inițial, ne propusesem să facem un scurt studiu despre tema aflată în dezbatere, dar nu a ieșit scurt și atunci vreau să vă amintesc ce spunea Winston Churchill: „Astăzi am să țin un discurs lung. Nu am avut timp să pregătesc unul scurt“. Maniera în care am abordat subiectul este asemănătoare cu cea în care se discută în prezent, începând din 2007-2008, despre criza economică. Este ca o melodie preferată, ca o eternă poveste. Cuvântul criză este acum pe buzele tuturor, iar eu am exprimat de multe ori părerea că este un adevărat abuz legat de această noțiune. Se folosește pentru orice, pentru a acuza, pentru a te scuza, pentru a te lăuda. Pornind de la aceste constatări, probabil că mesajul principal al prezentării mele este că nimic nu este nou sub soare. O să vedeți că, aproape în aceeași manieră, presa din anii '30 discuta despre criză.

Într-o abordare mai riguroasă, putem spune că și în 1929, ca și acum, criza a apărut după o perioadă de mare glorie. Așa se întâmplă în evoluția ciclică a societății umane. După ce crești, crești, crești, se produce o reacție umană firească și apare euforia, care cucerește societatea. Apoi, degringolada este cu atât mai mare sau criza este cu atât mai adâncă, cu cât perioada de avânt a fost mai puternică. Cam același lucru s-a întâmplat în '29-'33, pentru că imediat după război a fost o perioadă de boom industrial.

Preluând formulări din analizele vremii, precizez că premisele crizei de atunci se regăsesc în: dezvoltarea rapidă a inovațiilor tehnice și științifice din primele decenii ale secolului XX, fapt ce a creat un decalaj între capacitatea industriei de a furniza produse competitive și capacitatea oamenilor de a le cumpăra; avântul activităților economice și creșterea nemăsurată a stocurilor de mărfuri și produse; supraevaluarea unor active și acțiuni, mai ales în domeniul imobiliar; activitatea bursieră care înflorise, pentru că investițiile la bursă erau percepute ca o posibilitate de a obține *easy money* (bani ușor) și pentru că nu existau reglementări clare în domeniu; strategia băncilor, care și atunci, ca și acum, erau învinuite, pe drept sau pe nedrept, că își extinseseră politica banilor ieftini și că ofereau împrumuturi cu multă ușurință, alimentând astfel psihoza consumului.

Pentru că excesele fuseseră foarte mari, în primul

rând în Statele Unite, scadența a venit mai întâi la Bursa din Wall Street. La 24 octombrie 1929, în „joia neagră“, trendul bursier s-a transformat rapid dintr-unul crescător într-unul în scădere. Valoarea acțiunilor a început să scadă, investitorii au început să vândă, prețurile bursiere au ajuns la cote minime și de aici s-a instalat panica. Când panica se instalează într-o societate, revenirea este foarte dificilă. Cum spunea presa vremii, zeul modern, care devenise între timp dolarul, cel care înlocuise parțial lira sterlină ca monedă internațională, își arătase, mai mult decât oricând, neputința.

Pentru că telecomunicațiile nu erau dezvoltate ca astăzi, la București veștile au ajuns câteva zile mai târziu, când în ziarul *Universul* apare informația că „la Bursa de efecte din New York s-au făcut tranzacțiuni asupra unui număr de circa 14 milioane acțiuni. Ședința a decurs extraordinar de furtunos și în parte într-o atmosferă de panică, înregistrându-se scăderi colosale la cursurile celor mai multe hârtii“.

Cu toate acestea, la sfârșitul anului 1929, în România încă se mai vorbea de „criza lor“, iar viitorul mioritic se vedea în culori frumoase. În ziarul *Universul* din 10 noiembrie 1929, deci la mai mult de o lună de la declanșarea crizei, Ion Mihalache, ministrul Agriculturii la acea vreme, publica o *Scrisoare către plugari*, care mi se pare semnificativă și, deși îl admir pe Ion Mihalache, mă refer la aceasta pentru că vreau să redau atmosfera epocii. El îi sfătuia pe țărani să se

Anul 1929 se anunța în România liniștit

PARTENERIATUL ACADEMIEI ROMÂNE CU BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

Sunt onorat să particip la o nouă sărbătorire a unei aniversări a Băncii Naționale a României. Academia Română este, într-un fel, partener al Băncii Naționale, pentru că Banca Națională sprijină în mod generos cultura română.

Guvernatorul Băncii Naționale este membru al Academiei Române, dar relația noastră, a Academiei cu Banca Națională, nu se limitează la atât. Dacă Banca Națională este păstrătorul unui tezaur, care se măsoară în tone de aur, Academia Română are și ea un tezaur, care se măsoară în documente istorice de mare valoare, în colecții de importanță deosebită pentru istoria și cultura României. Biblioteca noastră este tezaurul paralel al celui pe care îl stăpânește și-l administrează Banca Națională. În acest tezaur s-au întors recent de la Arhivele Statului câteva mii de documente care au aparținut Academiei Române, documente istorice, începând din secolul al XIV-lea, al XV-lea, care cred că valorează cât multe lingouri de aur, dacă ne gândim la semnificația lor culturală și istorică. Este important și semnificativ faptul că Banca Națională a României își sărbătorește aniversările prin evenimente culturale, prin manifestări culturale, sesiuni științifice. Și nu numai cu ocazia aniversărilor, ci pe întreg parcursul unui an, la Banca Națională am participat la spectacole, la simpozioane științifice, legate de obicei de teme financiare, dar nu numai.

Banca Națională, spuneam, este o instituție importantă pentru Academia Română pentru sprijinul pe care ni-l acordă. *Dicționarul Tezaur al Limbii Române*, la care s-a lucrat mai bine de o sută de ani și a cărui editare s-a încheiat anul trecut, a putut fi publicat – 19 volume

impresionante și de dimensiuni considerabile – cu sprijinul financiar al Băncii Naționale a României. Pentru noi a fost deosebit de important, altfel munca de atâta timp a cercetătorilor din Academia, sute de oameni care au lucrat, mai ales în ultimii 10-15 ani, ar fi rămas îngropată în dulapurile unor biblioteci. Astăzi acest *Dicționar Tezaur al Limbii Române* este disponibil și va fi luat de la început, pentru că în

100 de ani limba s-a îmbogățit cu noi termeni și dicționarul trebuie să reflecte acest lucru.

Sprizind cultura și știința, Banca Națională nu face decât să urmeze o tradiție. Înainte de război Banca Națională a fost cea care a finanțat construcția clădirii Accademia di Romania, de la Roma. Și sperăm ca, în continuare, Banca Națională să se îngrijească și de această clădire de la Roma. Noua clădire a Bibliotecii Academiei a fost ridicată, după 1990, tot cu sprijinul Băncii Naționale a României.

Nu-mi rămâne decât să transmit Băncii Naționale, celor care o slujesc, salutul Academiei Române și urările de succes în activitate. Academia Română este bucuroasă să participe la manifestările organizate de Banca Națională, la evenimentele culturale care se petrec în această sală.

**Academician Ionel HAIDUC,
Președintele Academiei Române**

ceea ce explică maniera în care a câștigat Hitler puterea; 2.142.000 în Anglia; aproape 700.000 în Italia; aproape 200.000 în Austria și peste 200.000 în Polonia, la fel și în Cehoslovacia. România este înscrisă cu 32.000 de șomeri, cu precizarea că este o evaluare aproximativă, din anul 1931. Deci nici cel puțin o statistică corectă a șomajului nu aveam. După această criză a locurilor de muncă, legat însă de toate celelalte valori, a urmat „criza finanțelor statului”.

Cum era și normal, pe o activitate economică în scădere, cu venituri scăzute atât la producători, cât și la consumatori, veniturile bugetare s-au prăbușit și finanțele statului au intrat în degingoladă. Legăturile dintre starea economiei și bugetul statului fiind atât de strânse, este de la sine înțeles că a urmat acutizarea „crizei finanțelor statului”. Resimțind efectele crizei, guvernării au trecut la diminuarea cheltuielilor materiale, în acest fel piața fiind privată de un client, cândva, puternic. Presa consemnează acest fenomen și scrie despre guvernele care au trecut brusc la economii după o eră de risipă și de cheltuieli excesive. Concomitent, s-au micșorat salariile angajaților statului, diminuând astfel puterea de consum a acestora și agravând „criza de consum”. De asemenea, scăderea veniturilor populației a determinat și regresul puterii de contribuție a cetățenilor la impozite, precum și scăderea puterii de consum a articolelor monopolizate, care, de asemenea, aduceau venituri la stat.

S-a ajuns la al șaselea val, „criza de încredere”. Dacă citim ceea ce se publica în epocă, devine evident că toată lumea era cuprinsă de panică, iar „criza de încredere” domina starea de spirit a oamenilor. Zvonurile prindeau cu ușurință, se credea orice și era ascultat oricine. Cum foarte plastic spunea Victor Slăvescu, într-o conferință ținută în anul 1932, „neîncrederea este pretutindeni. Neîncrederea este în aer. Nimeni nu se mai încrede. Toată lumea crede orice”.

Criza economică generală, începută în anul 1929, prin toate componentele ei, s-a constituit într-un atac

violent asupra stării de spirit a populației. Așa cum explica presa, de aici și până la „criza morală” nu a mai fost decât un pas. Oamenii s-au împărțit repede în „perdanți” și „câștigători”. Cei mai mulți, „perdanți”, copleșiți de greutate și de nesiguranță, își pierdeau locurile de muncă, economiile, locul și rolul în societate. Glasul lor nu se mai auzea în cetate. În schimb puteau fi auziți „câștigătorii”. Mult mai puțini, dar mult mai puternici, aduceau în societate modelul învingătorului care ia totul, fără scrupule, dispus la orice compromis.

Criză de încredere, criză morală, unde credeți că s-a ajuns? La „criza bancară”. Poate mai mult decât celelalte aspecte ale crizei generale, „criza de încredere” și „criza morală” au agravat „criza bancară”. Criza bancară din România a atins apogeul în 1931 și 1932, când băncile au fost asaltate de clienții lor, care și-au retras precipitat banii și i-au pus la saltea, cum zice românul. Astfel, au dispărut de pe piață mari sume de bani, iar acest fapt a agravat și mai mult criza generală. Alții și-au amintit că „banul e o mică roată ce-nvârtește lumea toată” și, pentru mai multă siguranță, au cumpărat devize străine și aur, ceea ce a slăbit și mai mult leul, pe care, de altfel, toată lumea susținea că îl dorește puternic. Cauza imediată a acestei situații a fost acutizarea crizei bancare din Europa Centrală, materializată în 1931 prin falimentul Credit-Anstalt din Viena. Aici trebuie însă consemnat că, în afara efectelor dezastruoase ale crizei economice

generalizate, sistemul bancar din România a avut de suferit și din alte cauze, precum numărul mare al băncilor slab capitalizate. A existat în anii '20 un adevărat boom bancar. S-au înființat câteva sute de bănci, unele mici, iar dintre acestea unele nesănătoase; administrarea nechibzuită a banilor acumulați de la deponenți și încălcarea, de către conducătorii băncilor, a propriilor norme prudentiale; se practica și atunci, chiar mai mult decât în prezent.

Băncile au fost ajutate să facă față acestei situații de către Banca Națională, care a salvat practic sistemul bancar din România, desigur parțial, pentru că am avut și falimente, dar sistemul a fost salvat. Banca Națională a pus mari sume de bani la

Micuți săraci ai străzii

aruncă în brațele băncilor pentru că „agricultura nu se mai face azi numai cu oasele. Trebuie să ne grăbim și noi ca să nu ne dea cumpăna lumii peste cap. Credit, organizare și educație sunt Tatăl, Fiul și Sfântul Duh ai agriculturii române“.

Cum era de așteptat, efectele crizei nu s-au simțit direct în România. Bursa de la București era mică, iar prăbușirile au fost la început minore, însă, așa cum spunea Victor Slăvescu, criza s-a instalat în valuri succesive. O să vă prezint această succesiune, pentru că este interesantă și pentru că, într-un fel, putem să înțelegem și ce s-a întâmplat în România după 2007-2008.

Începutul a fost „criza prețurilor“, adică primul val. S-a făcut simțită mai întâi la nivelul comerțului exterior, prin scăderea impresionantă a prețurilor produselor exportate de România pe piețele internaționale: cereale, petrol, lemn, vite. Când se vorbește de scăderea prețurilor, percepția populației este că se întâmplă un lucru bun. Dar s-a dovedit că nu a fost un lucru bun. Deoarece „criza prețurilor“ a fost legată de comerțul exterior, în epocă s-a acreditat ideea că, pentru România, criza era un articol de import și nu ne va afecta. Dar ne-a afectat, pentru că a urmat al doilea val, respectiv „criza veniturilor“.

După scăderea prețurilor, pe cale de consecință, toți cei care exportau, atât producătorii agricoli, cât și cei din industrie, au suferit o cădere a veniturilor. Vă mai aduc aminte că anul 1929 a fost un an agricol foarte bun. Toată lumea era fericită că are producție mare. Dar când a fost la valorificare, dintr-o producție mare s-au obținut venituri mici. Pentru că nu au mai putut să exporte, producătorii lucrau în pierdere și nu și-au mai acoperit cheltuielile de producție, fapt ce a determinat apariția celui de al treilea val, „criza de consum“.

Scăzând veniturile, a scăzut și consumul. Având în vedere că angajații din economie și agricultură, salariații publici, liber profesioniștii, precum și cei din învățământ și sănătate au resimțit reducerea veniturilor, scăderea puterii de cumpărare a fost un fenomen general economic și unul dintre indiciile cele mai evidente ale crizei, care s-a resimțit începând cu 1930-1931.

A urmat „criza producției“. Scăzând puterea de cumpărare și consumul, producția internă, de asemenea, s-a prăbușit și ea. Comerțul a fost destabilizat, volumul vânzărilor a scăzut și durată stocurilor a crescut. Cu marfa nevândută, comercianții nu mai puteau face comenzi noi și, astfel, s-a ajuns la această „criză de producție“. Cu depozitele pline de marfă și fără cumpărători, fabricanții nu mai investeau în materii prime și în mână de lucru, iar „criza de producție“ s-a dus în al cincilea val, care a fost „criza locurilor de muncă“.

Somajul reprezenta o mare amenințare pentru populație, cu toate că industria românească nu era foarte dezvoltată și cea mai mare parte a populației era în mediul rural. Dar nimeni nu uitase suferințele provocate de lipsa locurilor de muncă în timpul războiului. Foarte sugestiv pentru felul în care percepea opinia publică această problemă este un reportaj din publicația *Realitatea ilustrată*, din 25 septembrie 1930, când deja se ajunsese la al cincilea val. În reportaj lucrurile sunt prezentate poate mai dramatic decât erau în realitate, dar cred că este semnificativ ca să înțelegem atmosfera vremii: „Cruciadele au introdus lepra în Europa. Războiul mondial a determinat șomajul. România numără foarte mulți șomeri, dar nu s-a gândit nimeni până acum să încerce o statistică. Ne putem face totuși o idee destul de documentată trecând prin fața Azilului de noapte, prin piața Halelor Centrale sau prin grădinile publice. Sunt colțuri din Cișmigiu care par animate de cadavre automate; sediul șomerilor, locul lor de întâlnire și consolare reciprocă, în așteptarea timpurilor mai bune. Se găsec printre ei oameni care au

fost până mai ieri funcționari cu oarecare vază, lucrători care își cunosc bine meseria, absolvenți ai diverselor școli de specialitate, în sfârșit, oameni capabili să muncească și să producă, dar cărora nu li se oferă posibilitatea“.

Doi ani mai târziu, în *Calendarul ziarului Universal* din 1934, situația șomajului cronic, deși prezentată doar în cifre, este și mai impresionantă. După datele Biroului Internațional al Muncii de la Geneva, la 15 august 1934, numărul șomerilor înregistrați și indemnizați era de 4.104.000 în Germania,

„Criza locurilor de muncă“

Acum, foarte pe scurt, despre rolul Băncii Naționale, aflată și atunci, ca și acum, în centrul sistemului bancar. În perioada premergătoare crizei, banca a trecut printr-o vastă reorganizare, impusă, în primul rând, de constituirea României Mari. În 1925, printr-o convenție încheiată cu statul român, capitalul social al băncii a fost mărit de la 30 milioane lei la 100 milioane lei, iar statul român a revenit printre acționarii băncii, cu o participare la capitalul său social în proporție de 33%. Această situație s-a modificat în anul 1929, când, prin Legea pentru stabilizare monetară, capitalul băncii a crescut la 600 milioane lei, iar participarea statului a fost redusă la 10%, aspecte prin care se intenționa creșterea independenței Băncii Naționale, mărirea lichidității portofoliului și lărgirea cadrului operațiunilor.

Mai trebuie să spunem că stabilizarea monetară a fost, din punct de vedere al momentului, o măsură total neinspirată. De multe ori țara noastră a avut inspirații, dar și mari neinspirări istorice. Legea de stabilizare a fost promulgată cu câteva luni înaintea declanșării crizei, care a prins țara cu mari dezechilibre în finanțele statului, cu datorii mari și cu creditorii pe capul nostru, cum se spune. Atunci FMI-ul era reprezentat de câteva mari bănci străine, iar rolul lor în istoria Băncii Naționale o să fie prezentat pe larg, astăzi, în cadrul unei comunicări. Cei doi reprezentanți ai creditorilor, Charles Rist și Roger Auboin, stăteau în clădirea băncii și controlau operațiunile, ceea ce nu s-a întâmplat cu FMI-ul, pentru că în lumea modernă nu trebuie să fii controlat, ci trebuie să raportezi. Se numește transparență și este o altă manieră de globalizare, pentru că nu raportăm numai noi. Toate băncile centrale raportează publicului operațiunile pe care le realizează.

În continuare, enunț doar două dintre inspirațiile sau ne-inspirațiile măsurilor economico-financiare din epoca pe care o analizăm: asanarea și conversiunea datoriilor agricole, o temă în sine, și asanarea sistemului bancar prin legea din anul 1934, de asemenea o temă interesantă, pe care, așa cum am spus, nu o abordez acum. Vreau doar să vă citez din economiștii vremii, ca să vedeți cum se

repetă istoria și cum seminare de acest fel sunt mai mult decât binevenite.

Într-o pildă de înțelepciune pentru mulți dintre noi, economistul Virgil Madgearu, în lucrarea *Evoluția economiei românești după Războiul Mondial*, spunea că stabilizarea efectuată în 1929 s-a legiferat într-un moment în care nu exista niciuna dintre condițiile prealabile necesare efectuării unei operațiuni financiare de o asemenea importanță pentru economie și o caracteriza ca o măsură forțată. El arăta că în anul 1928, când au început pregătirile pentru stabilizare, balanța comercială avea un deficit de 5,2 miliarde lei, balanța plășilor se echilibrase numai prin creditele pe termen scurt și prin devizele cedate de Banca Națională, bugetul avea un deficit de 2,5 miliarde lei, tezaurul era încărcat cu angajamente neacoperite de 6,2 miliarde lei, prețurile interne erau mai ridicate decât puterea de cumpărare a leului în străinătate, stocul de devize al Băncii Naționale era epuizat și criza economică mondială era în plină desfășurare.

Vreau să vă mai citez din presa vremii, de exemplu despre cronica anului 1929, așa cum a rămas ea consemnată în *Calendarul ziarului Universul*, din anul 1930: „pacea internă n-a făcut niciun pas înainte, întrucât raporturile dintre Partidul Național-Tărănesc, Partidul Liberal și Partidul Poporului sunt foarte încordate, situația economică nu s-a îmbunătățit, ușurările promise nu au venit, dimpotrivă, impozitele au sporit. Diferitele categorii profesionale nu simt nicio ameliorare. Funcționarii și pensionarii o pot confirma, în special. Stabilizarea, dusă de guvernul precedent până aproape de sfârșit, nefiind aplicată cu competența cerută de o asemenea operațiune capitală, n-a dat roadele așteptate, eficacitatea ei afirmându-se într-o măsură prea redusă. Dacă nu s-a înregistrat un salt spre normalizare, în schimb au slăbit unele

resorturi care funcționaseră mai bine [...] Recolta din 1929 a fost superioară altora. Bine exploatată sub raportul intereselor statului, ea ar fi satisfăcut multe nevoi rămase neacoperite. Nu s-a văzut agerimea concepției și destoinicia realizării”.

Foarte sugestiv este și articolul intitulat *Anul economic* din *Almanahul ziarului Curentul*, al lui

Într-un azil de noapte

dispoziția băncilor, pe calea reescontului, care se făcea în Sala de marmură a băncii. În anul 1931, băncile comerciale au primit credite în sumă de 6,3 miliarde lei, o sumă colosală pentru acea perioadă. Eu nu mi-am propus să vorbesc despre „criza bancară”, pentru că în programul simpozionului sunt lucrări care vor analiza aceste probleme, dar vreau să vă dau câteva cifre ca să vedeți cum o perioadă de avânt nemăsurat este urmată, în general, în istorie, de o perioadă de prăbușire nemăsurată. Uitați ce spune *Enciclopedia României*: în perioada 1919-1928, în România Mare, numărul societăților bancare a crescut de la 486 la peste 1.000, iar numărul cooperativelor de credit și al băncilor populare mici era în anul 1928 de 4.743. Desigur, multe erau bănci mici, afaceri de familie, dar a crescut și numărul marilor bănci, precum și forța lor. Cum s-au comportat acestea am mai spus. Unele dintre ele au dat faliment, altele au rezistat. Am să citez numai cinci sau șase cazuri.

Banca Românească, banca liberalilor, s-a dovedit cea mai puternică bancă cu capital românesc. Deși angajamentele au scăzut de la 3,3 miliarde lei, în anul 1930, la 1,4 miliarde lei, în anul 1932, Consiliul de Administrație al băncii, care în 1931 era prezidat de I.G. Duca, a reușit să evite falimentul prin creșterea angajamentelor din reescontul efectelor comerciale la Banca Națională, prin spirit de prevedere în efectuarea plasamentelor, garantate cu valori ușor de mobilizat, și prin încasarea unei părți din împrumuturile acordate de bancă în cont curent.

Banca de Credit Român și-a păstrat o poziție puternică în industrie și s-a salvat de la faliment, cu toate că a fost afectată de incapacitatea întreprinderilor-client de a-și rambursa creditele. Banca Marmorosch-Blank, una dintre cele mai mari bănci ale României, a ajuns în octombrie 1931 în situația critică de a solicita acordarea concordatului preventiv, practic a intrat în lichidare. A fost una dintre prăbușirile celebre. Chiar la sfârșitul anului 2011, în cadrul simpozionului cu tema *Istoriei financiare din Centrul vechi al Capitalei*, organizat de noi în colaborare cu revista *Istorie și Civilizație*, s-a discutat în detaliu despre creșterea și descreșterea acestui mic imperiu bancar,

demn de o povestire à la *Cantemir*. Este adevărat că Marmorosch-Blank, bancă mare, care făcea parte dintre giganzii României, a fost afectată de prăbușirea marilor bănci germane și austriece, dar, în cazul ei, am avut în mod clar și o administrare incorectă a fondurilor acumulate, precum și o încălcare a moralității și a regulilor de conduită bancară. Ziua de 21 octombrie 1931 poate fi considerată „ziua neagră” a băncii, când strada Doamnei, care era dominată de Palatul Marmorosch-Blank, o clădire superbă, care există și în prezent, s-a transformat într-o mare de oameni care încercau să ajungă la ghișee.

Banca Chrissoveloni a pierdut foarte mulți bani, în special pentru că era implicată în finanțarea comerțului exterior și deținea acțiuni la societăți care exportau cereale, vite, petrol, cherestea. A fost obligată să-și micșoreze capitalul și, practic, a intrat sub protecția Băncii Naționale. O chestiune mai deosebită este faptul că la dificultățile băncii a contribuit și finanțarea lucrărilor la Palatul Chrissoveloni, realizat de arhitecții George Matei Cantacuzino și August Schmiedigen. Proprietarul, Jean Chrissoveloni, a dorit să facă cea mai frumoasă clădire de bancă din acea vreme și, pe de altă parte, cea mai modernă. Se spune că atunci când antreprenorul principal a venit cu devizul final, banca avea deja mari dificultăți financiare și, după ce s-a uitat la prima, la a doua, la a treia pagină și a văzut suma totală, bancherul și-a dat ochelarii jos și a spus: mâine merg la Banca Națională să cer protecția falimentului.

Banca Comercială Română a pierdut multe dintre participațiile sale industriale, cu excepția celor de la „Steaua Română”, ceea ce a contribuit la evitarea falimentului. Banca Generală a Țării Românești, Banca Comerțului din Craiova, Banca Agricolă, Banca Berkowitz au dat faliment. Sediul Băncii Berkowitz este, după cum știți, clădirea refăcută, aflată la intersecția străzilor Lipscani și Smârdan. Banca Generală a Țării Românești, al cărui palat se află pe strada Lipscani, față în față cu Palatul Băncii Naționale, este cea care în timpul Primului Război Mondial a emis lei de război ai Germaniei.

Clienții iau cu asalt Marmorosch-Blank

CADRUL INTERNAȚIONAL AL CRIZEI ECONOMICE. PERSONAJE-CHEIE. LECTII PENTRU CRIZA ACTUALĂ

Voi încerca să prezint cadrul internațional al crizei din 1929-1933, dar într-o manieră neconvențională, prin câteva personaje-cheie ale lumii, din țările importante, încheind prin a degaja lecțiile pentru criza actuală. Precizez că sunt gândurile mele, personale, ele nu pot fi, așadar, atribuite instituției.

Joseph Schumpeter (1883-1950), economistul austriac, a fost o autoritate în ceea ce privește ciclurile economice și era convins că nu era posibilă dezvoltarea lină în capitalism. Acesta era predestinat la urcușuri și coborâșuri, la crize și perioade de euforie, putând duce chiar la autodistrugerea sa (dar nu prin revoluție, ci prin evoluție parlamentară către, ceea ce denumea el, un „socialism democratic“). El privea criza începută în 1929 în S.U.A. ca pe o manifestare normală a ciclului de afaceri. A fost considerat ca făcând parte din așa-numita școală a „lichidaționiștilor“ (împreună cu Friedrich Hayek, Lionel Robbins ș.a.), fiind autorul sintagmei „distrugere creativă“.

Această școală de gândire a avut o predominanță covârșitoare în cercurile politice de pe ambele maluri ale Atlanticului, în perioada crizei. Conform lui Schumpeter, încercarea guvernelor de a arunca bani în sistem în timpul crizelor era „în mod particular aptă să producă noi probleme în viitor“.

Calvin Coolidge Jr. (1872-1933), al 30-lea președinte al S.U.A. (1923-1929), a fost un

adept al „laissez-faire“-ului, spunând: „*the business of the American people is business*“ (treaba poporului american sunt afacerile). Așadar, statul trebuia să se amestece cât mai puțin. Coolidge a fost un precursor al lui Ronald Reagan, un Reagan *avant la lettre*. În timpul mandatului său taxele au fost reduse, iar piețele au fost dereglementate. Bursa de pe Wall Street, care de la înființarea sa, în 1792, nu avea un organism de supraveghere, a continuat să rămână fără reglementare în perioada „nebunilor ani '20“. Profitând de avansurile în tehnologie și în management,

industriile prosperau, ducând la ceea ce avea să se numească „the Coolidge bull market“. Pentru criticii Bursei de pe Wall Street era evident „carnavalul ba chiar orgia de corupție și înșelăciune“. El nu putea continua. S.U.A. ieșiseră din Primul Război Mondial ca primul creditor al lumii, ceea ce făcea ca sume mari de bani să intre în țară.

Ignorând sfaturile secretarului pentru Comerț, Herbert Hoover (ce avea să-i succedă la președinție), care se temea că boom-ul era nesustenabil și avea să sfâr-

Wall Streetul, în zilele declanșării crizei

Pamfil Șeicaru, din care aflăm că anul 1930 a fost „un an economic din cei mai grei, despre care nimic bun nu putem scrie. Anul tuturor deziluziilor, anul mizeriei totale. Nu exagerăm cu nimic, poate chiar nu putem descrie situațiunea așa cum este în cruda sa realitate. Agricultură deficitară (poate falimentară), industria cu porțile închise și cu șomerii tot mai numeroși, comerțul cu polițe protestate și spectrul falimentului, funcționarii statului cu sabia lui Damocles, sub forma statutului deasupra capului și cu salarii de mizerii [...] producțiunea, în general, sugrumată de o fiscalitate excesivă, regiile autonome, inovație economică a anului 1930, deficitară, cooperația cu portofolii dubioase de miliarde, preluate pe spinarea contribuabilului răbdător, telefoanele concesionate, dar lucrările neîncepute, șoselele refăcute după faimosul sistem Steward, industria petrolului speculată după bunul plac al trusturilor mondiale, pâinea de 4 ori mai scumpă decât grâul și mălaiul de 5 ori mai scump decât porumbul, prețul cerealelor scăzut sub cheltuielile de producțiune, iar peste frontieră concurența sălbatică și urmele efectelor primului dumping sovietic [...] Anul se încheie într-o atmosferă de cumplită criză și deznădejde. Capitalul străin, faimosul capital străin, întârzie mereu colaborarea cu noi, partidele politice se înjură și își aruncă răspunderea reciproc. Țara suferă și dezastrul cel mare se apropie“.

Desigur, sunt citate ale vremii. Putem să înțelegem multe dintre ele. Vă reamintesc doar ce spunea profesorul Costin Murgescu: „A căuta răspunsuri nu înseamnă întotdeauna să le și găsești“, dar, continua domnia sa, „strădania de a discuta și analiza problemele poate stimula găsirea unor soluții“.

Și, în final, ceva simpatic, o întrebare care frământa presa din anul 1932: au provocat femeile criza mondială? Revista *Realitatea ilustrată*, din martie 1932, ne aduce aminte că „un proverb francez îndeamnă că în orice bucluc să cauți femeia“, dar, spune autorul în

continuare, „noi credem că e cu totul exagerată această generalizare. Există multe buclucuri în care femeile nu au niciun amestec, numai că în cazul crizei, fără voie, femeile sunt vinovate [...] Înainte de război, 90% dintre femei erau măritate, soții și mame. Însumând peste 100 de milioane, ele nu aveau ocupație productivă. Îngrijeau de gospodărie și de copii. Războiul a grăbit mult procesul de emancipare a femeii [...] Când jumătate dintre brațele productive au părăsit lucrul, spre a lupta pe fronturi, a fost nevoie să se recurgă la femei, pentru că numai astfel populația rămasă acasă și-a putut continua viața. Aproape 50 de milioane dintre tovarășele bărbaților au luat asupra lor sarcina de a-i înlocui în angrenajul social, în așa fel încât lumea să nu se oprească din mers. După terminarea războiului însă, n-a mai fost posibil să se determine o demobilizare a femeii. Ele au rămas la posturile lor [...] Câtă vreme omenirea trebuia să-și vindece rănila produse de război [...], munca umăr la umăr a bărbatului și a femeii a fost salutară. Mai târziu însă, când producția a trebuit să fie redusă, femeia a început să devină o concurență supărătoare. Numărul factorilor productivi s-a înmulțit cu 50% și producția a sporit. Față de cerere, ofertele de brațe de muncă au devenit o dată și jumătate mai numeroase. Salariile s-au micșorat, puterea de consumație a lucrătorilor a trebuit să scadă, ei fiind salariați mai prost. O urmare logică a fost acumularea de bunuri. După cum vedem, femeile sunt cauza crizei, prin aportul de muncă pe care l-au adus o dată cu emanciparea lor“. În final, autorul trage concluzia: „Bineînțeles că nu pot fi făcute vinovate de ceea ce s-a întâmplat, dar nu e mai puțin adevărat că ele au provocat criza economică.“

Foarte interesantă concluzie!

Academician MUGUR ISĂRESCU,
Guvernatorul Băncii Naționale a României,

Mihaela TONE, Consilier
Direcția Secretariat, B.N.R.

abandonarea etalonului aur în 1931 – un eveniment pe care l-a considerat o calamitate.

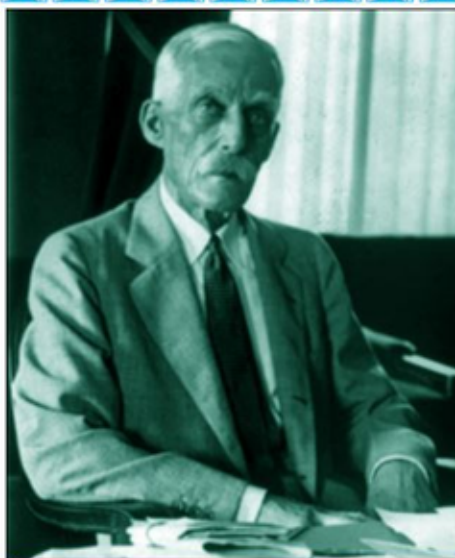
Prieten personal cu guvernatorul Băncii germane Hjalmar Schacht, Montagu Norman era convins de necesitatea ajutorii Germaniei să se refacă. Astfel, la îndemnul său, multe bănci britanice au împrumutat sume mari băncilor germane.

Philip Snowden (1864-1937), ministru de Finanțe al Marii Britanii (1929-1931) într-un guvern laburist (al lui Ramsay MacDonald), credea în comerțul liber (drept pentru care s-a opus creșterii tarifelor) și privea cu suspiciune împrumuturile bancare. Filosofia sa era de liberalism gladstonian (numit după W. Gladstone, prim-ministru al reginei Victoria; prevedea cheltuieli reduse ale statului și taxe mici, pentru un buget echilibrat) și s-a opus tendințelor bolșevizante din propriul partid, precum și politicilor propuse de J.M. Keynes. Pe acesta din urmă îl considera trăind într-o lume a ideilor, deloc practic.

La 2 octombrie 1929 i-a acuzat pe americani de „orgie speculativă” pe Wall Street, cam în același timp cu omologul său american A. Mellon. Unii critici au pus declanșarea crizei din 3 octombrie 1929 pe seama acestor comentarii.

Arecurs la ajustări fiscale ample, fiind convins că bonitatea Marii Britanii era judecată de investitorii străini, în funcție de echilibrul finanțelor publice. El a respins toate propunerile de lucrări publice.

Criza economică (1929-1933) este ea însăși un personaj-cheie, de aceea voi întrerupe puțin suita de „vedete”. Dintre cele 50 miliarde de dolari vândute sub formă de acțiuni în S.U.A., în timpul „nebunilor ani '20”, circa jumătate erau fără valoare reală. Spre sfârșitul anului 1928, în timpul campaniei

14 iunie 1929. Andrew Mellon, un „lichidaționist” convins

prezidențiale pentru desemnarea succesorului lui Calvin Coolidge, ambii candidați au întreținut speranțele *business*-ului că lucrurile vor continua în același mod, exuberant. Americanii credeau în mod sincer că secretul bogăției perpetue fusese descoperit. Oricine avertiza împotriva euforiei era privit ca un spărgător de petreceri sau chiar ca un om lipsit de patriotism.

Cu toate acestea, au fost și personaje lucide, ca statisticianul Roger Babson, magnatul oțelului Myron C. Taylor sau bancherul

Paul Warburg, care au continuat să avertizeze împotriva „nebuniei freneziei speculative”. Trusturile de investiții (*investment trusts*), create cu scopul speculativ de a investi în alte companii, nu produceau ele însele nimic. Se bazau pe lăcomia și pe lipsa de informații a celor care cumpărau hârtiile emise de ele, folosind tehnici precum *wash sale* sau *matched sale* (prin care prețurile aceluiași acțiuni erau inflatare artificial).

După izbucnirea crizei, noul președinte Herbert Hoover a convins sindicatele să renunțe la cereri de creșteri salariale, companiile energetice și de căi ferate să lanseze proiecte noi de infrastructură, guvernatorii celor 48 de state să înceapă lucrări publice etc. Prin aprilie 1930, Bursa își revenise și lichidaționistii păreau să fi câștigat partida.

Între 1930 și 1931, Fed-ul a lăsat masa monetară să se contracte cu o treime, spre frustrarea președintelui Hoover, care nu avea control asupra acestei instituții.

În Marea Britanie, șomajul se agravase încă înainte de criză, deoarece industrii întregi (a cărbunelui, a bumbacului) nu își reveniseră la nivelurile dinainte de 1914. Marile scheme de lucrări publice au fost respinse cu zel puritan de ministrul de Finanțe Philip Snowden,

șească rău, Calvin Coolidge Jr. a continuat să relaxeze reglementările, convins, până la sfârșitul președinției sale, că afaceriștii se vor comporta decent și onest, fără ca Washingtonul să fie nevoit să devină conștiința lor. El s-a asigurat ca autoritățile de reglementare ale guvernului federal să fie conduse de oameni pro-business, adepți ai continuării boom-ului economic.

Totuși, în apărarea lui, trebuie spus că, în timpul administrației sale, bugetul federal s-a aflat în surplus, în pofida (sau datorită) boom-ului.

Andrew Mellon (1855-1937), fiu al unui bancher și el însuși om de afaceri prosper, secretar al Trezoreriei S.U.A. (1921-1932), a aplicat o politică de reducere a taxelor, scăzând rata marginală a taxei pe venit de la 77 la 24%, dar și rata de jos de la 4 la 0,5%, la fel ca și taxa pe proprietate.

Odată cu începerea crizei, Mellon a devenit un „lichidaționist” convins, sfătuindu-l pe (noul președinte) Herbert Hoover: „Lichidați forța de muncă, lichidați acțiunile, lichidați fermierii, lichidați averile imobiliare. Costul vieții ridicat și viața la înălțime vor veni în jos. Oamenii vor munci mai mult, vor trăi o viață mai morală. Valorile se vor ajusta și oamenii întreprinzători vor prelua afacerile de la oamenii mai puțin competenți”. Andrew Mellon a fost avocatul unui buget echilibrat și s-a opus măsurilor de stimulare fiscală.

Herbert Hoover (1874-1964), de profesie inginer de mine (poreclit chiar „marele inginer”), al 31-lea președinte al S.U.A. (1929-1933), a devenit milionar înainte de a împlini 30 de ani. A lucrat ca inginer în Australia și în mai multe locuri unde s-au descoperit aur și alte metale prețioase. Odată ajuns președinte, și-a dat seama de inevitabilitatea crizei. El a

Economistul austriac Joseph Schumpeter

instruit Fed-ul (Banca Centrală Americană) să ridice rata scontului, făcând creditul mai scump. A amenințat Bursa cu reglementări, dacă nu vor opri excesele speculative. Nu era convins, precum Coolidge Jr., predecesorul său, că *businessmen*-ii se vor ghida după principii morale și de bun simț. De asemenea, a instruit presa să scrie despre pericolele speculației bursiere și nu să vândă iluzii populației. Pe Andrew Mellon de la Trezorerie l-a convins să promoveze obligațiunile cu dobândă fixă, ca

alternativă la acțiunile cu risc mare. În toate aceste demersuri, el s-a izbit de o rezistență acerbă a grupurilor de interese afectate. Herbert Hoover a întreprins o serie de măsuri, ca răspuns la criză, de stimulare a economiei, precum: lucrări publice uriașe, gen Barajul Boulder (ulterior numit Barajul Hoover); creșterea taxei superioare pe venit de la 25% la 63%; lupta contra Mafiei, pe motiv de evaziune fiscală; crearea de parcuri naționale și păduri naționale etc. În general, se consideră că F.D. Roosevelt este cel care a inițiat politici de acest fel, dar iată că el a avut un predecesor.

Montagu Norman (1871-1950), guvernator al Băncii Angliei (1920-1944), a fost un avocat fervent al reîntoarcerii Marii Britanii la etalonul aur în 1925, în pofida unui ministru al Finanțelor neîncrezător, tânărul pe atunci Winston Churchill (care ulterior a devenit țapul ispășitor, în ochii opiniei publice). Etalonul aur, deși rigid, asigura o disciplină severă și de aceea era iubit de bancherii centrali și de marea majoritate a economiștilor.

Aurul britanic ieșea în cantități masive din țară, atras de dobânzile foarte înalte oferite de Bursa din New York, făcându-l în cele din urmă pe Norman să accepte

fost înghețate, rata scontului a fost crescută de la 7 la 15%, iar jumătate dintre directorii băncilor au fost concediați, în paralel cu întărirea supravegherii bancare.

Fără sprijin politic și trădat de armată (care îi spiona fiecare mișcare și căuta un guvern care să ducă la revanșa militară), Brüning, a fost abandonat în cele din urmă și de președintele Hindenburg, atunci când, ca ultimă soluție pentru stoparea ascensiunii lui Hitler, i-a propus acestuia reinstaurarea monarhiei (pentru început cu președintele ca regent, apoi cu un urmaș al lui Wilhelm al II-lea, la care Hindenburg l-a propus chiar pe Wilhelm al II-lea, cel care abdicase, o soluție inacceptabilă politic, care a îngropat inițiativa).

J.P. Morgan Jr. (1867-1943), mare bancher american, a ajutat Marea Britanie cu finanțarea în timpul Primului Război Mondial, iar după aceea a fost un personaj-cheie în rezolvarea crizelor valutare: în 1924 a ajutat la stabilizarea francului francez, printr-un împrumut de 100 milioane dolari. Tot în 1924 a sprijinit marca germană, în 1925 a salvat lira italiană, printr-un alt împrumut de 100 milioane dolari, iar la scurt timp, a ajutat la stabilizarea monedei spaniole.

În 1931 J.P. Morgan Jr. a ajutat Germania, dar a devenit deosebit de furios la aflarea veștii că multe conturi bancare părăsesc Germania, chiar în momentul când banca sa încerca să salveze marca. El le-a spus germanilor că „ei nu mai sunt în situația de a fi dădăciți“, deoarece afectaseră reputația băncii americane. Dar ieșirea de

fonduri nu a putut fi stăvilită, nu numai din rațiuni economice, ci și politice (frica de venirea la putere a lui Hitler).

John Maynard Keynes (1883-1946) condamnă atitudinea de tolerare de către guvern a deflației și a șomajului, susținând că nu există vreo lege economică prin care o creștere de productivitate (precum cea din anii '20) să fie urmată în mod necesar de o criză „de purgatoriu“. El se afla în absolută minoritate printre economiștii vremii.

Opus „lichidaționiștilor“, englezul John Maynard Keynes considera că a face economii în timp de criză este un dezastru. Deși nu a fost autorul teoriei multiplicatorului (a lui Otto Kahn), este acela care a dezvoltat-o cel mai mult.

După Al Doilea Război Mondial, teoriile keynesiste (și monetariste) au fost îmbrățișate de marea majoritate a politicienilor.

În finalul expunerii, înaintea câtorva lecții pentru criza actuală care, repet, sunt numai niște opinii personale, fără a implica instituția B.N.R. abordez raportul „lichidaționiști“ versus keynesiști/monetariști.

Observația nr. 1: Deși există tendința de a înlocui termenul „lichidaționiști“ cu „școala austriacă“ (datorită contribuției lui Schumpeter și Hayek), este mai corect de a vorbi despre o școală de gândire universală, cuprinzând economiști precum Lionel Robbins, Arthur Pigou, și practicieni, precum Philip Snowden, Heinrich Brüning.

Observația nr. 2: Deși se consideră, de regulă, că monetarismul este opus keynesismului, în practica

Marele bancher american
John Pierpont Morgan Jr.

care credea cu tărie în necesitatea bugetelor echilibrate.

In 1931, când președintele S.U.A. H. Hoover a propus un moratoriu pentru înghețarea tuturor datoriilor inter-guvernamentale pe o perioadă de un an (cu scopul de a da un respiro Germaniei, care avea datorii de 1,25 miliarde dolari la Statele Unite), Franța nu a fost interesată să se alăture moratorului, dat fiind că avea relativ puține împrumuturi către Germania, dar un mare interes în reparațiile de război germane. Franța era principalul creditor al Austriei, dar a condiționat ajutorarea Credit-Anstalt-ului de renunțarea din partea austrieșilor de a intra într-o uniune vamală cu Germania, care ar fi dat un mai mare spațiu de manevră industriilor din cele două țări. Bancherii francezi, spre deosebire de omologii lor americani, investiseră prudent, în obligațiuni guvernamentale și în aur. În perioada crizei, băncile franceze dispuneau de un surplus de lichiditate.

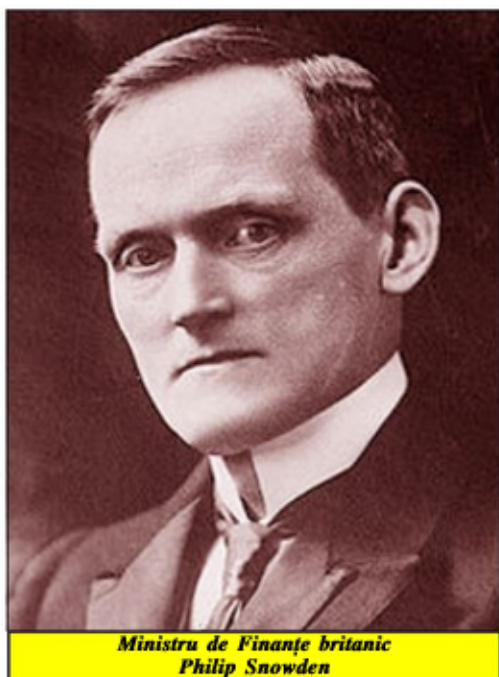
Credit-Anstalt era în criză din cauza incapacității industriilor creditate de a-și rambursa creditele, dar și din cauza obligării de către guvern a preluării instituției de credit imobiliar (falimentare) Vienna Boden Kreditanstalt. Cu toate eforturile făcute de Banca Angliei (care, la rândul său, intervenise în secret pentru salvarea Lazard Frères, una dintre cele mai mari bănci din City-ul londonez), Credit-Anstalt nu a putut fi salvată.

După repetate tăieri de salarii, care au afectat inclusiv marina și armata britanică, guvernul Majestății Sale a trebuit să renunțe la etalonul-aur, la 21 septembrie 1931, când Banca Angliei, la instrucțiunile prim-ministrului, a refuzat să schimbe în aur deținerile de monedă ale unor

investitori. La scurt timp, 35 de țări au părăsit etalonul aur.

Heinrich Brüning (1885-1970), lider al Partidului de Centru (catolic), cancelar al Germaniei (1930-1932), este poate cel mai tragic, cel mai ghinionist personaj-cheie dintre cele enumerate până acum. Economist de profesie, avea drept principal scop păstrarea valorii mărcii și, pe această cale, plata despăgubirilor de război de către Germania. Pentru aceasta, a negociat câteva aranjamente de înghețare a datoriilor cu creditorii internaționali și a introdus un program dur de austeritate, scăzând salariile în sectorul public. În 1930 a câștigat un vot de încredere, dar cu prețul pierderii majorității, în favoarea național-socialiștilor și a comuniștilor. Heinrich Brüning a încercat să lupte împotriva ambilor, interzicând vânzarea de arme, portul uniformelor, calomnierea oficialităților etc.

După colapsul băncii austriece Credit-Anstalt (11 mai 1931), a urmat (la 10 iulie 1931) cel al băncii germane Danat-Bank, a patra bancă germană (al cărei client, firma de textile Nordwolle, își falsifica sistematic bilanțurile). Sub conducerea lui Jakob Goldschmidt (a cărui origine evreiască avea să fie exploatată de naziști), Danat-Bank încălcase regulile bancare elementare, fiind supraexpusă pe un client, acordând dividende generoase și oferind rate ale dobânzii nesustenabile. A doua zi după falimentul Danat-Bank, Dresdner Bank a dezvăluit că și ea se afla în dificultate. O mare parte dintre banii depuși la băncile germane au început să părăsească țara. Heinrich Brüning a emis un decret de urgență, prin care, la 14 și 15 iulie 1931, nicio bancă nu a mai fost deschisă, depozitele făcute de nerezidenți au

Ministru de Finanțe britanic
Philip Snowden

CRIZA ECONOMICĂ MONDIALĂ DIN ANII 1929-1933

Voi expune tema relațiilor dintre criza economică din România și criza mondială sau, mai precis, determinarea crizei din România de către criza mondială, sub următoarele aspecte: a) țările industriale, care formează regiunea dezvoltată a lumii, funcționează ca generatoare ale evoluției ciclice a propriilor economii și ale economiei mondiale; b) țările slab dezvoltate, non-industrializate, sunt atrase în sistemul de evoluție ciclică a economiei mondiale.

In secolul al XX-lea impulsul cel mai puternic în cercetarea ciclurilor și, respectiv, a crizelor, l-a dat criza economică din anii 1929-1933, cea mai adâncă, de durata cea mai lungă patru-cinci ani, cu pierderi fără precedent în domeniul economico-social, dar și cu inovații însemnate în teoria economică, în politicile economice, în rolul statului în viața economică. Deși de la criza din 1929-1933 au trecut opt decenii, tema sa, diferitele ei aspecte teoretice și istorice sunt încă studiate, iar cercetarea lor se revigorează la fiecare nouă manifestare de criză, cea din anii 1929-1933 devenind într-un fel etalon al crizelor secolului al XX-lea.

Primul aspect al problemei pornește de la constatarea că trecerea, în secolul al XIX-lea, a economiei primelor țări – Anglia, Franța, S.U.A., Germania – la mașinism, respectiv la un nou tip de reproducție, cea lărgită, a generat un nou model de creștere, ciclică, de evoluție, care se instalează în funcționalitatea economiilor industriale; astfel regiunea dezvoltată industrial a constituit și va constitui, pentru întreaga evoluție economică mondială, centrul mecanismului ciclicității.

După teoria reproducției lărgite și din experiența istoriei economice, moderne și contemporane, ciclul economic, în general, schematic, parcurge, cum se știe, patru faze succesive: criză, stagnare-depresiune, înviore și avânt. Această succesiune de faze nu întotdeauna se întâlnește în realitate. La diferite cicluri, în diferite țări și în diferite condiții econo-

mice, politice, se produc modificări: în durata ciclurilor, a fazelor, în succesiunea și manifestările lor, dar și în efectele asupra economiilor respective.

Faza determinantă a ciclului este criza economică, deși istoria a cunoscut și cicluri eliptice de fenomene de criză. Economia a evoluat în avânt, urmat de depresiune și apoi de înviore sau alte ordini de succesiune. Și durata ciclurilor este variabilă, în medie între șase-zece ani. Indiferent însă de formele concrete istorice pe care le îmbracă diferite cicluri economice, acest mod de evoluție rămâne până acum o constantă a dezvoltării economiilor moderne capitaliste.

După profil, structură, niveluri de dezvoltare, decalaje de civilizație etc., în componența sa, interbelică, economia mondială se delimitează, relativ, în două întinse zone sau regiuni economice, cu rol diferit în generarea și funcționarea ciclului economic.

Prima regiune, a țărilor industrial-financiare, încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, cum s-a arătat, genera, prin reproducția lărgită, ciclurile economice necesare reglării funcționalității lor. Această zonă reprezintă

cea mai puternică și superioară calitativ și concurențial forță industrială, tehnică și tehnologică, financiară a planetei, care determină cursul și direcția evoluției economiei mondiale. În structurile sale regiunea industrială a lumii este producătoare a tuturor elementelor repro-

Fratele împăratului Hirohito la volanul unei mașini Datsun

economică ele sunt înrudite, consider eu, propunând soluții pe termen scurt și intervenții ale statului, pe cale fiscală (keynesismul) sau monetară (monetarismul). Ca antidot la o criză economică profundă, precum cea din 1929-1933, meritele uneia sau alteia dintre doctrine pot fi judecate, în funcție de criteriile economice și/sau politice.

Din perspectivă economică:

Pe termen scurt: „lichidaționistii” propun măsuri radicale și dureroase pe termen scurt, dar izbăvirea de boală pe termen mediu/lung; keynesiștii/monetariștii propun o atenuare a durerii pe termen scurt, dar cu costul prelungirii bolii pe termen mediu/lung.

Drept rezultat, la cinci ani de la începutul crizei, în 1934, criza fusese depășită prin aplicarea politicilor „lichidaționiste”, în timp ce acum, la cinci ani de la izbucnirea crizei din 2007, nu se întrevede capătul acesteia, prin aplicarea politicilor keynesiste/monetariste.

Pe termen mediu/lung: în 1929-1933, generația care a provocat criza a fost aceea care a plătit pentru ea, iar următoarele trei generații (75 de ani) nu au mai cunoscut o criză similară. Lecțiile crizei din 1929-1933 s-au tradus într-o reglementare mult mai strictă a sectorului financiar, într-o transformare a meseriei de bancher într-una obișnuită (atât ca salarizare, cât și ca riscuri asumate) etc.; în 2007-?, generația care a provocat criza speră să arunce nota de plată pe umerii generațiilor viitoare. Lecțiile crizei par a nu fi fost învățate, iar pașii pentru reglementarea sectorului financiar și a meseriei de bancher se lovesc de o rezistență acerbă din partea grupurilor interesate.

Din perspectivă politică:

Cea mai importantă critică adusă măsurilor „lichidaționiste” din 1929-1933 nu este de natură economică, ci politică: aceea de a fi

*Un cetățean din Detroit își achită în natură impozitul... cu nuci
(foto din revista Realitatea ilustrată)*

permis ascensiunea nazismului. Dar nazismul nu a fost inevitabil nici în 1929-1933, dacă nu ar fi fost alimentat de o serie de factori exogeni: călcarea în picioare a mândriei germanilor; căderea băncilor Credit-Anstalt, Danat-Bank și Dresdner Bank și reacția târzie a comunității internaționale la aceste falimente; ascensiunea

în același timp a comuniștilor, la care național-socialiștii erau văzuți ca o contrapondere. În fapt, măsurile de austeritate întreprinse în Marea Britanie de Philip Snowden au fost la fel de dure ca și cele luate de Heinrich Brüning în Germania, fără însă ca englezii, numai pentru atât, să fi trecut la nazism.

Câteva caracteristici naționale au jucat și ele un rol: experiența națională privind revoluții, revolte, răsturnări sociale era mult mai amplă în Marea Britanie decât în Germania sau Italia, state relativ recent formate; englezii erau „vaccinați” împotriva acestui tip de soluții; sentimentul general de *entitlement* (drept câștigat) era mult mai acut în Germania, care avea o îndelungă tradiție social-democrată, față de Marea Britanie, păstrătoare a unor tradiții liberale, prin care omul trebuie să se descurce singur, fără a aștepta ajutor de la stat.

Lecții pentru criza actuală: 1. Nu trebuie călcată în picioare mândria națională a vreunui popor (greci, portughezi etc.). Acțiunea aceasta „poate naște monștri”. 2. Soluțiile pe termen lung în economie sunt preferabile soluțiilor pe termen scurt. 3. Politicile contraciclice sunt de preferat politicilor prociclice, cu condiția însă să existe spațiu fiscal/monetar pentru ele. 4. Excesele în aplicarea oricărei teorii trebuie evitate; a fost probabil o greșală restrângerea de către Fed cu o treime a masei monetare în 1929-1933, după cum probabil tot o greșală a fost și creșterea cu 300% a bilanțului Fed în 2007-2011.

Valentin LAZEA,
Economist-șef, B.N.R.

ciclică, cu avânt și crize. Determinarea acestora de către forța economică și mecanismele economiilor dezvoltate a generat, totodată, și articularea, sincronizarea fazelor ciclului, îndeosebi a crizelor, în ansamblul economiei mondiale și a consecințelor acestora, indiferent de apartenența sursei motrice declanșatoare.

Faza crizei economice, cu urmări grave, așa cum nu putea să fie ocolită în economiile care au produs-o, tot atât de inevitabilă devenea și în economiile care o receptau.

Căile și mijloacele de propagare a condițiilor și manifestărilor crizelor economice s-au modificat în funcție de nivelul și structura ambelor tipuri de economii. În general, în conținut, principalele mijloace rămân aceleași, deși formele lor se schimbă mai des. Cele îndeobște cunoscute și studiate de științele economice sunt: comerțul internațional de mărfuri, de bani și de hârtii de valoare, prețurile acestora, creditele și împrumuturile externe, exportul de capital, de investiții și circulant, informațiile referitoare la acestea ș.a., ca să nu mai menționăm marile acțiuni speculative.

În modul de propagare a conjuncturii interne, prin aceste mijloace și căi în economia mondială și a diferitelor țări, în sensul alimentării sau frânării proceselor crizei economice, un rol important îl au diferite politici economice naționale, cât și internaționale, ale organismelor și instituțiilor financiare și politice. Dar funcția de senzor al conjuncturii este manifestată de bursele de mărfuri și valori, naționale și internaționale. Acestea degajă și propagă concomitent cu informațiile despre afaceri și o încălțură psihoemoțională, furnizând primele semne ale declanșării tensiunilor acumulate în economie, ale crizei.

Procesele, manifestările crizelor economice generate în economiile industrial-financiare se repercutau în economia țărilor agrare slab dezvoltate cu atât mai ușor și eficient, cu cât acestea, până la Al Doilea Război Mondial,

România era o țară cu o economie predominant agrară

erau în majoritate colonii și semi-colonii. Ele au fost incluse în diviziunea mondială a muncii, ca surse de materii prime agricole și extractive, ca piață de desfacere a mărfurilor industriale și, cu atât mai important, ca teren de plasament al capitalului industrial și bancar din metropole.

Prin aceste poziții economice, pe lângă cele politice, în cea mai mare măsură caracterul evoluției țărilor slab dezvoltate, variațiile conjuncturii lor economice se sincronizau, se articulau cu mișcările economiilor dezvoltate dominante și determinante ale tendințelor mondiale.

În structurile economiilor slab dezvoltate agrare, pilonii progresului lor, ai sectoarelor industriale și bancare constituiau totodată și sursele dependenței și exploatării lor, fiind reprezentate de firmele industriale străine, de participațiile lor la capitalul celor autohtone, de băncile străine cu rețeaua de participații în sectorul bancar local. Aceeași situație în comerțul extern și intern, în transporturile feroviare și navale, în toate ramurile moderne care luau ființă, până la marile exploatații agricole de culturi de bumbac, cauciuc, cafea, ceai, citrice etc.

In concluzie, țările dezvoltate industrial-financiar, generatoare ale ciclului economic, respectiv ale crizelor, transferă tipul de dezvoltare ciclică zonei economiilor slab dezvoltate, descărcând totodată asupra acestora și o parte dintre costurile propriilor crize. La rândul lor, economiile slab dezvoltate, inapte să producă crize industrial-financiare și ciclicitate (în afară de crize agrare, care nu sunt ciclice), pot, prin cedarea exploatării resursele lor naturale, prin costurile reduse de producție și profiturile ridicate ale capitalurilor străine, să faciliteze atenuarea crizelor din economiile dezvoltate.

Prof. univ. dr. Victor AXENCIUC,
Membru de onoare al Academiei Române

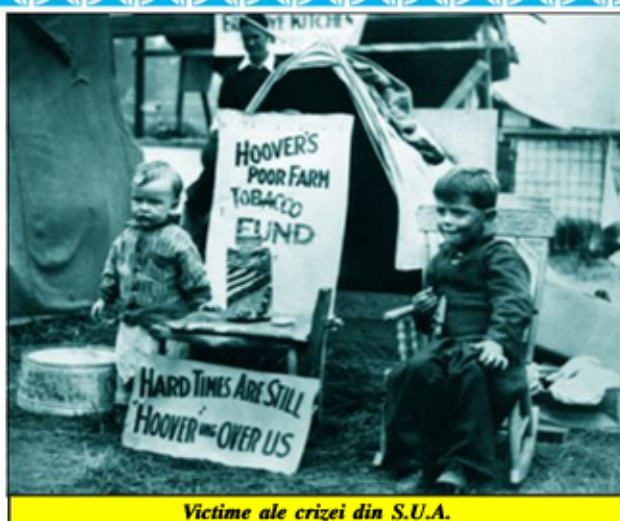
ducției – de la capital, piață, tehnologie, știință, până la forța de muncă –, dar debitează, prin natura ei, o producție de bunuri care depășește periodic capacitatea pieței interne, având nevoie de dețuseuri externe. La fel și pentru surplusul de capital. După cum o producție mereu sporită devansează adesea resursele proprii de materii prime naturale, fiind necesare importuri din țările agrare slab dezvoltate.

A doua regiune economică a lumii, cea mai populată, cea mai bogată în resurse naturale, dar cu un nivel tehnico-economic scăzut, este slab dezvoltată; ca atare, nu are capacitatea să asigure necesarul de tehnică industrială, de investiții, de produse industriale pentru consum intern și nici posibilitatea valorificării autohtone a resurselor naturale.

În cursul istoriei, evoluția, dezvoltarea economică a celor două categorii de țări s-a desfășurat într-un sistem de simbioză, de interdependență, generând, printr-o diviziune mondială a muncii, necesități și resurse reciproce, dar structural și calitativ diferite, reieșite din nivelul lor de dezvoltare.

Sfera de cuprindere și structura economică a celor două regiuni polarizatoare, a dezvoltării și a subdezvoltării, este în permanentă dinamică. În cele două secole, XIX și XX, deplasarea se face într-un singur sens, spre industrializare. Unele state subdezvoltate care folosesc anumite condiții și oportunități specifice promovează industria și ajung în clubul celor dezvoltați. Aceasta se datorește, în mare parte, resurselor de capital, de tehnologii din țările dezvoltate care, plantate într-un teren fertil de mentalități și comportamente eficiente economice și într-o conjunctură favorabilă, au schimbat, în câteva decenii, destinul economiilor respective.

Revoluția mașinistă a propulsat Anglia ca primă țară industrială la începutul secolului al XIX-lea, urmată de Franța, S.U.A., apoi Germania, Austria etc., iar în secolul al XX-lea

Victime ale crizei din S.U.A.

majoritatea țărilor din Europa Vestică, Centrală și de Nord și câteva din alte continente au realizat industrializarea. Japonia, de pildă, în anul 1913, avea un venit național pe locuitor mai redus decât al României agrare, dar dezvoltarea ei eficientă, în deceniul patru și în anii postbelici, a situat-o pe primele locuri între

țările industriale.

Secolul al XX-lea aduce modificări pe structura dezvoltat-nedezvoltat, chiar și în interiorul regiunii slab dezvoltate și, îndeosebi, în interiorul unor mari state, ca, de exemplu: India, Brazilia, Argentina etc., unde coexistă dezvoltare industrială, în unele zone, cu subdezvoltare, în alte zone.

Cu toată această tendință și cu eforturile Națiunilor Unite, în cele trei decenii din a doua jumătate a secolului al XX-lea, consacrate eradicării subdezvoltării, regiunea neindustrializată a lumii rămâne încă predominantă în populația planetei. Un progres mai rapid l-a înregistrat în această perioadă în Europa și Asia o serie de țări sub regimul comunist, care a forțat industrializarea și modernizarea lor. Unele dintre acestea, după schimbarea regimului politic și a sistemului social, au suferit un proces invers, de dezindustrializare, lărgind, ca excepție de la cursul istoriei, regiunea slab dezvoltării.

Cunoștințele economice ne îngăduie, fără să greșim, să analizăm interacțiunea dintre cele două regiuni de dezvoltare diferite în privința propagării ciclului economic interbelic și, respectiv, a fazei de criză din anii 1929-1933.

În zona economiilor dezvoltate, mecanismul reproducției a determinat și căile, modalitățile și instrumentele de interacțiune cu țările slab dezvoltate. Propagarea, transferul factorilor, al influențelor menționate către aceste țări au produs rezultate decisive în modelarea caracterului, a creșterii lor economice, a structurilor economico-sociale și, în ansamblu, a imprimării tipului de evoluție

palierul mentalului colectiv, la un nivel extrem de redus de exprimare?

Pașii istoriografiei, contribuțiile de primă linie din literatură au conturat un anume proces de integrare, de modernizare și de europenizare a societății românești. Rămân însă aceste momente majore de inflexiune, de care vorbeam, adevărate chei de interpretare a datelor economico-sociale pe care le deținem privind evoluțiile din economia românească.

Revenind la criză, rămân importante și pentru analizele românești nu puține idei, care și ele explicitează doar parțial criza, de la cauze până la consecințele sale. Nu putem să nu ne întrebăm și astăzi dacă: 1) Criza a fost de origine strict americană; 2) A fost rezultatul imprudențelor și speculațiilor financiare de după Primul Război Mondial; 3) Are la bază tarele sistemului monetar din anii 1920; 4) A fost o criză ciclică; 5) A fost o criză de supraproducție; 6) A fost o criză de sistem, al unui sistem care și-a schimbat echipamentele conceptuale, ideologice, dar și logistice, de la liberalismul clasic al secolului al XIX-lea la neoliberalismul primei jumătăți a secolului al XX-lea.

Credem că este important să luăm în calcul toate contradicțiile de sistem disimulate și estompate în anii imediat postbelici. Se impun combinarea, restructurarea lor într-o lume care continuă să fie partajată în zone de influență – americană, Commonwealth, imperiul francez, belgian, olandez și U.R.S.S. Prelungirea „conflagrației” în sfera economicului a avut numeroase puncte de sprijin în anii '20. Pachetul de contradicții economico-politice nu a fost rezolvat prin forța armelor și a erodat și dereglat sistemul social-politic mondial, ale cărui unde de șoc monetare, financiare și sociale s-au activizat la sfârșitul deceniului al treilea.

În Europa Centrală și de Est, argumentele în sensul ideilor de mai sus sunt: în țările din această zonă, criza mondială a acționat pe fondul diversității situațiilor economice. Din punct de vedere al caracterului economiilor naționale, unele erau țări industriale – Austria

și Cehoslovacia – altele agrar-industriale – Ungaria și Polonia – iar altele încă predominant agrare – România, Iugoslavia, Grecia, Turcia și Albania. În dinamica evoluției, aceste categorii nu trebuie încadrate rigid, mecanic. De exemplu, România, Iugoslavia și Grecia se caracterizau la momentul 1929 printr-o structură economică de tranziție, înspre cea de tip agrar-industrial.

Țările din cea de-a treia categorie, a „blocului agrar”, erau relativ omogene căci agricultura, cu excepția Greciei, ocupa între 80-82% din populația activă și furniza între 59 și 61% din PIB. Înzestrarea tehnică era în general rudimentară, manuală, sub media europeană la hectar și cu un preț de cost relativ ridicat. Doar între 10 și 20% din PIB-ul acestor țări era furnizat de industria meșteșugărească, industria mică, minieră și prelucrătoare mecanizată.

Serviciile se situau la dimensiuni reduse – creditul și schimbul, comerțul, instituțiile moderne de la orașe coexistau cu formele mărunte de la sat. Componentele de bază ale infrastructurii – căi de transport, comunicații moderne, magazine, silozuri, edificii etc. – fie că nu erau terminate sau generalizate în România, Grecia și Iugoslavia, fie că erau abia în fază de proiecte, în Turcia și Albania.

Structura social-economică din țările din această categorie evidențiază predominarea micii unități de producție – gospodăria agricolă țărănească, atelierelor meșteșugărești ale micii industrii, comerțul și serviciile fiind reduse. Acest tip de structură economică producea o bună parte din PIB, utiliza majoritatea forței de muncă, determina consecințe multiple în planul eficienței, costul producției și mărirea consumului. Marea întreprindere capitalistă din sectorul bancar, industrial și de transport, precum și comercial erau puțin vizibile, cu unele rezultate mai ales în România și Grecia.

În toate țările din sud-estul Europei, marea proprietate agricolă ocupa un loc restrâns în economie, datorită reformelor agrare de după

ROMÂNIA ÎN VÂLTOAREA MARI CRIZE

Momente de inflexiune în evoluția istorică a primei jumătăți a secolului al XX-lea sunt multe, inclusiv în viața economică. Unul dintre ele a fost chiar Marea Criză. Pentru a o înțelege, istoriografia din epocă, din perioada care a urmat, dar și cea de astăzi, la 80 de ani distanță, și-au pus numeroase întrebări, au abordat-o secvențial, dar și sistemic, însă au obținut răspunsuri parțiale.

Nu este lipsit de interes să ne interogăm și astăzi: Cât de profund a fost procesul de integrare a societății românești în modelul european, occidental al timpului? Cum s-a manifestat capitalismul occidental înspre părțile periferice ale continentului și într-o Românie reprezentativă pentru blocul agrar, cu o economie de tranziție, este adevărat, aflată într-o transformare mai lentă sau mai rapidă a caracterului său, dintr-unul eminamente agricol înspre unul de tip agrar-industrial? Și dacă România, în ritmul său, socio-biologic, se integra în mișcarea de dezvoltare a capitalismului de la nivelul continentului, cât de profundă era faza de maturizare a fizionomiei sale de tip capitalist? Avea România atunci, după Marea Unire și în prima jumătate a secolului al XX-lea, o strategie, o viziune asupra dezvoltării unui anume tip de capitalism? Cum a reacționat statul la provocările socio-economice și ce sarcini și-a asumat? Au devenit acestea o prioritate în politicile, dar și în dezbaterile asupra evoluției, dezvoltării, modernizării și, de ce nu, europenizării României? Dacă

da, cât de dinamic a fost procesul de europenizare și modernizare a ansamblului societății noastre? Avea societatea românească o elită reprezentativă pentru noul spirit al veacului, avea o inteligență economică – pârghii, mecanisme, dar și argumente instituționale pentru a stimula rutele de integrare în spațiul economic capitalist occidental sau, cel puțin, în ceea ce se manifesta din acesta la nivel central și est-european? Era un paradox faptul că, dispunând de resurse de materii prime – vezi petrol, neferoase, cărbune etc. –, gradul de valorificare a acestora sau a potențialului uman sau nivelul tehnic al aparatului de producție național erau reduse, iar rezultatele se situau, în ciuda căilor asumate, pe toate

Uzinele din Hunedoara în 1904

CRIZELE ECONOMICE DIN ROMÂNIA: 1929-1933 ȘI 2008-? PRIVIRE COMPARATIVĂ

Vom structura intervenția noastră în trei „segmente”: este posibilă/necesară comparația?; studiu de caz (câțiva factori: stadiul economic al țării, declanșarea crizei economice, durata); observații și sugestii.

Este posibilă/necesară comparația?
Răspunsul este DA și NU. Pentru DA, avem câteva argumente. Mai întâi, sunt două crize, în fondul lor general, clasice! Prin urmare, pot fi comparate. În al doilea rând, România era atunci ca și acum parte a sistemului economic mondial, astfel că o analiză comparativă este posibilă și chiar necesară. În al treilea rând, analiza poate oferi chiar dacă multă lume nu mai crede învățăminte pentru prezent și viitor. Și, nu în ultimul rând, ca importanță, o perspectivă istorică poate fi mai utilă și interesantă decât una strict economică.

Pentru NU, menționăm doar câteva idei ale posibililor „cârcotași”: orice comparație este riscantă; poate fi benefică o comparație cu trecutul sau mai bine ne comparăm cu scenariul viitoare? Sunt, totuși, epoci radical diferite; crizele sunt diferite: prima este considerată clasică; cea prezentă este ceva mai complicată: parțial clasică, dar și a structurilor bugetare, a gestiunii sistemului economic, chiar – spun unii analiști – de sistem economic. Este normal să comparăm o criză încheiată de mult cu una în plină desfășurare? Ambiguitatea metodei poate conduce la contestarea concluziilor, plus percepția diferită a celor două crize. A se vedea rolul media atunci și acum.

Pe de altă parte, tentația comparației și speranța unor observații interesante este prea mare! Și atunci, o facem!

Stadiul economic al României la începutul celor două crize. În anul 1929 economia României era – în limbajul actual – „în curs de dezvoltare”. Eram o țară slab dezvoltată, cu o economie preponde-

rent agricolă. Virgil Madgearu o caracteriza ca fiind după refacerea ce a urmat Marelui Război „în convalescență”. În anul 2008 economia României se afla conform celor mai mulți observatori la sfârșitul tranziției. Prin urmare, par a fi mari asemănări.

Sunt însă și deosebiri esențiale. În anul 1929 economia era slab dezvoltată, dar „așezată”, pe niște baze care se construiau de aproape un secol. În anul 2008, economia se afla în „vârf de creștere” (7%), dar din multe puncte de vedere „nesănătoasă”. Ceea ce se va vedea imediat după declanșarea crizei.

Declanșarea crizei economice. Asemănări.
În ambele situații, criza a avut origini externe și a ajuns ceva mai târziu în România. Cred că este interesant – spre spectaculos – faptul că în momentele de început ale crizei pe plan mondial, în România s-a crezut de la analiști, întreprinzători, consumatori de rând –, pentru ambele crize, că acestea nu vor afecta și țara noastră. Spre exemplu, la Conferința U.G.I.R. din 1929, nu s-a spus nimic despre criza economică mondială. Iar în anul 2008, politicienii și mulți analiști, afiliați sau nu considerau că pentru noi nu va fi criză economică. Este adevărat, era an electoral! O altă asemănare se referă la faptul că au fost afectate în momente diferite domeniile vieții economice. La fel, treptat, la ambele crize, s-a pierdut încrederea în sistemul financiar mondial și, implicit, național.

Deosebiri.

Este limpede că, în actuala conjunctură economică, efectele generale ale mondializării au avut un rol decisiv în declanșarea și desfășurarea crizei economice, în comparație cu cea din perioada 1929-1933. Avem, evi-

război. Criza economică mondială a avut consecințe grave în agricultură, unde s-a stopat practic procesul de mecanizare. Nici măcar Cehoslovacia nu a reușit să mențină nivelul anterior al investițiilor. Au scăzut în proporții mari prețurile la produsele agricole, s-a accentuat caracterul unilateral, cerealier al producției. Preocupările statelor

de a mări competitivitatea agriculturii au fost modeste, rezultate apreciable înregistrându-se doar în problema datoriilor agricole.

Vorbim de o criză în țările din a treia categorie din blocul agrar? Aici interesau cu prioritate consecințele asupra agriculturii. Dacă luăm în calcul în acest preambul rezultatele comparative, constatăm că putem consemna forme de manifestare ale crizei în întreaga economie a zonei, cu mențiunea unei relative defazări și întâzieri, cu vârful de sarcină în multe dintre țările la care ne referim, în anii 1931 și 1932. Și pentru că nu este vorba numai despre agricultură, și industria extractivă, dar și prelucrătoare au fost afectate în forme diverse. Industria grea a scăzut din cauza reducerii investițiilor și a inaccesibilității piețelor.

In România, din marea industrie prelucrătoare, metalurgia, siderurgia, industria alimentară, a lemnului și chimică au suferit cele mai mari scăderi, iar din ramura extractivă – industria carboniferă. De altfel, uzinele statului de la Hunedoara și-au încetat activitatea în 1932.

Criza agrară a început în 1928 și s-a manifestat în diverse forme. Cea mai gravă a

Car cu boi pe ulița unui sat românesc

fost reducerea vertiginoasă a prețurilor, datorită supraproducției agricole, a crizei agrare mondiale și nu numai. Producătorii agricoli au avut de luptat și cu decalajul mare dintre prețurile produselor industriale și cele agricole – „foarfecele prețurilor” au agravat tensiunile dintre țărani, pe de o parte, bănci și cămătari, pe de altă parte. După reforma agrară, beneficiarii împroprietărilor au contractat împrumuturi cu dobânzi mari, de 20-60% anual. Datele statistice oficiale atestă că în 1931 datoriile gospodăriilor țărănești au ajuns la 120-150 miliarde lei, aproape 60% din suprafețele acestora urmând să fie scoase la vânzare silită.

Criza economică a depășit prin profunzime, durată și consecințe internaționale proporțiile crizelor anterioare. Din acest punct de vedere, literatura de specialitate a pus în evidență, alături de tezele școlii liberale, pe cele ale școlilor mai recente, în primul rând din zona economiei dirijate. În planul politicilor economice, acestea s-au concretizat în *etatism și intervenționism de stat*, atât la nivelul economiei mondiale, cât și a celei europene și românești.

Prof. univ. dr. Nicolae PĂUN,
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

CONSILIERI STRĂINI LA BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

De peste 150 de ani România beneficiază de sprijinul consilierilor străini. În perioada crizei din 1929-1933 a fost rândul consilierilor francezi.

Aplicarea politicii „prin noi înșine”, deviza atât de dragă liberalilor, nu a mai fost posibilă spre sfârșitul deceniului al treilea al secolului trecut. De aceea, guvernul liberal a început în 1927 pregătirea stabilizării monetare prin contractarea unui împrumut extern. Guvernul român a realizat un program de stabilizare care a fost aprobat de către un grup format din principalele bănci de emisiune europene și Banca Rezervelor Federale din S.U.A., reunit la inițiativa lui Banque de France. Guvernul condus de Vintilă Brătianu a acceptat, nu fără a încerca să opună rezistență, numirea consilierilor străini, dar cu condiția ca aceștia să fie plasați pe lângă B.N.R., nu pe lângă guvern, spre deosebire de planul de stabilizare din Polonia, care prevedea numirea consilierului american simultan pe lângă Banca Poloniei și pe lângă guvern. În cazul României, rapoartele consilierului erau adresate nu unei autorități internaționale, ci Băncii Naționale.

În noiembrie 1928, când guvernul liberal a fost înlocuit cu guvernul național-tărănist condus de Iuliu Maniu, acesta a avut de ales între a continua negocierile cu Banque de France și guvernul francez sau a începe alte negocieri, pe o bază sugerată de programul aprobat de către Comitetul Financiar al Societății Națiunilor și a unui împrumut emis în principal pe piața financiară londoneză. Ultima soluție, care îi fusese sugerată și lui Vintilă Brătianu, impunea României obligația să accepte un control fi-

nanciar similar celor la care fuseseră supuse Austria, Ungaria, Bulgaria.

Pentru a pune capăt ezitărilor guvernului român, președintele Consiliului de Miniștri al Franței, Raymond Poincaré, i-a comunicat ferm ministrului român de Finanțe Mihai Popovici că ministrul francez de Finanțe nu avea să autorizeze emiterea în Franța a unui împrumut încheiat pe alte baze decât cel definitivat anterior cu Vintilă Brătianu.

Legea privind stabilizarea monetară a fost votată la 7 februarie 1929 în Parlamentul român. Statutele B.N.R. au fost modificate, iar capitalul băncii sporit de la 100 de milioane lei la 600 de milioane.

Consilier tehnic a fost numit Charles Rist, care tocmai părăsise Banque de France. Cine era Charles Rist? Se născuse la Lausanne, la 1 ianuarie 1874. A făcut studii de Drept la Universitatea din Paris, a fost numit apoi profesor la Universitatea din Montpellier, iar din 1913 a fost chemat să ocupe catedra de economie politică la Universitatea din Paris. A predat și la Școala de Științe Politice. A condus în calitate de director *Revista de Economie Politică* și, în colaborare cu Charles Gide, a publicat o istorie a doctrinelor economice. Din iunie 1926 până în noiembrie 1928 devine al doilea viceguvernator sau subguvernator la Banque de France. Între noiembrie 1928-martie 1929 este promovat prim-subguvernator. A reprezentat Franța la diverse conferințe internaționale. A fost membru al Tri-

Charles Rist (stânga) și Roger Auboin
la București

dent, o altă raportare la Europa și economia mondială. Este, în ultimă instanță, un alt stadiu economic al țării. În același timp, trebuie avut în vedere că în anul 2009 aveam un PIB „nesănătos”, un raport producție/consum „nesănătos” și un raport import/export „nesănătos”. Toate aceste realități, mai puțin evidențiate și explicate în rapoarte, analize etc. explică gravitatea crizei pentru România și, totodată, faptul că a afectat marea majoritate a populației țării.

Durata. Poate fi prevăzută durata unei crize economice? Unii autori o aseamănă cu o gripă. Dacă o tratezi, durează o săptămână, dacă nu o tratezi durează șapte zile. O a doua întrebare este dacă poate fi evitată. Răspunsul este NU. O întrebare dificilă este dacă poate fi gestionată. Răspunsul este DA. Dar cum poate fi gestionată este extrem de complicat. Uneori pare imposibil. Depinde de inteligența celor care conduc politic și economic o țară, dar și de „sănătatea” economică a acelei țări. Până la urmă, și reacția cetățenilor, care sunt „factori economici”, este importantă.

Criza declanșată în anul 1929 a durat în România până în anul 1933, dacă citim manualele de istorie. În fapt, a durat în anumite domenii economice până în anii 1935, 1936, chiar 1939!

Cât va dura criza actuală? Deja s-a renunțat cred eu – la forma V a crizei (descreștere și apoi creștere) și se acceptă ideea unui W (descreștere, creștere, descreștere, creștere). Vom vedea! Sperăm să nu trebuiască să creăm noi litere în alfabet!

Observații și sugestii. La scara istoriei noastre moderne și contemporane, trebuie să observăm că toate crizele economice sau războaiele ne-au prins „pe picior greșit”. La începutul Primului Război Mondial nu aveam armament. A trebuit să așteptăm convoaiele care veneau prin Rusia. Iar, uneori, nu veneau; apoi s-au oprit de tot... Nici la declanșarea celui de Al Doilea Război Mondial nu aveam o situație mai bună... În anul 1929 abia se

Haz de necaz pe fond de criză; Normalizarea vieții: „Unde duceți porumbul, oameni buni?” „Ne ducem să cumpărăm cutii de chibrituri”

încheiase refacerea economică și realizasem și un împrumut de stabilizare. În anul 2008 se încheiase tranziția, dar economia era într-o mare... dezorganizare și complet „nesănătoasă”.

Crizele mai ales cele economice arată cu exactitate statistică locul fiecărei țări în „tabloul” economic european și mondial. A se vedea situația României, a Greciei dar și a... Germaniei. De altfel, raportarea la

țările dezvoltate economic ne arată că decalajele dintre România și acestea, chiar dacă nu se măresc cum susține Bogdan Murgescu se mențin în continuare mari.

In legătură cu învățămintele trase din istorie, părerile sunt împărțite. În privința crizelor, românii învață repede – ne considerăm un popor inteligent! –, dar uită... la fel de repede. Să sperăm că, după criza actuală, vom avea o memorie mai lungă...

Se poate face o analiză pentru fiecare țară privind structura populației afectate și mai ales gradul de afectare. În România, ambele crize prezentate au afectat marea majoritate a populației. Cred că este vorba de modelul economiei, stadiul de dezvoltare, ca și de atitudinea cercurilor politice conducătoare.

În timpul celor două crize, s-a reluat dezbateră în toate țările, inclusiv la noi asupra rolului statului în economie. În prezent sunt discuții despre un pact „stat-piață”.

Experiența celor două crize – cea prezentă, încă în desfășurare – readuce în atenție problema strategiei dezvoltării României în secolele XIX-XXI. Avem șanse? Răspunsul este că deși au existat și există numeroase neîmpliniri, modernizarea României este o realitate de necontestat. Și la 1914, și la 1938, și în anii '70 ai secolului al XX-lea, și în prezent. Depinde de NOI să consolidăm și continuăm în alt ritm aceste împliniri.

Prof.univ.dr. Gheorghe IACOB,
Prorector Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza”, Iași

a-și asuma măsuri impopulare, ce aduceau pierderi de capital politic. De asemenea, se dovedea incapabil să colecteze la buget sumele cuvenite, instituțiile fiscale fiind mult prea puțin preocupate de îndeplinirea sarcinilor ce le reveneau. Guvernul prefera să nu aplice întocmai prevederile convenite cu instituțiile financiare internaționale sau să recurgă la expediente, decât să introducă o disciplină fiscală normală. Se adăugau efectele crizei economice internaționale, scăderea prețurilor la produsele agricole, principalul produs de export al României, care au contribuit la adâncirea acestor dificultăți.

La 29 noiembrie 1930, ministrul Franței la București, Jean d'Ormesson, informa la Paris: „Cel de-al șaptelea raport trimestrial al consilierului tehnic pe lângă Banca Națională a României a fost puțin comentat în presa română. Subliniez totuși o notiță apărută în *L'Indépendance Roumaine* din 25 octombrie 1930, care a fost dictată de domnul Vintilă Brătianu“. Iată ce scrie gazeta liberală: „Oricine a răsfoit acest document, atât de bogat în observații critice privind gestiunea financiară trecută și actuală a României, nu poate să nu se mire de distanța care există între atribuțiile oficiale ale expertului francez și rolul de mentor al finanțelor noastre publice și private, pe care îl exercită. Slăbiciunea atât de evidentă a guvernelor noastre actuale se dovedește nu numai prin actele pe care le săvârșesc, dar și prin cele care, în absența oricărei autorități a celor care reprezintă statul, se efectuează în contra lor“.

Mai târziu, Vintilă Brătianu declara: „Singura greșală pe care am comis-o în viața mea a fost aceea că l-am adus pe domnul Rist în România“.

Într-o scrisoare către ministrul francez al Finanțelor, Auboin se referea la cauzele care au contribuit la agravarea situației financiare din România. „La începutul anului 1931 situația putea fi considerată ca fiind definitiv consolidată, moneda era stabilă de doi ani și se

Bd. Brătianu, colț cu Clemenței, în anul 1930

făcuse dovada că echilibrul noului mecanism monetar se refăcuse după stoparea inflației printr-o ajustare automată a importurilor cu exporturile, se înregistraseră progrese reale în finanțele publice și, chiar dacă scăderea prețurilor agricole provocase deja o reducere a încasărilor la bugetul statului, eco-

nomii serioase păreau suficiente pentru a ajusta cheltuielile.

Criza care a debutat în luna mai 1931 în Europa Centrală a modificat, din păcate complet, această situație, antrenând următoarele consecințe: retragerea sistematică a capitalurilor străine pe termen scurt, mai întâi de către centrele atinse direct, precum Viena și Budapesta, apoi și de celelalte, chiar și acolo unde aflau capitalurile. Drept urmare, Banca Națională a trebuit să furnizeze devize pentru aceste rambursări, făcute cu cea mai mare exactitate, fără vreo tendință de a scăpa prin măsuri arbitrare. Ea a trebuit să se substituie cel puțin unei părți a creditelor denunțate, pentru a nu provoca o cădere generală a sistemului bancar. A fost nevoie de intervenția energetică a consilierului tehnic pentru a se învinge presiunile politice prin care se încerca forțarea Băncii Naționale a României să acopere din fonduri proprii și proasta gestiune a unor bănci particulare. România nu mai putea încasa în devize contravaloarea mărfurilor, mai ales agricole, exportate în Ungaria și Austria, de aproximativ un miliard de lei, sau în Bulgaria și Grecia. Prețul la grâu scăzuse de la 710 lei chintalul în 1929, la 280 în ianuarie 1932, iar la porumb de la 660, la 152 lei“.

Roger Auboin aprecia că prețurile pe baza cărora se realizau veniturile publice și private se redusese la o treime sau o pătrime față de 1929. Bugetul statului a trebuit amputat de la 37 miliarde, în 1929, la 25 de miliarde, pentru 1932. Închei cu aceste considerații, care sunt atât de actuale.

Cristian PĂUNESCU,
Consilier al guvernatorului B.N.R.

bunalului de la Haga pentru interpretarea planului Dawes și a contribuit în calitate de consilier la stabilizarea monetelor din România, Spania, Turcia și Austria.

La 13 decembrie 1932 Charles Rist devenea ofițer al Legiunii de Onoare, cu următoarea mențiune: „Primul subguvernator al Banque de France cu merite excepționale, după ce a marcat trecerea pe la Banque de France printr-o contribuție eminentă la eforturile și la politica care au dus la stabilizarea francului, a îndeplinit cu strălucire în maniera cea mai profitabilă pentru influența franceză [s.n.]

diverse misiuni în străinătate, sacrificându-și preferințele personale și interesele cele mai legitime pentru interesul public“. A fost administrator al Companiei Suezului, al Banque de Paris et de Pays-Bas, președinte între 1937 și 1954 al Comitetului de la Paris al Băncii Otomane. În 1929 era ales în Academia de Științe Morale și Politice. A murit la 10 ianuarie 1955, la Versailles.

La 18 februarie 1929, Banca Națională a României îi confirma prin intermediul unei scrisori că fusese desemnat consilier tehnic pentru primul an de aplicare a programului de stabilizare monetară, fără a-i cere să aibă reședință permanentă la București. Onorariul îi era fixat la 150.000 de franci elvețieni, jumătate din sumă urmând să îi fie virată imediat în contul de la Banque de France, iar cealaltă jumătate după șase luni. Se specifica faptul că suma era netă, fără impozite. De asemenea, cheltuielile de cazare urma să fie suportate de către Banca Națională a României. Acordul Ministerului de Finanțe era înregistrat la B.N.R. la 6 martie 1929, fiind consensuat în procesul verbal al ședinței Consiliului de Administrație din 7 martie, împreună cu acordul pentru numirea lui Roger Auboin în calitate de consilier tehnic rezident. Printr-un decret din 12 iunie 1929, semnat de președintele Republicii Franceze Gaston Doumergue și de ministrul de Finanțe Henry Chéron, era delegat și pus la dispoziția ministrului de Finanțe domnul Roger Auboin,

Lipscani, 1929. Zona vechilor marchitani

din cadrul Consiliului de Stat al Franței. Avea să rămână în calitate de consilier rezident pe lângă Banca Națională până în februarie 1935, mult peste termenul inițial prevăzut. Cei doi consilieri tehnici dispuneau de o echipă de lucru formată din două persoane.

Membrii misiunii beneficiau de scutiri de taxe vamale pentru efectele și obiectele de întrebuințare proprie ce le vor importa. Pe lângă onorariul convenit, Banca Națională a României se angaja să plătească toate cheltuielile legate de cazarea membrilor misiunii tehnice. Pentru Charles

Rist sumele achitate au fost înregistrate astfel în evidențele contabile ale băncii: de la 11 februarie până la 1 iulie el a locuit în apartamentele 519 și 521 la Athénée Palace. Costul pe zi era de 1.730 lei, iar pentru intervalul 11 februarie-12 martie totaliza 51.900 lei. Conducerea hotelului a făcut o reducere Băncii Naționale, care a avut de plătit numai 42.565 lei. În aprilie s-au plătit 47.090 lei, iar în mai 77.460 lei. Din iunie până în decembrie 1929, Charles Rist s-a mutat pe Șoseaua Kiseleff, numărul 19, în apartamentul ce aparținea domnului Ioan V. Socec. Chiria era de 30.000 lei. S-au achitat sumele pentru 1.000 kg lemne, 100 kg de cărbuni, plus alți bani pentru încă 1.000 kg de cărbuni. Bani se plăteau domnului Socec în franci francezi. În plus, se deschidea și un cont de 4.000 de lire sterline la dispoziția domnului consilier tehnic.

Consilierii tehnici francezi, în lipsa unor posibilități practice de a exercita presiuni directe și oficiale pe lângă autoritățile române, s-au folosit de amenințarea redactării în termeni negativi a raportului trimestrial. În aceste rapoarte, ei semnalau că existau diferențe vădite de opinie între Banca Națională și guvern, în abordarea împrumutului de stabilizare. În vreme ce B.N.R., ca instituție tehnică, nu avea povara unor obiective electorale și a unei clientele politice, guvernul era mult mai ezitant în a merge până la capăt și

sine un surplus de capital. Treptat însă, avantajele date de aportul de capital străin s-au epuizat și efectele crizei au început să se facă simțite. În cursul anului 1930, apăreau primele consecințe ale dobânzilor mari practicate în epoca precedentă. Aceste efecte s-au accentuat în cursul anului 1931, când a apărut incapacitatea de plată a

debitorilor, în special a celor agricoli, din cauza acumulării dobânzilor și a scăderii accentuate a prețurilor. La începutul anului 1931, piața bancară se confrunta, potrivit informațiilor deținute de conducerea B.N.R., cu o susținută mișcare de retragere a capitalurilor străine, trădată de importanțele ieșiri de valute străine, și cu orientarea capitalurilor autohtone către tezaurizare, vizibilă prin reducerea plasamentelor noi. Banca Națională a încercat să atenueze crescândă lipsă de încredere, dar, în schimb, recomanda instituțiilor de credit reducerea cheltuielilor și însănătoșirea portofoliului de efecte comerciale.

Declanșarea crizei bancare din Europa Centrală în mai 1931, prin prăbușirea Credit Anstalt din Viena, a accentuat tensiunea deja existentă pe piața românească. Creșterea fără precedent a retragerilor de capitaluri străine a sporit panica depunătorilor autohtoni, care s-a făcut simțită într-o primă etapă la sfârșitul lunii iunie și în primele zile ale lunii iulie. Toate băncile au fost confruntate cu masive retrageri ale depunerilor, unele dintre acestea fiind obligate să închidă ghișeele. În această situație s-a aflat și Banca Generală a Țării Românești, care depunea, la 26 iunie 1931, cererea pentru admiterea concordatului preventiv, informația fiind publicată de ziarul *Argus* din 28 iunie 1931. În fața valului de cereri pentru restituirea depozitelor, majoritatea băncilor mari din București au reușit să mențină ghișeele deschise având sprijinul Băncii Naționale a României, al cărei portofoliu comercial a crescut de la 7,4 miliarde, la 20 iunie, la

Deponenți de la Banca Berkowitz, după anunțarea intrării în faliment

aproximativ 9 miliarde, la 18 iulie 1931, așa cum arată Raportul Consiliului de Administrație al B.N.R. către Adunarea generală ordinară a acționarilor din 21 februarie 1932.

Pentru a tempera solicitările de retragere a depunerilor, băncile mari din București (Banca Românească, Banca Marmorosch Blank, Banca de Credit Român, Banca

Moldova și Banca Berkowitz) au decis să ofere celor care reveneau la bancă o dobândă de doar 4% pe an, indiferent dacă solicitau constituirea de depozite la termen sau la vedere. Treptat, numărul solicitărilor de restituire a depozitelor a scăzut, fără ca reducerea să fie suficient de importantă pentru a fi egalată de noile depuneri.

In același timp, la sfârșitul lunii iulie devenea din ce în ce mai evidentă starea precară în care se afla una dintre cele mai mari bănci românești, Banca Marmorosch Blank. Potrivit aprecierilor consilierului tehnic Roger Auboin, bilanțul băncii la 30 iunie 1931 era supraevaluat cu circa 1.590 milioane lei. Pierderile înregistrate de bancă se ridicau la 1.790 milioane lei, adică la 40% din activul său, în vreme ce capitalul și rezervele reprezentau doar 325 milioane lei. Situația marilor bănci din București era în ansamblu din ce în ce mai dificilă. În perioada 31 mai-15 august 1931, acestea au fost obligate să ramburseze 500 milioane lei credite străine și mai mult de 3 miliarde lei depozite interne, solicitând în acest interval reescontul B.N.R. pentru aproximativ 3 miliarde lei.

În acest context, la 13-14 august 1931, ziarul *Argus* anunța încetarea plăților de către Banca Berkowitz. Având acest eveniment pe fundal, dar mai ales din cauza dificultăților cu care se confrunta Banca Marmorosch Blank, s-a înființat, sub presiunile Ministerului de Finanțe și ale Băncii Naționale a României, un sindicat al marilor bănci (Banca Românească, Banca de Credit Român, Banca Marmorosch Blank, Banca Chrissoveloni și

BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎN ANII MARI CRIZE ECONOMICE

Marea Criză Economică a avut efecte dintre cele mai grave asupra sistemului bancar românesc, care, în anul 1931, a înregistrat mai multe falimente răsunătoare. În acest context, a crescut rolul Băncii Naționale a României în cadrul economiei românești, în general, și în salvarea sistemului bancar, în special, dar, în același timp, institutul de emisiune a suportat el însuși o serie de transformări, atât în ceea ce privește organizarea internă, cât și în privința relației sale cu statul.

In vara anului 1930, guvernul Iuliu Maniu a început negocierea unui nou împrumut extern pe piața Parisului, context în care guvernatorul Dimitrie Burillianu a încercat să impună retragerea consilierului străin de la Banca Națională. Noul guvern, condus de Gheorghe Mironescu, l-a acuzat că sabotează negocierea acestui împrumut și l-a demis la 9 martie 1931, când a fost numit guvernator Constantin Angelescu. Burillianu a atacat în justiție decizia guvernului și, la 8 iulie 1931, Curtea de Apel a decis reinstalarea sa în funcția de guvernator, fapt pentru care C. Angelescu a considerat că trebuie să-și dea demisia, dar guvernul, condus de această dată de N. Iorga și în care portofoliul Finanțelor era deținut de Constantin Argetoianu, nu l-a reinstalat pe Burillianu, ci l-a numit pe Mihail Manoilescu, care a avut susținerea regelui Carol al II-lea.

În momentul numirii lui Manoilescu (14 iulie 1931), seria falimentelor bancare fusese deja inaugurată de Banca Generală, iar evenimentele care au urmat au sporit tensiunea la Banca Națională și presiunile politice asupra acesteia. La 27 noiembrie 1931, după falimentul Băncii Marmorosch Blank, guvernul a făcut cunoscut Băncii decretul de renumire a lui Constantin Angelescu drept guvernator al B.N.R. A doua zi, Mihail Manoilescu a venit în fața Consiliului de Administrație pentru a-și lua rămas bun. Redăm în continuare un fragment din declarația lui

Mihail Manoilescu: „Nu voi vorbi mult, pentru că și activitatea mea a fost scurtă. Dumneavoastră știți că în tot timpul cât am fost aici s-au pus probleme foarte grave pentru această instituție. Pot spune însă că în tot timpul am avut aprobarea dumneavoastră și, mai mult, în toate cazurile, am avut și aprobarea opiniei publice. Doresc ca activitatea dumneavoastră de acum înainte să fie mai rodnică, mai ferită de peripeții, mai lipsită de evenimente decât a fost scurta mea activitate cât am fost conducătorul acestei instituții. Ne amenința o explozie la care contribuiau atât factori interni, cât și factori externi. Eu am căutat să împiedic producerea exploziei, ținând chiar mâna pe fitilul care ducea la bomba explozibilă. Mâna Băncii Naționale era chiar să se ardă la această încercare. Totuși, explozia nu a putut fi împiedicată; ea a fost numai întârziată“.

Explozia de care vorbea Mihail Manoilescu la părăsirea demnității de guvernator a fost consecința atât a crizei externe izbucnite în octombrie 1929, cât

și a slăbiciunilor sistemului bancar românesc, manifestate în primul deceniu interbelic. Ea s-a manifestat cu o virulență deosebită în anul 1931.

În cursul anilor 1929-1930, efectele crizei nu s-au făcut simțite în domeniul creditului mai ales datorită Împrumutului de Stabilizare, care a adus cu

Realitatea ilustrată din 17 aprilie 1930 anunța: în urma diferendului dintre guvern și Banca Națională, pe chestia împrumutului, guvernatorul general Burillianu (dreapta) a fost desărcinat de demnitate, în locul domniei-sale fiind numit Constantin Angelescu (stânga)

gerilor de capital, dar intensitatea crizei bancare din anul 1931 și comprimarea activității din acest domeniu în anii următori pot fi ușor observate din scăderea numărului băncilor de la 1.102 în 1930 la 893 în 1933, concomitent reducându-se și capitalul acestora, de la 11.628 milioane lei la 9.929 milioane lei.

Criza economică a reliefat nu numai slăbiciunile sistemului bancar românesc în ansamblul său, ci și dificultățile relației dintre Banca Națională a României și instituțiile de credit. Lipsurile Băncii Naționale în acest domeniu veneau mai mult din perpetuarea unor practici învechite, neactualizate în raport cu modificările intervenite în activitatea bancară, și din lipsa unor pârghii eficiente de control. În acest sens, încă din septembrie 1930, conducerea B.N.R., răspunzând proiectelor legislative legate de limitarea dobânzilor pe piața bancară și conversiunea datoriilor agricole, preciza că reglementarea comerțului de bancă era o veche dorință a băncii de emisiune și reprezenta „o măsură de primă urgență.”

Intervenția Băncii Naționale a României în sprijinul sistemului bancar afectat de criză s-a tradus înainte de toate prin sporirea fără precedent a creditelor acordate prin intermediul reescontului. În primele luni ale anului 1930, Banca Marmorosch Blank, aflată în dificultate din cauza creșterii solicitărilor de restituire a depozitelor, a fost salvată prin intervenția B.N.R., care a admis mărirea creditului de reescont al acestei bănci cu 265 milioane lei, pe lângă cele 458 milioane lei deja acordate.

De asemenea, în cursul primului episod al crizei bancare din iunie-iulie 1931, Banca Națională a sprijinit substanțial prin intermediul scontului întregul sistem de credit. Importanța acestui ajutor a fost recunoscută public de elita bancară a vremii. Nicolae P. Ștefănescu, directorul general al Băncii Românești, nu ezita să mulțumească, la jumăta-

Demonstrație organizată în București, la care unul dintre participanți a purtat un veșmânt confecționat din polițe protestate; imagine din Realitatea ilustrată, 17 aprilie 1930

tea lunii iulie, atât în nume personal, cât și în numele conducerii băncii, guvernatorului B.N.R., Constantin Angelescu, pentru sprijinul acordat de banca de emisiune în momentele dificile.

Efortul Băncii Naționale a României s-a dovedit însă insuficient. Dimensiunile crizei bancare au pus în evidență necesitatea intervenției statului, care fie în colaborare cu

B.N.R., fie singur, căpăta un rol din ce în ce mai important în acest domeniu. Ca expresie a schimbării relațiilor dintre instituțiile de credit și stat, în iulie 1931, Roger Auboin preciza, referindu-se la Banca Marmorosch Blank, că, deși situația acesteia era disperată, trebuia încercată salvarea ei în interesul general al țării, resursele B.N.R. fiind însă insuficiente. Intervenția statului era considerată absolut necesară.

Marea Criză Economică a evidențiat slăbiciunile sistemului de credit românesc, precum și limitele B.N.R. în utilizarea scontului ca o pârghie pentru eliminarea din structura sistemului bancar a acelor instituții cu activitate deficitară. Statul a intervenit pentru soluționarea acestei situații prin reglementarea relațiilor dintre debitori și creditori și prin organizarea Consiliului Superior Bancar, instituție menită a supraveghea sistemul de credit. Pentru Banca Națională a României, Marea Criză Economică a însemnat recunoașterea eșecului stabilizării monetare. Sfârșitul convertibilității leului a impus institutului de emisiune asumarea de noi atribuții în controlul comerțului cu aur și valute străine, precum și dezvoltarea de noi structuri aferente acestei activități. Paradoxal însă, pe măsură ce rolul B.N.R. în ansamblul vieții noastre economice a crescut, relațiile sale cu statul și, implicit, cu puterea politică s-au modificat, în defavoarea B.N.R.

Dr. Brîndușa COSTACHE,
Șef serviciu, B.N.R.,
Dr. Nadia MANEA, Expert, B.N.R.

Banca Moldova). Scopul declarat al acestuia era constituirea unui fond comun de efecte comerciale ce urma a fi reescontate la B.N.R., pe măsura necesităților oricăreia dintre băncile membre, aflate în dificultate. Scopul real însă al acestui sindicat, la înființarea căruia s-a făcut simțită și voința regală, era salvarea Băncii Marmorosch Blank. Izvoarele memorialistice ale vremii (Constantin Argetoianu, Mihail Manoilescu) menționează, indiferent de orientarea politică și rivalitățile dintre autorii lor, rolul covârșitor jucat de Aristide Blank, conducătorul și principalul acționar al băncii cu același nume, în anturajul regelui Carol al II-lea. Grigore Gafencu, proprietarul celui mai important cotidian financiar al vremii, *Argus*, sintetiza astfel poziția lui Aristide Blank: „e bancherul majestății sale și toată curtea are la el cont deschis”.

Băncile invitate „să participe” la constituirea sindicatului erau amenințate în caz de refuz cu excluderea de la reescontul B.N.R. Fondul comun de efecte comerciale destinate a fi reescontate la B.N.R. era garantat de Ministerul de Finanțe până la suma de 1 miliard lei. Cu acest prilej au apărut și primele divergențe între conducerea Ministerului de Finanțe și cea a Băncii Naționale în privința căilor și limitelor sprijinirii instituțiilor de credit aflate în situații dificile. C.I. Băicoianu, unul dintre membrii conducerii B.N.R., preciza: „Am motive să mă îndoiesc că sindicatul va putea să salveze în mod efectiv [situația - n.n.] cu suma de un miliard pusă la dispoziție de B.N.R. contra portofoliu garantat de stat, întrucât băncile care n-au știut să se conducă și au ajuns din această pricină să-și piardă nu numai capitalul și rezerva, dar și considerabilă parte a depunerilor, au pagube ce covârșesc cu mult această sumă”.

Asupra soluțiilor pentru salvarea sistemului bancar românesc, cu precădere a Băncii Marmorosch Blank, s-au purtat discuții între reprezentanții statului, ai Băncii Naționale și ai băncilor mari de-a lungul întregii luni octombrie, nelip-

site fiind în acest context presiunile venite din partea regelui Carol al II-lea în favoarea instituției de credit amintite.

Au fost realizate planuri și presiuni pentru fuzionarea băncilor membre în sindicatul bancar constituit în luna august, pentru ca, în urma eșuării tratativelor purtate în acest sens, să se încerce preluarea Băncii Marmorosch Blank împreună cu pierderile sale de către stat. Ostilitatea conducătorilor celorlalte bănci, cu precădere a conducătorilor Băncii Românești, precum și opoziția Consiliului de Administrație al Băncii Naționale, mai ales a guvernatorului Mihail Manoilescu, față de proiectele amintite au determinat la 21 octombrie 1931 închiderea Băncii Marmorosch Blank. Articolele inserate cotidian în ziarul *Argus*, în intervalul 5-23 octombrie 1931, redau o parte din tensiunea momentului.

De asemenea, atitudinea tranșantă a lui Mihail Manoilescu transpare din procesele-verbale ale ședințelor Comitetului executiv al B.N.R. de la începutul lunii noiembrie 1931, când s-a decis ca efecte prezentate la reescont de către Banca Marmorosch Blank să nu fie încă protestate. Nefiind de acord cu decizia Comitetului, Manoilescu a consemnat acest lucru prin semnele de întrebare puse în dreptul paragrafelor respective, însoțite de semnătura lui. Iată cum zugrăvea Constantin Argetoianu evenimentele din după-amiaza zilei de 21 octombrie: „Banca Românească și Banca de Credit aveau disponibilități suficiente de plată ca să facă față cererilor de retrageri, desigur accentuate, dar fără niciun caracter de panică. La Moldova și la Chrissoveloni, deși cererile sporiseră, deși mijloacele de plată erau mai limitate, cu ajutorul Băncii Naționale se tre-

cuse houl și aici. La Banca Blank era însă debandadă [...] Până la amiază, strada Doamnei se transformase într-o mare de oameni, ce-și împingeau valurile, prin poarta cea mare a mărețului palat, spre casele goale”.

Pe parcursul ultimelor două luni ale anului 1931, piața bancară a înregistrat o potolire relativă a retra-

Localul vechi al Băncii Marmorosch Blank din str. Lipscani; în medaliaoane: Aristide Blank (stânga) și Mauriciu Blank (dreapta)

Daicoviciu, Andrei Oțetea, Ion Nestor, Radu Vulpe, Mircea Petrescu-Dâmbovița, Al. Rosetti, Zoe Dumitrescu-Bușulenga. De asemenea, *Magazin istoric* a găzduit debutul în publicistică al unor tineri cercetători și profesori, care au devenit nume cunoscute în

istoriografie: Ion Bulei, Ștefan S. Gorovei, Constantin Rezachevici, Ion Mamina, Matei Cazacu, Ștefan Andreescu, Bogdan Murgescu ș.a.

In revistă s-a scris despre momentele importante ale istoriei naționale și universale. Prin semnătura unor istorici prestigioși, au fost readuși în atenția publicului larg domnitorii români (Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș, Neagoe Basarab, Mihai Viteazul, Constantin Brâncoveanu ș.a.), precum și marile personalități ale culturii române: Dimitrie Cantemir, stolnicul Constantin Cantacuzino, N. Olahus, Nicolae Milescu, Udriște Năsturel etc. De asemenea, publicația a dedicat un spațiu important istoriei științei și culturii, tiparului, monumentelor de artă religioasă.

Din dorința de a fi obiectivă, pregătind această, de altfel, foarte modestă intervenție, am fost mereu tentată să văd și cealaltă parte a medaliei, cea care are și umbre. Și dacă mi-aș fi propus să scriu despre aceste lucruri, probabil că, într-o măsură oarecare, aș fi reușit. Dar ceea ce cu siguranță nu am cum să reușesc este să anulez în vreun fel entuziasmul și curiozitatea resimțite pe parcursul a zeci de ani de cititorii revistei, care lună de lună, în preajma zilei de apariție, deveneau nerăbdători să afle sumarul,

Cristian Popișteanu, Nicolae Minei, Dumitru Almaș și Dinu C. Giurescu

să citească, din nou, ceva care îi interesa cu adevărat și care era scris într-o manieră relaxată. În fond, acești cititori primeau în paginile revistei un premiu de consolare pentru că erau privați de șansa de a înțelege istoria, așa cum a fost.

Chiar și după *Tezele din*

1971, referitoare la îmbunătățirea activității ideologice, a educației marxist-leniniste a tuturor oamenilor muncii, revista *Magazin istoric* a reușit să coabiteze cu intransigența ideologică și cu controlul sever al cenzorilor, păstrând spațiul pentru „istoria mică”, atât de atrăgătoare pentru cititori, în care destine umane, cu dramele, bucuriile și experiențele lor, ajung să fie cunoscute. În ciuda presiunilor exercitate de aparatul de propagandă și a climatului cultului personalității, prin rubrica „Cronici de familie”, cititorii au primit informații despre personalități ale vieții politice românești și chiar despre instituția monarhică. Astfel, au fost evocate familiile Kretzulescu, Kogălniceanu, Costin, Rosetti, Bălcescu, Brătianu, Djuvara, Pleșoianu, Cantacuzino etc.

O atenție specială a fost consacrată temelor legate de Primul și Al Doilea Război Mondial, cu precădere celor referitoare la consecințele acestora asupra României. Pentru a nu atrage atenția cenzurii, s-a recurs la publicarea unor pagini memorialistice ale personalităților politice și militare implicate în evenimente – W. Churchill, A. Eden, Ch. de Gaulle, D.D. Eisenhower, B.L. Montgomery – și s-a prezentat în serial versiunea americană, engleză și sovietică a stenogramelor

REVISTA „MAGAZIN ISTORIC” 45 DE ANI DE ACTIVITATE

În deceniile trei-patru ale secolului al XX-lea, în România existau în jur de 700 de ziare și 500 de reviste. După 1945, foarte multe dintre aceste publicații au dispărut. Au apărut altele, puse în slujba unei singure ideologii, cea marxist-leninistă. În același timp, a început epurarea cărților. Au apărut listele negre ale cărților și publicațiilor interzise, în primul rând pentru că erau susceptibile să aducă aminte de ceea ce a fost înainte de instaurarea comunismului. Acestea au fost arse sau trecute în așa-zisele „fonduri speciale”. Din documentele de arhivă rezultă că, până în anul 1948, au fost inventariate și distruse peste 8.000 de titluri, ceea ce putea să însemne milioane de cărți. Erau vâdate scrieri privind identitatea națională a românilor, hărți și atlase cu frontierele României interbelice, abecedare și almanahuri, cărți cu caracter religios, lucrări științifice, cărți în limbi străine etc. Această campanie a continuat și după 1948, între anii 1950-1956, fiind scoase noi instrucțiuni cu privire la selectarea cărților din fondul bibliotecilor.

Cum să scrii istorie în asemenea condiții? Doar într-o manieră seacă și impersonală! Ceea ce se publica trebuia să servească exclusiv „istoria mare”, în care trecutul nostru era măreț. „Istoria mică”, cea care face, de fapt, „istoria mare”, fiind responsabilă și cu farmecul acestui domeniu, nu era acceptată.

Abia în 1964, când s-a produs o oarecare relaxare în societate, adică ceea ce ne-am obișnuit să numim „dezgheț ideologic”, publicațiile, mai întâi cele cu caracter tehnico-științific, apoi și cele din alte domenii, au început să reapară. Era o mare sete de normalitate, oamenii doreau să scrie și să citească fără constrângeri ideologice. În această conjunctură s-a născut revista *Magazin istoric*.

Bineînțeles că revista a apărut cu voia și binecuvântarea stăpânirii, iar misiunea ei principală era să readucă în publicistica istorică

fiorul patriotismului la români, atât de drag noilor conducători comuniști. Dar socoteala de acasă, de la C.C. al P.C.R., nu s-a potrivit cu cea din redacția revistei. Domeniul istoriei, atât de generos în teme și personaje, și șansa unei echipe de profesioniști, care a știut să răspundă acelei nevoi ex-

traordinaire de normalitate a autorilor și a cititorilor, au făcut ca revista să aibă un succes constant și să reprezinte ceva prin ea însăși, eliberându-se, în acest fel, puțin câte puțin, de sub tutela cenzorilor. Încă de la apariție, cititorii au fost atrași de noutatea tematică și de maniera de abordare a subiectelor. Revista a fost proiectată pentru un tiraj de 40.000 de exemplare, dar, sub presiunea cererii, a ajuns, în câteva luni, la tiraje de peste 200.000 de exemplare. În revistă au publicat nume importante ale istoriografiei și culturii românești: P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, C.

*Cristian Popișteanu, cel care s-a identificat
cu Magazin istoric mai bine de trei decenii*

CONTENTS (Romanian History) **G. Topârceanu** How to make a library without paying for the books ● **D. Berindei** The beginning of the Romanian institutional diplomacy under Alexandru Ioan Cuza ● **Al. Ghișa** A diplomat of the old school: Vespasian V. Pella ● **T. D. Lazăr** The former Iron Guards member, now a party secretary, protects the priest against the Securitate ● **P. Rezeanu** Constantin Brancusi's biography addenda et corrigenda ● **M. Sala** The origins of the words bat and leech ● **A. Melniciuc** The colonial Chile – an exhibiton in Botosani ● **N. Djuvara** A screwy theory about the origins of the name Bessarabia ● **I. Popa** Declassified documents from the Chisinau archives about the Bessarabian problem in the Romanian-Soviet relations (II) ● **I. Varta** National propaganda by books slipped under the eyes of the censors in Bessarabia ● **L. Zamani** Punishment and torture in former days ● **I.G. Andrei** The support granted to the macedoromanians during the interwar period (II) ● **R. Golban** About Germany's debt after WWII ● **G. Filitti** In Romania 100 years ago: scandalous business under the summer sun ● **A. Rentea** Szathmari exhibition at the Cotroceni Museum ● The 20 Annual Symposium of banking history and civilization „Cristian Popisteanu”: The Great depression 1929-1933

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Дж. Топырчану** «Искусство» создания библиотеки без денег ● **Д. Бериндей** Начало румынской институциональной дипломатии при Кузе ● **Ал. Гиша** Веспасиан В. Пелла, дипломат старой школы ● **Т.Д. Лазэр** Бывший член Железной гвардии, ставший партийным секретарём, защищает священника от Секуритате ● **П. Резяну** Добавки и корректировки к биографии Константина Брынкуша ● **М. Сала** Происхождение слов сирень, летучая мышь и пиявка ● **А. Мелничук** Колониальный Чили: выставка в городе Ботошань ● **Н. Джуvara** Удивительная теория о происхождении наименования Бессарабия ● **И. Попа** Рассекреченные документы кишинёвских архивов о бессарабском вопросе, как предмет румынско-советских отношений (II) ● **И. Варта** В Бессарабии, захваченной русскими, национальная пропаганда с применением книг, проникших в обход цензуры ● **Л. Замани** Наказания и муки в бывшие времена ● **И.Г. Андрей** Помощь, оказанная арумынам из югославской Македонии в межвоенный период (II) ● **Р. Голбан** О долге Германии после Второй Мировой Войны ● **Дж. Филитти** В Румынии 100 лет тому назад: скандальные аферы во время жары лета ● **А. Ренця** Выставка Кароль Попп де Сатмари в Музее Котрочень ● XX-ый ежегодный Симпозиум по истории и банковской цивилизации имени „Кристиан Попиштяну”: мировой экономический кризис 1929-1933 гг.

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție (pentru cititorii din București).

Cititorii din străinătate se pot abona direct la redacție, pe adresa Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3, sector 1 PO Box 15-702, cod 010155, București, România; e-mail: mistoric@gmail.com sau mistoric1967@yahoo.com; cont bancar B.C.R., sucursala Sala Palatului, RO80RNCB0080005630130002 (USD) sau RO15RNCB0080005630130008 (EURO). Plata se poate face prin virament sau cec bancar. Prețul unui abonament pe un an este de 75 EURO sau 90 USD. Vă rugăm să indicați adresa poștală unde doriți să primiți revista și data de la care să înceapă abonamentul.

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București
ISSN 0541-881X

Lei 5,00

Conferințelor de la Ialta și Teheran, precum și documentele ce recompuneau contextul internațional al semnării celebrului pact Ribbentrop-Molotov.

Una dintre marile realizări ale *Magazinului istoric* a fost punerea pentru prima dată în circuit public a paginilor memorialistice semnate de: Constantin Argetoianu, Armand Călinescu, Take Ionescu, I.G. Duca, Martha Bibescu, Constantin Xenii, Radu R. Rosetti, Grigore Gafencu, Elisa Brătianu, Victor Slăvescu, A.C. Cuza și mulți alții.

O atenție specială a fost acordată istoriei diferitelor instituții, între care și Banca Națională a României. Atât înainte, dar mai ales după 1989, în paginile revistei se găsesc numeroase studii și articole consacrate sistemului bancar românesc și personalităților care au ilustrat acest domeniu. Astfel, *Magazin istoric* a pus în circuit public stenograma convorbirii Ceaușescu – Brejnev privitoare la Tezaurul României de la Moscova.

Magazin istoric a făcut timp de 45 de ani „istoria pe înțelesul tuturor” și nu oricum, ci cu profesionalism. „Autoritatea succesului” este explicația celor 45 de ani de apariție neîntreruptă. Și tot din rețeta succesului face parte și faptul că, în redacția revistei, ca autor, te simți în siguranță, deoarece acolo întâlnești deținători adevărați ai meșteșugului scrisului istoric și, când spun acest lucru, mă gândesc la tot ce înglobează mai bun această noțiune, adică tradiție și profesionalism.

În final, dar nu în ultimul rând, doresc să semnaliez faptul că, de-a lungul anilor, în paginile revistei au fost reproduse mii de fotografii, în imensa lor

majoritate inedite, îmbogățind iconografia națională. În acest fel s-a răspuns unei extraordinare nevoi a specialiștilor și a publicului larg de a cunoaște figurile „personajelor” care dau viață istoriei naționale și universale, după ce fototecile publice și private fuseseră și ele epurate cu mult zel.

Închei amintind și despre parteneriatul dintre Banca Națională și *Magazin istoric*, care a început în anul 1993, când intenția de a îmbunătăți comunicarea dintre bancă și publicul larg din societatea românească s-a concretizat într-un simpozion, organizat de bancă în colaborare cu Fundația Culturală Magazin istoric. Alegerea revistei *Magazin istoric*, ca partener al Băncii Naționale în acest demers, nu a fost întâmplătoare. De 25 de ani, revista era bine cunoscută atât de specialiști, cât și de o masă mare de cititori, la care banca dorea să ajungă cu mesajele sale.

După succesul primei ediții a simpozionului, care a dezbătut tema „Civilizația bancară românească”, conducerea B.N.R., de comun acord cu redactorul-șef de atunci al revistei, Cristian Popișteanu, a decis organizarea anuală a acestei manifestări științifice, dedicată istoriei și civilizației bancare din România. Astăzi, la a XX-a ediție, putem spune că, împreună cu specialiștii de la *Magazin istoric*, am creat o tradiție și, în același timp, am reînsofletit preocuparea de totdeauna a instituției noastre pentru susținerea studiilor de is-

torie bancară și financiară, care datează încă de la întemeierea Băncii Naționale, acum 132 de ani, la 17/29 aprilie 1880.

**Mihaela
TONE,
Consilier
Direcția
Secretariat,
B.N.R.**

Se pregătește un nou număr

magazin istoric

5 948384 040074

07